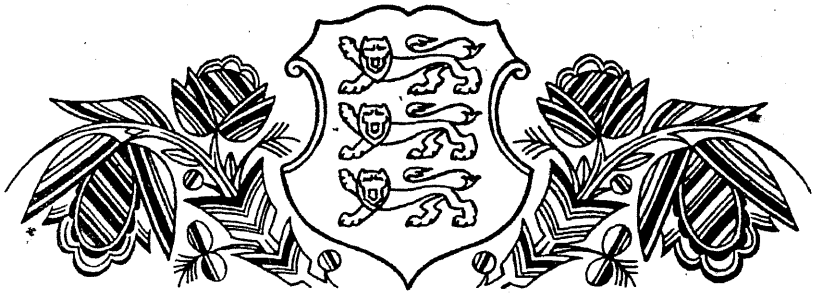

Raeküla algkool.

Waike-Maarja.

EESTI KOOL

PEDAGOOGILINE AJAKIRI

Nr. 7

September 1935

I aasta

SISU:

- J. Aavik:** Gümnaasiumi lõpuklassi õpilaste võistluskirjandid.
- J. Karma:** Loodusvaatluste korraldamisest algkoolis.
- A. Kallist:** Peeter Põld eesti kasvatuse päevaküsimusist.
- M. Püüman:** Kooli tervishoiulisi küsimusi.
- K. Mustonen:** Hõimuküsimus kooliõpetuses.
- V. Toom:** Kooliaedade sisustamisest ja koolimajade ümbruse kaunistamisest.
- O. Parlo:** H. Jänes — Valimik deklamatsioone.
- I. S.:** V. Altoa ja H. Rajamaa — Emakeel lugemik algkoolidele.
- A. Pärl:** E. Treffner — Laste mäng ja töö.

TALLINN

Haridus- ja sotsiaalministeeriumi väljaanne

Tarvitatavamad õpperaamatud algkoolidele

A. MARAMAA. Matemaatika ülesannete kogu I	Kr. 0.60
" " " " II	" 0.70
" " " " III	" 0.70
" " " " IV	" 0.80
" " " " V	" 0.80
" " " " VI	" 0.80
H. VEIDERMANN. Malenkii matematik. II god obutschenija	" 0.85
H. PEZOLD. Saksa keele õpperaamat I algkoolidele	" 1.50
" " " " II	" 1.85
" Inglise keele õpetus I ja II õppeaasta Endine hind Kr. 2.—. Nüüdne hind	" 0.75
H. PÖHL. Inglise keele õpperaamat I	" 1.—
II lugemik	" 1.50
J. SITSKA. Ajaloo algõpetus I osa	" 2.—
Lõpuosa	" 1.30
A. SPIRKE. Laulmine algkooli V ja VI klasses Metoodilisi tööjuhiseid õppenädalate järgi. Sunduslikud ja teised õpilaste lemmiklaulud uute õppeviiside kohaselt läbi tõttatud	" 2.25

U u d i s!

H. PEZOLD. Saksa-Eesti taskusõnastik.
366 lehekülge tihedat kirja. Üle 12.000 üksiku sõna. Eriti
sobiv koolidele, iseõppijaile ja igapäevaseks kasutamiseks.
Hind köidetult Kr. 4.—

Eel te a d e!

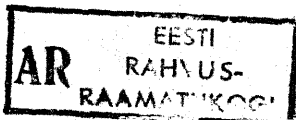
H. PEZOLD. Saksa keele lugemik keskkoolidele
III õppeaasta. Uus trükk ilmub septembrikuu
lõpul.

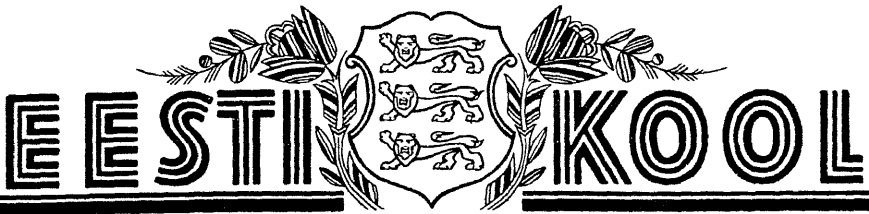
K./Ü. „RAHVAÜLIKOOLI“ kauplustes on müügil kõik Eestis
ilmunud raamatud, ilu-, noorsoo-, teaduslik- ja lastekirjandus
Suurim ja odavam koolitarvete, paberikaupade ja kantselei-
materjalide ostukoht Eestis.

Tellimiste vastuvõtmine ka telefoni teel, kõnetr. 444-39, 446-67

K./Ü. „RAHVAÜLIKOOLI“ suurlaod Tallinnas
Harju tän. 48, omas majas, Jaani tän. 6, panga majas

Ar 955.P
Eesti

EESTI KOOL

HARIDUS - JA SOTSIAALMINISTEERIUMI PEDAGOOGILINE AJAKIRI

Nr. 7 Tallinn, 20. septembril 1935 I aasta

Gümnaasiumi lõpuklassi õpilaste võistluskirjandid.

Joh. Aavik.

Eesti keele kirjandite võistluse kohta, mis HSM Koolivalitsuse poolt korraldati 4. veebruaril s.a. ja mille tingimused ning tulemused on teatavaks tehtud „Eesti Kooli“ käesoleva aastakäigu 3. numbris, kuna auhinna saanud tööd avaldati numbrites 3., 4. ja 5., öeldagu siin meeletuletavalt vaid niipalju, et teemaks oli „Milleks kohustab Eesti riiklik iseseisvus meie noorsugu?“ ja et võistlusest võtsid osa 59 õpilast (29 poeglast ja 30 tütarlast). Kirjandite hindamisel, mida toimetas 5-liikmeline komisjon HSM Koolivalitsuse direktori juhatusel, võeti arvesse nelja eri külge: keelt, stiili, kompositsiooni ja sisu.

Nende ridade kirjutajale on ülesandeks tehtud avaldada siinsamas võistluskirjandite summaarne arvustus, kus oleks kirjandeid vaadeldud ja sõelutud kõigist mainitud neljast küljest.

Kuid enne kui asuda nende külgede esitamisele, ei saa ma jätta kõigepäält märkimata seda õnnelikku ideed korraldada siitpääle noorsoole iga-aastane auhinnaline võistlus ka vaimse töö ja nimelt eesti keele ja selles kirjutamise oskuse õhutamiseks, kuna seni seda tehti peaaegu ainuüksi kehalise väleduse ning jõu edendamiseks noorsoo sportlike võistluste kujul. Vaimne töö ja emakeel — kõige rahvuslikum õppeaine koolis — jäeti hoopis kõrvale. Tahaks loota, et käesolevast aastast dateerub nagu uus ajajärk eesti keele õppimisel ja oskamisel meie koolides ja et me nüüd kiiremini hakkame välja jõudma sellest ebarahvuslikust ajastust, mil eesti noorukid ja neiud lõpetasid eesti gümnaasiumi puuduliku oskusega eesti keeles ja selle kirjutamises, sellest hoolimata et nad seda olid õppinud vähemalt 11 kooliaasta jooksul!

Kahjuks — öeldagu kohe alguses — üldine tase, mis selle esimese võistluse põhjal laseb end järeldada, ei ole veel kuigi rõõmustav, eriti mitte puhtkeeleoskuse poolest. Sest sellest hoolimata et iga võistlusest osavõtja oli parim või vähemalt üks parimaid õpilasi, kelle kool oli saatnud, ja seega võistluses esines gümnaasiumiõpilaste valimik, leidub kirjandeis küllaltki puudusi ja vigu, niisuguseid, mida sääli mitte ei ootaks kohtavat.

Vaadeldgem nüüd kõnealuseid kirjandeid ülalmainitud nõudekategoriate seisukohalt. Esiti paneme neis tähele keelelist külge, siis stiili ühes kompositsiooniga ja viimsena sisu.

Korralduse suhtes tähendatagu, et iga tsiteeritud keelendi järel on number, mille järele võib algjärgnevast nummerdatud nimestikust leida õpilase nime, kelle kirjandist see on võetud. Täpne numbriga järel tähendab naisõpilast, s — saksa gümnaasiumi, v — vene gümnaasiumi õpilast.

1. Aksel Riisberg (Väike-Maarja ühisgümnn.), 2. Oskar Habicht (Tõrva ühisgümnn.), 3. Erich Aleks (Võru eragümnn.), 4. Linda Mikkel (Tartu E.N.K.S. eragümnn.), 5. Arnold Rosental (Narva ühisgümnn.), 6. Leonore Küüra (Tapa ühisgümnn.), 7. Salme Kaerama (Tartu tüt. gümnn.), 8. Helgi Puusep (Tartu tüt. gümnn.), 9. Linda Müürisep (Viljandimaa poegl. gümnn.), 10. Maimu Tell (Võru eragümnn.), 11. Salme Tarro (Petseri ühisgümnn.), 12. Vilma Alt (Põltsamaa ühisgümnn.), 13. Georg Reimann (Viljandimaa poegl. gümnn.), 14. Leida Püss (Pärnu tüt. gümnn.), 15. Helga Lohk (Viljandi E.H.S. eragümnn.), 16. Silva Lehtman (Tall. I tüt. gümnn.), 17. Rudolf Laanes (Rakvere ühisgümnn.), 18. Meeri Tiiberg (Läänemaa ühisgümnn.), 19. Arvo Lilienkampff (J. Vestholmi gümnn.), 20. Leida Suits (Tall. I tüt. gümnn.), 21. Arnold Tammistu (Tartu poegl. gümnn.), 22. Johan Lüüs (Vändra majandusgümnn.), 23. Eduard Kokk (Valga ühisgümnn.), 24. Vassiili Kossatkin (Tartu linna vene gümnn.), 25. August Maasik (Tall. poegl. komm. gümnn.), 26. Lembit Anderson (Tall. poegl. gümnn.), 27. Mihkel Liikane (Tall. G.-Adolfi gümnn.), 28. Meinhard Park (Tartu ühisgümnn.), 29. Nikolai Vaino (Tall. Vene gümnn.), 30. Eduard Kippel (Tartu linna õhtugümnn.), 31. Paul Holvandu (H. Treffneri eragümnn.), 32. Salme Hochmuth (Paide ühisgümnn.), 33. Mall Sarv (Tartu tüt. gümnn.), 34. Helmut Bötter (Tall. G.-Adolfi gümnn.), 35. Linda Vaksmann (Tall. tüt. komm. gümnn.), 36. Karl Kartau (Pärnu poegl. gümnn.), 37. Volf Zaune (Tartu saksa gümnn.), 38. Ellen Ostnik (Tall. II tüt. gümnn.), 39. Leopold Märss (Tartu poegl. gümnn.), 40. Ester Mets (Narva ühisgümnn.), 41. Tatjana Svidinsky (Petseri gümnn. vene os.), 42. Marta Reitag (H. Kubu eragümnn.), 43. Hilda Sõber (Tartu komm. gümnn.), 44. Arnold Neito (Tall. poegl. gümnn.), 45. Ingrid Steinberg (Tall. Saksa tüt. gümnn.), 46. Evgeni Tarkpea (Saaremaa ühisgümnn.), 47. Agnes Malm (Tall. tüt. komm. gümnn.), 48. Paul Baumtal (Türi majandusgümnn.), 49. Arved Orav (H. Treffneri eragümnn.), 50. Ella Lahi (Tall. II tüt. gümnn.), 51. Aida Kerman (Tall. vene gümnn.), 52. Alfred Zierul (Tall. saksa poegl. gümnn.), 53. Dimitri Klenski (Narva vene ühisgümnn.), 54. Liidia Luts (Viljandi E. H. S. eragümnn.), 55. Hilda Peedel (Tartu E. N. K. S. eragümnn.), 56. Valentine Vaher (Valga ühisgümnn.), 57. Heljo Loko (E. Lenderi eragümnn.), 58. Lembit Saukas (Rakvere ühisgümnn.), 59. Milda Hunt (Nõmme ühisgümnn.).

I. Keeleline külge.

Nüüpalju võib kohe ütelda keelelise külje suhtes, et päris suuri ning jämedaid vigu — sääraseid, mida juba algkooliõpilaste kirjandis loetaks niisuguseiks, ei ole üldiselt palju, ja neistki mõned langevad muulastele. Küll aga esineb keskmisi ja väiksemaid vigu, kõiksugu ebajärjekindlusi ja ebasoovitavusi küllalt ohtrasti.

Parema ülevaate saamiseks esitatagu need järgnevais alaliikides.

Õigekirjutus. — Kõigepäält esitatagu niisugused jämedad vead kui *lõikata* (11*), *tähtsamki* (32*) pro *lõigata*, *tähtsamgi*; *tekis* (11*), *hakab* (24), pro *tekkis*, *hakkab*; *parandatud* (pro *parandatud*) aaret' (11*).

Kõige rohkem õigekirjutusevigu on kokku- ja lahkukirjutamise alal. Nii kirjutatakse paljude poolt infinitiivid, gerundiivid ja finiitsed verbivormid valesti kokku eeloleva sõnaga: *väljakannatama* (3), *ümberkäima* (53), *väljalugeda* (6*), *omaks võtta* (6*), *kaasaadata* (6*, 16*), *põlemasüüdata* (6*), *läbiviia* (24), *rahu lolla* (6*), *kõike eeltoodut kokku võttes* (pro *kokku võttes*) võime öelda' (28), *kaasaaitavad* (16*), *on läbiviidud*' (48). Märgitagu ka niisugune lialine kokkukirjutus kui *vanempõlv* (28) pro *vanem põlv*. Nagu täpnmärgist näha, esinevad need vead peamiselt tütarlaste töödes.

Teiselt poolt aga leidub jälle niisuguseid lahkukirjutamise juhtumeid kui *välja töötamine*, *aru saamine* (18*), *rahva ülikool* (7*), *kultuur riigega* (11*) pro *väljatöötamine*, *rahvaukool*, *kultuurriigega*; — *iga üks* (20*) pro *igauks*.

Puudulikust grammatika tundmisest annavad tunnistust säärased sidekriipsu tarbetud tarvitamised kui *füüsilisse-tõhe* (6*), *poliitilises- ja majanduslikus elus* (16*), *„kujutava- ja rakenduskunsti“* (16*), *„riiklikus-, majanduslikus- ja kultuurilises elus“* (28), *„saksa- või mõnd teist keelt“* (28). Nr. 8* aga kirjutab vastupidi: *„loomis ja saavutamisaastad“*.

Sel puhul märgitagu tarbetu sidekriipsu tarvitamine ka niisuguseis liitsõnus *üks-teisest* (24 v) pro *üksteisest*, *töö-vilja* (11*) pro *töövilja*. Seevastu aga kirjutatakse ilma sidekriipsuta *võibolla* (20*, 40*), kuna siin sidekriips oleks rohkem võimalik ja isegi eelistatav: *võib-olla*.

Ühenduses vahemärkide õigekeelsusega nenditagu üks juhtum (8) seda mõnedele inimestele veidrat harjumust panna sõna poolitamisel sidekriips korduvalt ka järgneva rea algusesse.

Vahepääl tähendatagu, et möödunud õppeaasta eesti õpilaskonna valimiku kirjandeis üldiselt esinevad kõik need keelelised põhipahed ja väärkalduvused, mis on omased praegusele eesti kirjandusele ja ajakirjandusele. See tähendab lisakord selle vaate tõde, et mitte nii õpetaja ei õpeta õpilasile eesti õigekeelsust kui väljaspool kooli loetav ajaleht ja raamat. Nii leidub vaadeldavais võistluskirjandeis jälgi ka järgmist laadi liialisest kokkukirjutamisest, mingisugusest kokkukirjutamistõvest, mis nüüdis-Eestis on maad võtnud, näit.: *hävitatahtev* (10*), *reastväljalangenut* (24), *raamatussesiivenenud* (34), *taktisöeldud (sõnad)* (6*) jne., kuna mõistlikum ja loomulikum oleks niisuguseis juhtumeis sõnad lahku jätta: *harrastada tahtev*, *reast väljalangenut*, *taktis öeldud*; samuti pigem *raskesti saavutatud*, *määratu suureks*, kui *rakseltsaavutatud* (50), *määratu suureks* (54*).

Kuna praeguse ametliku õigekirjutuse järele kirjutatakse lahku *igal pool*, siis on viga kirjutada kokku *igalpool* (10*, 48). Küll aga tuleks kokku kirjutada *niisiis*, kui see on saksa „also“ tähenduses, seega selles tähenduses mitte *niisiis*, nagu esineb ühes kirjandis (34), kuigi ametlik keel siin mingit kindlat juhtnööri ei anna.

Muid ortograafilisi vigu: tarbetu algus -h sõnas *huluda* (24, pro *uluda*); valesti suur algustäht: *„Eesti (pro eesti) rahva“* (29 v), „see oli ka *Venelastega* nii (37 s); tarbetu apostroof: *las* (39, pro *las*), *on's* (6*, pro *ons*).

Ortograafia alla kuulub ka kirjavahemärkide õige tarvitamine. Ja siin peab ütleva, et esineb vana tuntud nähtus: eesti kool ei jaksa kätte õpetada korralikku kommade tarvitamist. Paljude õpilaste, eriti tütarlaste kirjandeis leidub ülearuseid kommasid¹, veel rohkem aga kommade puudust. Ülearuseid kommasid kaldutakse panema eriti sõnade *ega* ja *kui* ette; näit.: „meie noored ei tohi põlata tööd, *ega* tagasi hoiduda raskustest“ (4*); —, ... *kui* peidetaks oma võimeid vaka alla, *ega* rakendataks neid tulutoovale tööle“ (15*); samuti töödes nr. 26, 22, 43*. Paljudesse õpilastesse (samuti kui kirjanikesse ja ajakirjanikesse) näib olevat juurduanud niisugune väär vaade, et iga *ega* ees peabki tingimata olema komma. Näiteid tarbetumast kommast *kui* ees: „Eriti on see just tähtis noorte, *kui* tulevaste riigikodanikkude kohta“ (4*); —, ... peavad noored, *kui* tulevased aktiivsed riigikodanikud, teadlikud

¹ Nende ridade kirjutaja tarvitab „komma“ pro „koma“.

olema⁶ (50*); —, .. milliseid kimpuköidetult on raskem katki murda, *kui* kepikesi üksikult⁶ (10*); —, isegi mõtteilm, *kui* niisugune, pidi neil täiesti puuduma⁶ (44).

Tarbetuks tuleb komma pidada ka niisuguseis rühmsidesõnus *kui olgugi et* ja *ilma et*: „need said kardetavaks relvaks ta vaenlasele, *olgugi*, et viimasel oli mõjuv ülekaal⁶ (20*); samuti töös nr. 16*: „millele võib ehitada müüri, palju kõrgema, *ilma*, et oleks karta varisemist⁶.

Eriti rohked aga on puuduvate kommade vead. Täpselt 24 kirjandis 59-st, s.o. 40 protsendil on puuduva komma vigu! Tähelepanдав on, et neist 17, s.o. umbes 28% langeb tütarlaste arvele! Kommad jäetakse panemata kõige lihtsamais ja ilmsemis juhtumeis, nagu siduvate asesõnadega *kes, mis, kelle, mille* jne. või siduvate adverbidega *kus, kuhu, miks* jne. algavate kõrvallauseste ees, koguni sidesõna *et* ees! Mõningaid näiteid: „ja seda edasi arendada *kuni* on saavutatud rahuldavad tulemused⁶ (7); —, nemed teavad *kui* raske on võita riigile iseseisvust⁶ (10*) (tähendatagu, et sama õpilane paneb komma *kui* ette, kus seda pole vaja, aga jätab selle *kui* ette panemata sääli, kus see on tarviline); —, selleks *mis* ta on (10*); —, tihti kuuleme poes *kuidas* seal mõni „auväärt⁶ daam või isand end vaevab⁶ (11*); —, käime koolides *kus* õpetatakse meile eesti keeles⁶ (12*); —, meie riik tahab *et* ta kodanikud oleksid haritud⁶ (12*); —, .. südameväärtuseks *mille* järele ta peab käima⁶ (21); —, „rahvas *kes* omab kultuurilise .. noorsoo⁶ (21); —, teeme sama *mida* nemed on teinud⁶ (35*); —, teades *et* noorsugu nende vaimus edasi töötab⁶ (45* s) jne. Ühe õpilase töös (51*) on koguni kolm juhtumit, kus *et*-sõna ees puudub komma! Kirjandis nr. 12* on 7 kommaviga.

Ka ei näi õpilased teadvat, et isikuliste asesõnade järel olevat lisandit ei tarvitse eraldada kommaga. Neil aga niisugusel korral alati komma: „meil, *eestlasil*, on ..⁶, kuna võib ka: „meil *eestlasil* on ..⁶, *kui* ei taheta erilise toonitamise pärast eraldada lisandit.

Et niisugused õpilased oskaksid panna *ja* ette komma, kus seda vaja, oleks küll liiga suur nõue. Seepärast ei maksagi lugeda eriliseks veaks komma puudumist *ja* ees näit. järgmises lauses: „kes loodavad, et suur tahe, võimas isiksus suudab ühiskonda enda järele luua *ja* kes ei taha end tunnustada ühiskonna, ümbruse produktiks⁶ (17).

Ka nn. uut rida ei oska mõned õpilased alata, vaid alustavad „lõigete“ esimesed read niisama kaugelt kui harilikud read. Niisugused tööd on nr. 6*, 15*, 36, 37, 44, 50*, 55*, 57*. Viies töös (nr. 8*, 17, 22, 47*, 59*) jälle alustatakse uus rida liiga kaugelt, peaaegu rea keskelt — veider kalduvus, mis mõnele inimestele, eriti naistele on omane.

Õigekirjutuse puhul sobib teha väike märkus ka kirjandite käekirjade kohta, milledest mitmed on etteheidet väärivad. Kõnealusel 59 kirjandis on esindatud peaaegu kõik need pahed, mida võib leida meie õppiva noorsoo käekirjades (muude seas d kirjutamine peaaegu nagu a ja rr peaaegu nagu n, v nagu suur n, eriti sõna alguses). Ühe õpilase kirjandi (8*) sisust oli raske aru saada ta imelikult „individuaalse“ käekirja tõttu, niivõrd takistasid selle veidrad keerud ja käännud nägemast sõnu ja lauseid, nii et ta töö hinnang võib-olla osalt selle all kannatas¹.

¹ 59-st oli „häid“ käekirju 7, „rahuldavaid 29, „puudulikke“ 29 ja 1 „nõrk“. Selles hinnangus on arvestatud mitte ainult käekirjade üldmuljet, vaid ka üksikute tähtede kuju ja nende korralikkust.

Paljude halb käekiri — lohakas, jöhker, raskesti loetav¹ — johtub suurelt osalt sellest, et seni kool on selle korralikkusele pannud vähe rõhku. Mitmed meie pedagoogid koguni soodustasid ja edendasid käekirja lohakust mingisuguse individuaalse käekirja viljelemise nimel. Loodetavasti alates käesolevast õppeaastast hakkab seisukord ses suhtes paranema HSMinisteeriumi määruse mõjul, mis siitpääle ette näeb teatava normaalse käekirja.

Kuid kõige rohkem vigu leidub ikkagi keele enese vastu, niinimetatud õigekeelsuslikke vigu. Sääb esineb kirju segu ilmseid vigu, ebajärjekindlusi, vastuoksuslikke uuendusi ja ebasoovitavusi.

Paneme kõigepäält tähele morfoloogiat.

Morfoloogia. — Deklinatsiooni alal esinevad säärased astmevaheldusevead kui *kubjalt* (22, pro *kupjalt*), *paled* (11*) pro *palged*, *palehigis* (24 v) pro *palged*, *palge-higis*, *printsüüst* (34, pro *printsüüst*), *vaenlikkus* (pro *vaenlikus*) vaimus (30).

Esineb ka ebakirjakeelne *velled* (47*, pro *veljed*), see kirjanduseski nii sagedane murdeline viga.

Vead üksikuis käändeis: *riiklikute* (53 v, pro *riiklikkude*), *tubleid* (32*, pro *tublisid*), *maiseid* (12*, pro *maisi*) — viga, mis on visa kaduma; *isamaaliseid* (53 v, pro *isamaalisi*); *mürknoolitele* (3, pro *mürknooltele*).

t- ja i-mitmuse alal valitseb suur ebaühtlus ja ebajärjekindlus: ühtedel õpilastel ei näi aimugi olevat i-mitmuse olemasolust — nähtavasi ei ole õpetajad neile seda kunagi tõsiselt soovitanud —, teised (vähemik) jälle lähevad i-mitmusega liiale, tarvitades seda vastuoksuslikult sääb, kus seda vaja ei ole ja kus d-mitmus on parem. Nii kirjutavad ühed *kõrgematele* (27), *vanematele* (28, (43*)), *laialdasematesse* (28), *niüidsetes* (31), *parematel* (38*) jne., kuna just siin oleks i-mitmus soovitamam: *kõrgemaile*, *vanemaile*, *laialdasemaise*, *niüidseis*, *paremail*; teised jälle tarvitavad niisuguseid halbu ja ebaotstarbekaid i-mitmusi kui *rajule*, *mässena*, *juhest* (36), *juhel* (54*), *sihele* (54*), *relviga* (49) pro *radadele*, *mässudena*, *juhtidest*, *juhtidel*, *sihtidele*, *relvadega*; — *hüdaohist* (muide on see hoopis viga) (1) pro *hüdaohitusedest*. Mõned näivad i-mitmust harrastavat päämiselt ne- ja s-sõnadest, koguni selle sisseütlevas, kaasaütlevas ja ilmaütlevas: *sündmusisse* (3), *sügavusisse* (5), *vastuhakkamisini* (36), *arvustusiga* (13), *rikkusiga* (26), *saavutusiga* (4*), *taotlusiga* (5), *tulemusiga* (36), *avaldusita* (36), — see *-siga* ja *-sita* näib neile veel eriti meeldivat! Ei tajuta, et siin i-mitmus on halb ja t-mitmus kindlasti parem: *süüdmustesse*, *sügavustesse*, *vastuhakkamisteni*, *arvustustega*, *rikkustega*, *saavutustega*, *taotlustega*, *tulemustega*, *avaldusteta*. Üks õpilane (nr. 19) kirjutab *tumedamates* (pro *tumedamais*), aga teiselt poolt nagu kiuste *taotlusist* (pro *taotlustest*). Kust tuleb säärane vastuoksus õpilaste kirjandeis? Ikka kirjandusest, mida õpilased loevad ja kus seda nii rohkesti esineb. Sest mitte õpetaja ei õpeta õpilasile keelt, vaid raamatud ja ajalehed.

i-mitmuse puhul ei saa märkimata jätta pikema vormi *kõikide* ebasoovitavat tarvitamist atributiivses asendis lühema *kõigi* asemel: *kõikide* rahvaste (3, 36), *kõikide* vaenlaste (26). Ei näida teadvat, et niisugusel korral on parem *kõigi* rahvaste, *kõigi* vaenlaste. Niisugusel korral on ka muis käändeis *kõigi*-eelistatavam; seepärast mitte *kõikidele* võõrastele⁶ vaid pigem, *kõigitile* võõrastele⁶.

¹ Mõne käekiri oli niisugune, nagu ei oleks sulega, vaid tikuotsaga kirjutatud (näit. tööd nr. 14, 29, 53, 59). Töö nr. 33 on kõige huvitavalt omapärasem ja iseäralisem käekiri, kõige ilusam ja suursugusem on nr. 55, kõige lohakam ja inetum nr. 42*.

Ühenduses vormiga *kõigi* mainitagu, et mõned üksikud õpilased tarvitavad *-likkude* asemel ka lühemat vormi *-like*: *rahvuslike* (27); *kodanike* (21 ja 25), *legendike* (19), millised vormid, olles ajakirjanduses juba ammu tege-likult tarvitusel, peaksid lähemal ajal leidma ka ametlikku tunnustust.

Deklinatsiooni puhul tähendatagu veel, et hääd ei ole illatiivid *ajalukku* (15*) ja *inimesesse* (32*), *vabadusesse* (14*), parem *ajaloosse*, *inimesse*, *vabadusse*.

Sügavasti õpilastesse juurdunud näib üha veel olevat ka *oma* ebakohane deklineerimine rõhuta asendis: *,omi vanemaid'* (48), *omis võimeis* (12*), *omi lapsi* (21) — pro *oma vanemaid*, *oma võimeis*, *oma lapsi'*. Millal ükskord kaob see viga õpilaste kirjan-dest?

Äga mis ime see *omi*-viga, kui tehakse sääraseid vigu kui *milgil* (33), pro *milgi*), *millegile* (53, pro *millelegi*).

Halb kirjandusest saadud keelend on ka *igas* (47*), *igal* (44) pro *igaihes*, *igaihel*; näit.: *,igas peitub paleus'*. Nimisõnaliselt võib asesõna *iga* tarvitada ainult ühenduses sõnaga „üks“: *igaiüks*.

Komparatsiooni alal esineb viga *hellam* (52) pro *hellem*.

Siirdudes konjugatsiooni vaatlemisele märgitagu kõigepäält tingiva kõneviisi vormide sagedane jätmine pöördelõputa, viga, mis nähtavasti ei taha kaduda isegi paremate õpilaste kirjatõist: *,nad saavutaks* (14*), *nad oskaks* (20*), *nad oleks* (18*), *nad peaks* (39), *me oleks* (20*) — pro *,nad saavutaksid*, *nad oskaksid*, *nad oleksid*, *nad peaksid*, *me oleksime'*. Samuti: *,et kaoks* (pro *kaoksid*) niisugused vaated' (20*).

Jämedaiks vigadeks tuleb gümnaasiumi lõpuklassi õpilaste kirjan-dest pidada nüüdsel ajal ka *kõneleda* (18*, 43*, 57*) pro *kõnelda*. Samuti on sää- suured vead niisugused murdelised vormid kui *viskanud* (25) pro *visanud*.

Ühes töös (16*) esineb ka viga *,nõuetavaid* (pro *nõutavaid*) keeli'.

Frekventatiividest tahaks meeeldi näha tella- ja telnud-vorme, kuid ainult mõned harvad õpilased tarvitavad neid: *naeratelles*, *kujutella* (39); enamik aga kirjutab *-tleda*, *-tledes*, *-tlenud*: *taotledes* (38*), *taotlenud* (30). Nähtavasti pole siin õpetajad küllaldaselt soovitanud esimesi vorme (*-tella* jne.).

Vormid *oelda* ja *ütelda*, *mõelda* ja *mõtelda* esinevad läbisegi, kuigi esi- mesed kahjuks kaugelt sagedamini. Samuti on üldiselt *andnud*, *kandnud*, *tundnud*, nagu nüüd on ametliku õigekeelsuse järele ja esineb uuemas kirjan- duses; ainult mõnel üksikul on ka *annud* (23, 31), *kannud* (36), nagu nende ridade kirjutaja eelistab.

Vorm *kaitsemine* (26) oleks vähem soovitav kui *kaitmine*.

Mitte-ametlikest vormest esineb ühe õpilase töös *taotlemaks* (47*), ühel (6*) ka *-tet* (*tervitet*), kuigi mitte järjekindlasti, sest samas töös on *põhjendatud*. Sõnade tuletuse ja üksiksõnade kuju õigekeelsuse vastu tehrud vigades väärivad kinninaelutamist järgmised:

Väär *-line* (pro *-lik*): *loodusteadline* (26), *rahvuslist* (53 v), *isikliste* (25 v) pro *loodusteaduslik*, *rahvalikku*, *isiklikkude* (e. *isiklike*). Tarbetu, kuigi õige *-line*: *majanduselised* (25 v), parem *majanduslikud*. Halb *-lik*: *vaenu- likud* (43*), *vaenlikus* (3), parem: *vaenulised*, *vaenulises*¹, *kõlbulik* (58) pro *kõlvuline* või *kõlblik*. Väär *-lik*: *laiaulatuslik* (5) pro *laiaulatuseline*, — miks nii, seda peaksid paremad õpilased teadma.

¹ Täiesti tarbetu uuendus on viimasel aastail kirjanduses moodi tulnud *vaenlik* pro *vaenuline*.

Imestada tuleb, et mõni parem õpilane võib veel teha niisugust viga kui *ligemine* (6*) pro õige *ligimene*.

Tähelepanдав on, et isegi paremate õpilaste töedest ei kao niisugune viga kui *tähelpanu* (52, 54*) pro õige *tähelepanu*, samuti kui sääl üha edasi kollitab säärane rumal tuletis kui *hardumus* (25), see Siuru luuletajate poolt omal ajal moodustatud väärvorm pro õige *hardus*. Muudest siia kuuluvast vigadest märgitagu: *vastandisust* (6*) pro *vastandlikkust*, *lugijais* (6*) pro *lugejais*; *ütelus* (16*) pro *ütlus*; *tänulikusel* (6*) pro *tänulikkusel*.

Muide noomenite tuletuse alal ei ole just niipalju tõelisi ning ilmseid viga kui nende ridade kirjutaja arvates halbu vorme (kuigi mõned neist on ametlikud ja antakse Muugi sõnaraamatus). Neist toodagu järgmised: *veendel* (30) — parem *veendumusel*; *inimeskond* (40*) — kindlasti parem on *inimkond* (samuti on *inimkond* parem kui *inimsugu*, mida mõned tarvitavad)¹; *näht* (11*) — parem *nähtus* (inetu on *näht* — *nähu*). Loetud kirjanduse mõjul kalduvad õpilased tarbetult tarvitama niisuguseid lühemaid vorme nagu *teadmus* (5, 7*, 50*) — parem lihtsalt *teadmine*². Vormi *arenemine* peaaegu sugugi enam ei tarvitata, vaid selle asemel on ikka *areng*, ka kui on mõeldud enam arenemise käik kui selle tulemus ja seisund.

Vähem soovitatav keelend on *praegusaeg*, *praegusajal* (10*, 16*, 43*, 53), parem *nüüdisaeg*, *nüüdisajal*.

Seejuures kujuneb huvitav ja vastuoksuslik (ikka!) olukord: kindlaist vigadest ei suudeta vabaneda, aga teatavaid värskeid ametlikke uuendusi (milledest mõned on üsnagi küsitavad) on jõutud imekiiresti omandada. Nii on omandatud *keerukas* (3, 47*) — parem on endine *keeruline*; *tänapäevne* (30) — parem endine *tänapäevane*; *kõlblas* (5) — nüüd Muugil ka *kõlbeline*, mis ongi parem, *tööndus* (25), *teadmeid* (32*) — parem *teadmisi*²; *kasustama* (5, 47* jne.) — parem *kasutama*; *teotsema* (8*, 28, 34, 36) — parem *tegutsema*, nagu lubatakse ka Muugi sõnaraamatus ja nagu on mitme õpilasegi töös (37, 39, 50*); ja lõppeks *-tis* (pro *-tus*), mis näib hästi kätte õpetatud (või, õigemini, õpitud), nagu näitavad vormid *asutis* (50*), *saavutis* (28), *kohustis* (9*, 22, 39), ja millega minnakse koguni liiale, sattudes üle ametliku piiri, näit.: „kool näitab noorele inimesele iseseisvuse tähtsust, õpetab teda aru saama kodanike *kohustistest*“ (siin kindlasti õigem *kohustustest*³) riigi vastu“ (20*); samuti: „rõhutagem siin uuesti *kohustist* (pro *kohustust*), mis lamab (pro *lasub*) meil iseendi arendamisel“ (39).

Samuti tarbetu on moodsus *kaheldamatult* (5, 40*, 46*) — parem on lihtsalt *kahtlemata* (ka *kahtlematult* on tarbetu).

Teiselt poolt aga ei ole siiski saadud veel hoopis välja juurida vormi *jatkata* (38*).

Verbaalse tuletuse alal: *sumbutama* (14*, 19) — pro *summutama* (mis on ametlik), *säiluma* (36, pro *säilima*) — imelik, et see veider viga üha veel kummitaleb. Selle puhul märgitagu, et üks õpilane (3) tarvitab *säilituma* tähenduses *säilima*. Ka *levinenud* (20*) on halb, — parem lihtsalt *levinud*.

Ühes töös (27) esineb *pöörama* intransitiivses tähenduses: „peame endasse *pöörama* (=pöörduma)“. Halb on *tugevndama* (36), peab olema *tugevdama* või *tugevustama*.

¹ Vorm *inimes-* üldse ei ole häa; parem on selle asemel kas *inim-* või lihtsalt *inimese-*; näit.: *inimsaatus*, *inimsööjad*, või *inimesesaatus*, *inimesesööjad*.

² Nende ridade kirjutaja arvates on ka *arvamus* peaaegu tarbetu; parem oleks sellegi asemel endine *arvamine*.

³ Muugi „Õigekirjutus-sõnaraamatus“ antakse ainult *kohustus*.

Vead adverbide alal: *ülesse* (17) pro *üles*, *kusagiltki* (21), *kuskilgi* (30) pro *kuskilt* e. *kusagilt*, *kuskil* e. *kusagil*.

Halb lühem vorm on *kuis* niisuguses lauses kui järgmine: „*kuis* (=kuidas) saame siis tunnistada ühtegi rahvast kultuurrahvaks, kui ...“ (17); *kuis* (pro *kuidas*) toimida, et tagajärjed oleksid produktiivsed“ (6*). Mõned õpilased tarvitavad veel *niivõrt* (näit. 5, 14, 52*), kuna uuema õigekeelsuse järele on eelistatavam *niivõrd* (v. Muugi VÕS).

Võõrsõnade kujudes esineb järgmisi nähtusi: *skout* (16*) — nüüd on ametlik vorm *skaut*; *poliitiline* (16*, 19, 50*, 53) — nüüd on Muugi järele eelistatavam vorm *poliitiline* (märgitagu: juba on see ühe -i-line vorm jõudnud õpilastele nakata!).

Värad nominatiivsed liitumused: *aegjärgul* (32*, pro *ajajärgul*), *kõikikülgne* (33, pro *kõigekülgne*), *lahingväljal* (56*, pro *lahingväljal*), *kirjandussõbrad* (6*, pro *kirjandusesõbrad*). Aga teiselt poolt kirjutatakse *kultuurinimene* (35*) pro *kultuurinimene*.

Süntaks. — Kõige rohkem aga annab süntaktiline külg põhjust märkuste tegemiseks.

Sääl nenditagu kõigepäält õpilasile nii omaseid kongruentsivigu (kuigi need ei tohiks enam omased olla gümnaasiumi lõpuklassi parimaile õpilasile): „*iseseisva* Eestile“ (6*), „*sellise* korrale“ (6*) — pro *iseseisvale*, — *sellisele* —.

Ainsuse ja mitmuse äravahetamine: „*võtame* osa *kõigist*“ (27, pro *kõigest*), ja teiselt poolt — et oleks vastuoksus —: „*kõige* (pro *kõigi*) oma võimetega“ (52); „*kõike* (pro *kõiki*) nõudeid“ (15*); — „*eeldused tulevad* (pro *tuleb*) muuta tegudeks“ (39); — „palju häid inimesi *pidid* (parem *pidi*) surema“ (41*); — „*kui* kaovad me praegused riigijuhid, siis *peab* (pro *peavad*) (neid) asendama meie noorte seast eeskujulisemad“ (10*).

oma - sõna tarbetut deklioneerimist ja kongrueerimist näenditi juba deklinatsioonivigade puhul. Siin veel mõned lisanäited: „*aru* saada *omist* (pro *oma*) kohustustest“ (10*); — „*omi* (pro *oma*) elupäevi lõpetada“ (12*); — „*omast* (pro *oma*) sisemast tulest“ (40*).

Tarbetu venepärane eitus: „*kes* me ka *poleks*“ (9*); — *kuhu* ka *ei* pöörduks“ (29); *peab* olema: „*kes* me ka *oleksime*; — „*kuhu* ka pöörduks“.

Järgmine nähtus pole küll mingi eriline viga, vaid ainult teatav vastuoksus. See on nimelt pikemate ja lühemate asesõnavormide vastuoksuslik tarvitamine.

Pikemat asesõnavormi tarvitatakse sageli sääl, kus peaks olema lühem (rõhuta asendi tõttu): „*meie* ei (pro *me ei*) vaja kelleltki midagi“ (30); — „*meie* (pro *me*) peame sellest joonest vabanema“ (43*); — „*meie* ei (pro *me ei*) tohi unustada oma vanemaid“ (48); — „*meie* peame (pro *me* peame) säilitama võidetud vabaduse“ (25); — „*kui meie* (pro *me*) nüüd pühitseme riikliku vabaduse võidupüha“ (35*); — „*kuid meie* teame“ (44) pro: „*kuid me* teame“.

Teiselt poolt tarvitatakse lühemat vormi sääl, kus pikem oleks parem: „*me* riigi“ (32* s) pro „*meie* riigi“; — „*me* kodumaa“ (47*), *me* nooruse (47), *me* sugurahvad (49) — pro: „*meie* kodumaa, *meie* nooruse, *meie* sugurahvad“.

Sest nominatiiv on rõhuta asendis *me*, *te*, genitiiv igasuguses asendis *meie*, *teie*.

„*peab* arendama end *ses* (parem: *selles*) suunas“ (5) — üldse vormid *ses* ja *sest* ei ole hääd, vaid nende asemel, kui vähegi on rõhutamist, sobib paremini *selles* ja *selest*.

Superlatiivi väljendamata jätmine: „takistustest tuleb ammutada *heledamat* (pro *heledaimat* või *kõige heledamat*) tuld, *suuremat* (pro *suurimat*) indu“ (40*); — „omast *sisemast* tulest“ (40*) pro „oma *sisimast* tulest“; — „ka *ängistavamail* hetkil“ (35*) pro „ka *kõige ängistavamail* hetkil“; — „ta *suuremaks* (pro *suurimaks*) kohuseks on“ (28); „*paremal* juhul“ (29 v) pro „*parimal* juhul“; — „võitlus vabaduse eest on selle väite *õigem* (pro *õigeim* või *kõige õigem*) tõendus“ (6*).

Teiselt poolt tarvitatakse superlatiivi tarbetult komparatiivi asemel (järe viga!): „kohustagu meid meie riiklik iseseisvus saama üha *täiuslikemaks* (pro *täiuslikumaks*) inimesiks“ (32*).

Teine halb pahe nüüdsel ajal on sõnad *on* ja *oli* väljajätmine. See mõlab juba mõnd aastat eesti kirjanduses ja ajakirjanduses, kust see ka õpilastele on nakanud. Näiteid: „Eesti, mis senini olnud vaid võõraste riikide surve all kiratsevaks maaks, hakkas ... arenema (20*) — pro: „... mis seni *oli* olnud vaid võõraste riikide surve all ...“; — „ja sellepärast ei tohi uuem generatsioon mis kasvanud (pro: mis *on* kasvanud) juba vabas Eestis ...“ (15*); — „on selge, et niipalju kui inimesi, peaaegu sama palju ka erinevaid soove“ (44); „... iseseisvusele, mille rajanud eelmine generatsioon“ (47*); — „peame ... arusaadavaks tegema ... tõe, et praegune kord sobivaim eestlase iseloomule“ (6*).

Käänete tarvitamise ja rektsioonide alal esineb järgmisi väärnähtusi:

-le asemel valesti -l: „*kellel* (pro *kellele*) pole omane virelemine“ (40*); — „rakendab võimed *ühisel* töö (pro *ühisele* tööle) 43*“; — „*järelekaalumist* (57*) pro *järelekaalumist*“.

ks-käände asemel valesti -na: „naine on loodud *emana* (pro *emaks*)“ 16*.
st-käände asemel valesti -s: „teadlik *kohustusis*“ (18*), *selles* (20*, 21), *ses* (59*) *lahkuses* (32*), *ülesandeis* (31, 50*), *töös* (53 v) pro „teadlik *kohustustest*, *sellest*, *lahkustest*, *ülesandeist*, *tööst*“; — „me oleme *ses* (pro *sellest*) teadlikud“ (59*).

-le asemel valesti -st: „vaatamata *sellest* (pro *sellele*)“ 21.

Siia kuulub ka lt-lõpulise adverbri ebakohane tarvitamine (nn. tult-tõbi) adverbialaalse nominatiivi asemel niisuguseis juhtumeis kui järgmised: „kõik riigid kulutavad *määratult* (pro *määratu*) palju jõudu rahva kultuurilise taseme tõstmiseks“ (19); — „nimede eestistamise aktsioon on leidnud *ootamatult* (pro *ootamatu*) elavat poolehoidu“ (28); — „.. helinaiks, mis hinge *riivamatult* (pro *riivamata*) mõõduvad *kõrvust*“ (30):

Objektivigadest märgitagu mõned: „.. ja võiks rahulikult käsi rüpes hoides *omi elupäevi* (pro *oma elupäevad*) lõpetada“ (12*); — „viinud ta tuttava juure ja käskinud *poeg* (pro *poja*) tööle panna“ (25); — „.. neil saavutusil, *mida* (pro *mis*) pärandasid meile meie esivanemad“ (18*); — „*sellist suurt vabadust* (parem: *sellise suure vabaduse*) on toonud meile meie riiklik iseseisvus“ (44); — „kes täidab kõiki kohustusi, *mis* (pro *mida*) nõuab meie riiklik iseseisvus“ (10*); — „meie esimene ja suurim kohustus riikliku iseseisvuse vastu on siis tuua riiki *optimistliku vaimu, usu* oma jõusse“ (17, pro: „.. *optimistlikku vaimu, usku* ..“).

Atribuudi asemel objekt: „teha ponnistusi tasumiseks *se*da“ (pro: „.. *selle* tasumiseks“), sest reeglikohaselt sõnal („tasumine“) ei ole objekti, vaid selle asemel atribuut.

Ebakohaselt tarvitatud osasubjekt: „17 aastat tagasi kuulutasid meie *tähtsamaid riigitegelasi* (pro *tähtsamad riigitegelased*) Eesti riigi iseseisvaks“

(10*); —, kuid milliseid on siis meie noorte *eesmärke*⁶ (10*) — pro: ,kuid millised on siis meie noorte *eesmärgid*⁶.

Liialdusena tundub ka järgmine partitiiv: ,riikliku püsimise *eeldusi* on, et kodanikud..⁶ (5); parem: ,üks riikliku püsimise *eeldus* (või *eeldustest*) on, et..⁶. Üldse kaldub praegune noorsugu liialdama seesuguse partsiaalse predikaaditäite tarvitamisega.

Õpilaste kirjandeis peegeldub ka see viimaseil aastail eriti ajakirjanduses maadvõtnud kalduvus liialdada käändeliste väljendite tarvitamisega sääl, kus loomulikum on jääda tagasõnaliste juure: ,julged iseseisvusele⁶ (11*) — parem: ,julged iseseisvuse *üle* või *kohta*⁶; — ,ollakse uhked oma *päritolule*⁶ (11*), parem: ,.. uhked oma *päritolu üle*⁶; — ,kes täidavad *neile* (parem: *nende pääle*) pandud lootusi⁶ (38*); — ,kodanik, kes *enesele* pandud kohustusi püüab täita⁶ (15*), parem: ,.. kes *tema pääle* pandud kohustusi püüab täita⁶; — ,peame käima Eenpalu *sõnadel*⁶ (56*), p.o.: ,peame käima Eenpalu *sõnade järele*⁶. See näitab, kui ruttu ning kergesti noorsoole nakkavad kõiksugu snooblikud liialdused ka keele alal.

Teiselt poolt ei taibata jälle tarvitada käändelist väljendit sääl, kus see ongi parem ja õigem, vaid just siis langetakse ebakohasesse kaassõnalisse rekt-siooni: ,.. olles eriti vastuvõtlikud ilusa, õilsa ja aatelise *suhtes*⁶ (39), parem: ,.. vastuvõtlikud *ilusale, õilsale ja aatelsele*⁶; — ,reageerib riikliku ettevõtte *peale*⁶ (53), parem: ,.. riiklikule *ettevõttele*⁶.

da-infinitiiv valesti ma-infinitiivi asemel: ,kohustatud astuda⁶ (26, pro *astuma*); — ,kohustab *olla*⁶ (pro *olema*)⁶ (28); — ,ei mahuks *lipsahutada* (pro *lipsahutama*) läbi⁶ (30); — ,vabads kohustas noori *kaitsta* (53 v, pro *kaitsuma*).

Väär -ma pro -vat ja ka väär da-infinitiiv; ,tunti kohustatud *olema* innuga kaasa *aidata* rahva arengule⁶ (7*), pro: ,tunti end kohustatud *olevat* innuga kaasa *aitama*..⁶

Mis puutub sõnade järjekorrasse, siis torkab selles silma see nüüdse kirjanduse ja eriti noorsoo keelele omane nähtus, et kõrvallauseis predikaat-verb — vastupidiselt vanemale kirjakeelele — paigutatakse üleliia lause algusesse ja subjekt võimalikult lause lõppu. Teiseks, väikesed asesõnalisised või adverbilised laiendid, kui need sobiksid loomulikumalt asetsema verbi ees, asetatakse enamasti verbi järele. See aga annab lausele ja kogu stiilile paiguti isesuguse tehtud ning ebaloomuliku ja ebaladusa rütmi. Mõned näited sellest: ,peab arendama *end* ses suunas⁶ (5), parem: ,peab *end* arendama selles suunas⁶; — ,teavad siiski, et nii väike ei ole see siht, mille *seab ette elu*⁶ (18*), parem: ,.. siht, mis *elu ette seab*⁶; — sääl ei saa iga üksik liige elada just nii, nagu seda hääks arvaks *tema*⁶ (44), parem: ,.. nagu *tema* seda hääks arvaks⁶; — ,õnneks on nad selles, et on neid paljudest kohtadest tagasi hoidnud, kus neid oleksid oodanud ainult *pettumused*⁶ (18*), parem: ,.. kus ainult *pettumused* oleksid neid oodanud⁶; — ,lühikese aja jooksul on *teinud* meie *vaimuelu* suuri edusamme⁶ (28), parem: ,lühikese aja jooksul on meie *vaimuelu* *teinud* suuri edusamme⁶; jne. jne. jne.

Teiselt poolt esineb teatava vastuoksusena ka verbide paigutust liiga saksapäraselt lõppu: ,Kui täisealise kodaniku mõttekäik hangunud planeedi kindlaksmääratud kuju ja suuna *säilitab*, .. (33); — ,ta vabadust on kauem kui ühegi teise rahva oma *kitsendatud*⁶ (14).

Muid vigu ja väärnähtusi sõnade järjekorra alal: ,peab rakendama oma *kogu* jõu selleks, et..⁶ (20*), parem: ,.. *kogu* oma jõu..⁶; — ,nii seisavad noored *suure* rahva hingelise murrangu ees⁶ (23); peab olema: ,.. rahva *suure*

hingelise murrangu ees; (et omandussõna ei osata paigutada tarbe korral üle genitiivi, on harilik viga eesti kirjanduses); — ,kuid siis katavad pilved selle, *vaid* vahetevahel heledamad, selgemad laigud, et siis kustuda jälle öudseks hämaruseks' (27), pro: ,.. vahetevahel *vaid* heledamad laigud ..' (*vaid* tähenduses ,ainult" võib asetseda ainult lause keskel); — ,olla eestlane kohustab noori *aga* tegudele' (21), parem: ,olla eestlane *aga* kohustab noori tegudele' (uuaeagne, eriti noorsoos valitsev kalduvus paigutada *aga* liiga kaugemale lause lõpu poole); — ,meie kirjandus on *isegi* endale tee rajanud maailmakirjandusse' (7*), p.o.: ,meie kirjandus on endale tee rajanud *isegi* maailmakirjandusse'; — ,meiegi, eestlased, oleme teadlikud ..' (3), parem: ,me eestlasedki oleme teadlikud ..'.

Mõnes üksikus töös leidub ka poolikuid lauseid (s.o. kõrvallauseid ilma päälausega) ja anakoluudi juhtumeid; näit.: ,Arvesse võtmata seda, kas neil selleks õigus oli.' (44); — ,Kahjuks *aga* füüsilise töö arvatavad (!) raskused on viinud nii mõnegi kaasmaalase seisukohale, *kes eitavad* praegust korda' (6*); — ,*omanud* *hariduse*, avardub silmaring' (7*); — ,*kes omavad* kalduvusi, *see* arendagu neid' (7*).

Lõppeks märgitagu süntaksi puhul nooremate kirjanike ja õppiva noorsoo juures viimasel aastakümnel maadvõtnud veider kalduvus välja jätta sõna *ja* kahe lauseliseltsamaväärse sõna vahel, milline väljajätmine annab tunnistust halvast stiilimaitsest. Näiteid: ,.. et siis ilutseda kustumatult täies *heleduses, selguses*' (27), pro: ,.. täies heleduses *ja* selguses'; — ,kui pärast kooli neid teadmisi edasi *arendame, jatkame*, mis on ..' (17), pro: ,.. edasi *arendame ja jatkame* ..'; — ,loomulikult peab siis noorte *tegevuse, kohuste* täitmist suunama nende ürginstinktide teostamisele' (17), pro: ,.. noorte *tegevuse ja kohuste* täitmist ..'; — ,võitlevad oma *vabaduse, elu eest*' (53), pro: ,.. oma *vabaduse ja elu eest*'; — ,aarded, mida võib *kasvatada, arendada*' (54*), pro: ,.. *kasvatada ja arendada*'; — ,astudes nendega võitlusesse, siis ei lepi nad sellega ..' (35*).

Intelligentne ja stiilimaitsega keeletarvitaja peab tajuma, kus võib *ja* välja jätta ja kus ei, sest on ka juhtumeid, kus *ja* väljajätt on stiililiselt võimalik ja ilus.

Leksikaalne külge. — Jääb veel vaadelda kirjandite leksikaalset külge. Siingi esineb terve rida keelendeid, mida tuleb lugeda kas ebasoovitavusteks või lausa vigadeks.

Kõigepäält märgitagu asesõna *ta* ebakohane tarvitamine *see* asemel elutute esemete või abstraktmõistete kohta: ,nii mõnigi hoop läheb siin mööda ja pahandab vahel vanu, kuid *ta* (parem *see*) tuleb hääst tahtest' (5); — ,Eesti riiklik iseseisvus (kohustab) säilitama seda ,iseseisvust, *teda* (parem *seda*) veelgi kindlustama' (39).

too tarberult *see* asemel: ,*toda* (parem *seda*) veendumust kinnitasid ärkamisaja kirjanikud' (36); — ,*noid* (peab olema: *neid*) mõtteid peavad kandma noored oma südames' (36). Niisugune ebakohane *too-* ja *nood-*sõnade tarvitamine on tulnud teatavast snobismist, mis arvab sellega saavutatavat mingisugust moodsust. Muidugi on juhtumeid, kus sobib tarvitada sõnu *too* ja *nood*, nimelt siis, kui tahtakse viidata ruumiliselt või ajaliselts kaugemal olevaile asjadele.

milline-tõbi (s.o. *milline*-sõna ebakohane tarvitamine lihtse *kes-* ja *mis*-sõna asemel): ,meil on palju ühinguid, *milliseist* (parem *milledest*) võtavad osa ainult noored' (10*); iseteadvus, *milline* (pro *mis*) väljendub usus oma

rahvusväärtusesse' (22); —,see oli suur viga, millist (parem mis) loodetavasti enam ei kordu' (23); —,mõtted, milliseist) (parem milledest) ise vaimus-rute' (40*). Seletuseks tähendatagu, et õige on milline ainult sääl, kus seda võib asendada sõnaga *nisugune*, mille täpseks sünonüümiks *milline* on.

Enesekohase asesõna *enese* (e. *enda*) ja omastava asesõna *oma* lahus-hoidmine näib ka parimaile õpilasile tegevast ülesaaamatuid raskusi, sest paljud neistki vahetavad need ära: „noor peab ise otsima *omale* (peab olema: *endale*) lisateid' (21); —,võtku kõik noored .. *omale* (p.o. *endale*) eestipärane nimi' (28). Teiselt poolt aga kirjutatakse vastuoksuslikult „*endi* eesõigus' (44* *enese* võimeid' (21) pro „*oma* eesõigus, *oma* võimeid'.

Väär *järgi* pro *järele*: „haarab relva *järgi* (peab olema *järele*)' 58; sest ei igat *järele* sobi asendada sõnaga *järgi*¹.

Asesõna *mil* tarvitatakse valesti adverbi tähenduses ja asemel: „nüüd, *mil* oleme vabad' (28); —,nüüd, *mil* Eesti on iseseisev riik' (32*); peaks olema: „nüüd, *kus*² ..'; või: „nüüd, *millal* ..'. Sest vorm *mil* on sama mis *millel* (saksa „an, bei, auf welchem), nii et võib ütelda: „laud, *mil* (= *millel*) lamp asetses; sein, *mil* pilt rippus'. Järelikult on väär see vaade, nagu tähendaks *mil* ainult aega.

Adverbe *vast*, *vastuoksa* ja *teisalt* tarvitatakse valesti vastavalt sõnade *vahest*, *vastupidi* ja *teiselt poolt* asemel: „siis on selle tunde väljenduse suurus alati ehtne, ehkki *vast* (p.o. *vahest*) nii tagasihoidlik' (6*); —, *vast* (p.o. *vahest*) ei ole see töö sugugi nii tagasihoidlik'.

Omadussõna *sarnane* vääralt tarvitamist asesõna *seesugune*, *säärane* tähenduses ei näi praegune gümnaasium veel mitte jaksavat välja juurida, sest pääle teiste esineb see viga koguni ühes paremas töös: „tunneme *sarnast* (p.o. *seesugust* või *säärast*) ebajumaldamist suurimaks hädaohuks' (17); —, on aga ka olemas *sarnaseid* (p.o. *seesuguseid*) mehi, kellest ..' (52).

Nimisõnadest ei näi mõned õpilased teadvat sõnade *juhus*, *järeldus* ja *omadus* õiget tähendust, sest nad tarvitavad neid valesti vastavalt sõnade *juhtum*, *tagajärg* ja *omandus* (ehk *omand*) asemel: „kas pole küllalt *juhuseid* (p.o. *juhtumeid*), kus ollakse uhked oma päritolule' (11*); — ja *järelduseks* (p.o. *tulemuseks*) on edu' (36); —, teadlased peaksid tegema teaduse rahva *omaduseks* (p.o. *omanduseks* e. *omandiks*)' 53).

Samuti tarvitatakse üha veel *alluma* valesti *alistuma* tähenduses, *omama* valesti *omandama* asemel. „Nii siis on eestlane liialt jonnakas, et *alluda* (p.o. *alistuda*) sellise korrale' (6*); —, raske *alluda* (p.o. *alistuda*) võõraile mõjudele' (55*); —, kõigepäält kohustab meid meie riiklik iseseisvus hariduse *omamiseks* (p.o. *omandamiseks*) 18*. Millal ükskord kaovad säärased vead õpilaste kir-jandeist?.

Viga on ka „*omistada* tähelepanu'; sest *omistama* tähendab „omaks andma või omaks lugema“ (v. Muugi VÕS).

Sõna *osutama* tarvitatakse ebakohaselt vene „javljatsja“ tähenduses: „nende ülesannete täitmise eeltingimuseks *osutub* (p.o. *on*) aga muidugi sõna-kuulelikkus' (52). Sõna *osutama* õige tähendus on teatavasti see, mis on saksa „sich erweisen“, ingl. „to prove (to be)“, vene „okazõvatsja“.

¹ Ametlik keel tarvitab sõna *järgi* ainult tähenduses „kohaselt“, muis juhtumeis aga *järele*. Nende ridade kirjutaja ei tarvita üldse mitte sõna *järgi*, vaid kõigis juhtumeis ainult *järele*.

² Nii tarvitati veel umbes 10 aasta eest eesti kirja keeles (vrd. saksa „jetzt, wo ..“, prantsuse „maintenant où ..“).

Tarbetu ja halb germanism on sõna *pruukima* tähenduses „tarvitsema“: „et meie rahvas enam kunagi ei pruugiks (p.o. *tarvitseks*) ägada orjaikkes“ (44).

Halb sõna on *luhtuma* (26); parem selle asemel *nurjuma*. Ebakohane on ka *püstitama* ühendis „kohustusi *püstitama*“ (5), parem selle asemel: „kohustusi *esitama*“.

Soovitav on vahet teha sõnade *ilm* (sk. das Wetter) ja *maailm* (sk. die Welt) vahel. Paljud õpilased ei tee seda, vaid tarvitavad sõna *ilm* ka *maailma* tähenduses: *ilmasõda* (11*, 16*, 20*), *mõtteil* (16*), *ilmavaade* (19, 21, 24) jne. — pro *maailmasõda*, *mõttemaailm*, *maailmavaade*.

Lõppeks, mis puutub uute sõnade ja võõrsõnade esinemisse õpilaste võistluskirjandeis, siis peab ütleva, et neid üldiselt esineb vähe, sporaadiliselt ning juhuslikult. Ainult paar õpilast tarvitavad neid tihedamini, nimelt E. Kippel (Tartu õhtugümnn.), kel on *reetja*, *sordunud*, *tanner*, eriti aga Ester Mets (Narva ühisgümnn.), kelle töö sisaldab niisuguseid sõnu kui järgmised: *äive*, *äiveline*, *laine*, *sulnis*, *õilis*, *üllas*, *pälvima*, *meenutama*, *evima*, *üha*, *selmet*. Eri kirjandeis sporaadiliselt esinevad uued sõnad: *hüvang* (30), *jaunis* (14*), *kaatma* (34), *kehtima* (39, 49), *kiindumus* (40*), *mugandama* (50*), *nentima* (14, 17, 49), *ponnistama* (5), *ponnistus* (14*), *range* (47), *sooritama* (46), *tarm* (47*), *tarmukas* (46), *turm* (59*), *tõik* (39), *uljas* (28).

Halvad uued sõnad on *hunnitu* (42*), *kuulekas* (30) — viimase asemel parem „vana“ sõna *sõnakuulelik*; *vääris* (32*) — parem selle asemel *väärtuslik*. Ka sõna *väärikas* (47*) tarvitatakse nähtavasti ebasobivalt tähenduses „väärtuslik“ või „millegi *vääriline*“, kuna see õigupoolest sobib paremini tähendama „auväärne“ (saksa „würdig, würdevoll“).

Võõrsõnast tarvitatakse rohkesti *generatsioon*, selle eestikeelseid vasteid *sugupõlv* või *põlvkond* ei näe nagu tuntavatki. Ka esineb nüüdsete eesti haritlaste poolt sageli tarbetult tarvitavat võõrsõna *grupp* (17), kuna selle asemel väga hästi sobib *rühm*.

Mõni õpilane edvistab võõrsõnade rohke tarvitamisega, nii nr. 46, kelle kirjandis on *tendants*, *positiivne*, *kvalitatiivne*, *kriteerium*, *vitaliteet*, *mentaliteet*, *staadium*, *sotsiaalne*, *individualistlik*, *geopoliitiline*, *šovinistlik*, *pateetiline*, *entusiastlikult*, *natsioon*, *traditsioon*, *poetess* ja lause *caveant consules*.

Esineb ka paar võõrsõnade ebakohase ja ebaõige tarvitamise juhtumit: „kuid paljud ühingute liikmed ei *fikseeri* neile eesmärgel“ (10*); nähtavasti on tahtud ütelda: „ei taotle neid eesmärgel; — ja milles ametliku keele asemel *eksisteeris* (p.o. *valitses*) võõras keel“ (39).

Üldmulje: nende 59 valitud ja parema õpilase kirjandid sisaldavad hulga pääle ja üldsummas peaaegu umbes kõik samad keelevead, mida teevad keskmised ja osalt isegi nõrgad õpilased; ainult üksikute tööde kohta tuleb läbistikkuna vähem vigu ja ainult paar-kolm üksikut ulatuvad üldtasemest kõrgemale.

Mitmed vead pole juhuslikud, vaid on ühised, üldised, tüübilised, esinedes järjekindlasti kui sissejuurdunud harjumused mitmeil õpilasil. Osa vigu on tulnud teadmatusest, halvast eeskujudest ja mõjudest, osa aga teatavast snobismist, tahtmisest moodne olla.

Järelikult eesti keele õigekeelsusliku oskuse tase meie gümnaasiumiõpilasil on veel kaugel olemast rahuldav. Siin tuleb veel nii õpetajail kui õpilasil palju pingutada tõstmaks seda tarvilise kõrguseni, vähimalt parimate õpilastegi juures igas koolis. Vastasel korral võib tulevikus juhtuda, et osa auhindu ja

kiituskirju tuleb jätta välja andmata. Sest kui parimate õpilaste kirjandeis on veel niipalju keelevigu, siis võib kujutella, kuidas on lugu keskmiste ja nõrgemate õpilaste omadega.

Paljude käsitletud vigade vastu on õpetaja muidugi jõuetu, sest keelevigase ning halvakeelse kirjanduse ja ajakirjanduse sugestioon on valdav, rõhuv, kõikemattev. Mõnede vastu aga võiks kool siiski tõhusamalt ja edukamalt võidelda, kui seda tehtaks suurema päalekäimise ja järeleandmatusega. Sest kui kool ei tõsta keeleoskuse taset kas või ainult mõnede üksikute juures natuke kõrgemaks kui üldine kirjanduse ja ajakirjanduse oma, kes siis peab seda tõstma ja kas siis kunagi kord eesti keele oskus areneb paremaks praegusest?

Loodusvaatluste korraldamisest algkoolis.

Juhan Karma.

Loodusõpetuse aluseks algkoolis on vaatlus ja katse, millele aine induktiivsel käsitlemisel rajame õpilase teadmistehoone ja võimaldame ta meelte mitmekülge arenemise.

Kuna katselise käsitlemise teostamine oleneb neist tingimustest, millesse kool on asetatud õppevahendite poolest ja sellest, kui palju õpetajal on võimalust sellega tegeleda mitmeklassiliste komplektide juures, siis arusaadavalt tugineb loodusloo käsitlemine enamasti loodusvaatlusele klassis ja vabas looduses.

Jättes kõrvale vaatluse harrastuse klassis, kus õpetaja alati saab õpilasi oma soovi järgi tööle rakendada, on käesoleva kirjutuse ülesandeks peatuda ainult küsimusel, kuidas elustada õpilaste iseseisvat vaatlemist looduses.

Lapsed viibivad meelsasti looduse rüpes ja neil on väljaspool kooliruumi alati loodusega kokkupuutumisi. Kooliteel, koduaias, karjamaal, suvistel matkadel võiksid nad palju õppida, kui neile vastavad juhised on antud.

Seni on meie vaatlust püütnud arendada sellekohaste vaatluslehtede (Veiderman, Koppel) ja vaatlusvihikute (Simtman, Käis) kaudu. Esimesed on määratud meteoroloogiliste andmete kogumiseks, kuna teised peamiselt taime fenoloogiliste vaatluste, lindude rändamise ja pesitsemise aja kindlaks määramise ülesandeid sisaldavad. Kes nende järele on korraldanud loodusvaatlusi, neile tundus vist küll, et need juhised õpilasi ei suuda huvitada, sest neis puudub lapse oma loomingu võimalus.

Meelsasti tahaks loodusõpetaja näha, et need elusa ja eluta looduse vaatlused ei sünniks lahus ja et lapsel igal juhtumil jääks individuaalse väljenduse võimalus. Sest loodus oma vormide ja elunähtuste mitmekesisuses ning põhjusvahetades pakub ometi rohkem, kui ükski skeem suudab ette näha. Miks peaksime just kõige huvitavama osa, mis puudutab põhjusvahetust, elavolendite kohanemist antud looduslikele tingimustele ja vastastikused mõjutamise küsimused välja jätma?

Ei, loodust peab käsitlema kõigis ta osades kui tervikut, millest ei saa ilma kahjuta välja lülitada ümbruse biokeemilisi ja meteoroloogilisi mõjustusi.

Ainult sellisest vaatlusest areneb teadmine, „et iga olend on omast kohast täiuslik organism, kes on võimeline omapärasel viisil elutuld alal hoidma ja samal ajal suurt looduse tervikut teenima ning et kogu looduse elu oma sündimise, arenemise ja kaduvusega on katkematu ringkäik“ (Kiessling-Pfalz).

Sellega ühenduses tõuseb küsimus, kas meie algkooli õpilane on võimeline neid suuri küsimusi käsitlema ja kuidas vaatluse kaudu last lähendada neile komplitseeritud bioloogilistele probleemidele ja kasvatada temas teadmist, et inimenegi loodustervikus on mõjuv ja mõjustatav osa.

Kuigi näib, et laps algkooli-aastais kaugel on suurtest küsimustest, siiski võime väita, et lapse huvi looduse vastu ja ta vastuvõtlikkus aistinguile loodusest on suurem kui tavaliselt täisealistel, kelle tähelepanu on kooramatud igapäevaste elumuredega.

Loodusvormide korrapärasus, värvide harmoonia, häälightsuste rikkus ja elu ringkäigu liikuvus, kõik see köidab lapse tähelepanu. Siin on tegevust kõigile meeltele, et haarata osagi sellest rikkalikust varaaidast. Vaadeldes taime, ei piirdu me ainult nägemisega, vaid haistame lõhna, maitseme vilja, kui see võimalik, kuuleme tuules õõtsuvate lehtede sahinat ja kompame käega lehtede sametpehmet pinda. Nii vaatlus ei tähendagi ainult vaatamist, vaid uurimist kõigi meeltega. Selle läbi rikastub teadmine mitme-
külgsete muljetega ja teritub meelte eriteluvõime.

Kuid laste tähelepanu ei rahuldu ainult väliste vormide tunnetamisega. Kes lastega on teinud jalutuskäike loodusesse, see teab, et nemad juba maastmadalast „kuisavad“ oma saatjat küsimustega: mispärast, mistarvis, kust, kuhu jne. Sellest võib järeldada, kuivõrd intensiivselt töötab laste aju, aga ka seda, kui vähe neil on püsivust ühegi asja juures pikemalt peatuda.

Kodulootunnid püüavad rahuldada laste vaatlusest tekkinud küsimusi üldmõistete andmisega ilma tungimata looduse kui ka muude alade üksikasjusse, just nagu see kohane on sellele eale. Pilt, mis laste teadvuses on olemas loodusest enne 4. klassi astumist, on üldine, kogu maastikku haarav, kus detailid sulavad tervikuks. Alles loodusloo tundidega hakkab laps süvenema nähtustesse, harjub üksikasju nägema ja tähelepanu koondama nagu selle aine käsitlemine seda nõuab.

Et õpilased 4. kl. veel ei mõista vaadelda, selle üle ei tule imestada, kui arvesse võtame seda, et täisealistegi hulgas on vähe neid, kes oskavad asju ja sündmusi näha nii, nagu nad on. Saksa bioloog M. Verworn kurdab oma õpilaste suhtes: „Üliõpilastel puudub võime looduseobjekti vaadelda ja otsustada, ja nad ei ole võimelised olulist kõrvalisest eraldama“. Kohtunikud teavad, kui suuri raskusi on kohtu alal faktide kindlaksmääramisel, sest inimesed, kes kuritööd on näinud, annavad erineva tunnistuse, ilma et neil oleks olnud paha tahtmist võltsida, — lihtsalt vaatluse puudulikkuse pärast. Ameerika koolides peetakse loodusteaduse tähtsaimaks ülesandeks õpilasi treenerida vaatlemise täpsuses. Vaatluse oskus omandatakse harjumuse teel.

Veel raskem on vaatlustest kogutud andmeil õige järelduse tegemine. See nõuab isikult teatavat arenemise astet.

Laste võimed põhjusi leida ja järeldusi teha on piiratud nagu loodusrahvaste juures. Neid mõlemaid iseloomustab püsimatus ja järjekindluse puudus. Nende tähelepanu on katkeline, ühelt asjalt teisele hüplev,

juhitud enam välismaailma nähtustest kui sisemisest mõttekäigust ja ülesseatud eesmärgist.

Juhtida õpilast loodust vaatlema ilma ettevalmistuseta, ilma kindlaid ülesandeid püstitamata, — see ei annaks neid tulemusi, mida võiks oletada noore uurija hinge parimast tahtest ja tööinnust.

Nagu iga töö, nii ka vaatlus, nõuab teatavat eelteadmist, millest lähtuda, ja oskust antud ülesandeid lahendada. Kuid peale kõige muu loodusteaduslik vaatlus nõuab vaatlusvälja piiramist, tähelepanu kontsentreerimist, mille läbi saadakse üksikasjalik täpsus. Kui koduloo tunnis laps õppis nägema metsa, siis loodusõpetus peab andma oskuse näha puud. Käsitelles taime, otsime mullast ta juured, tutvume nende ehitusega ja ülesannetega antud tingimustes, siis uurime vart, lehte, õit, vilja ning nende kui taime organite ülesandeid. Nii selgub kogu taime elu probleemistik: ta idanemine, toitumine, sigimine, ta enese ja ta soo kaitse küsimused.

Vaatlusvälja piiramine on ka puht-füsioloogiline tarve, sest meie silm näeb täpselt ainult õige piiratud ala, mille pilt langeb närvikile kollasele tähnile, kõik muu on udune. Mida piiratum ja konkreetsam on ülesanne, seda täpsemat vastust võime loota õpilaselt.

Teinekord jääb vaatluse mulje kahvatuks sellepärast, et vaatleja ei asunud ülesandele kohustuse teadvusega, et tema peab seda edasi andma sõnas või joonistuses. Näiteks kes meist ei ole veist näinud, aga kui asuksime joonistama, siis alles märkame, kui puudulikud on meie vaatlusest talle pandud andmed, või et me ei ole osanud eraldada just neid jooni, mis on iseloomulikud veisele, ilma milleta veis ei ole enam veis.

Kujutamisenõue paneb õpilase peale kohustuse ülesandele asuma suurema tähelepanelikkusega. Asjade kujutamisel pole kõik muljed ühteviisi tähtsad; sellepärast on hea, kui õpilane nähtuste reast mõistab abstraheerida need, mis moodustavad olulise tuuma, jättes kõrvale kõik muu, mis kaasa ei aita antud ülesande lahendamisele.

Sellest järgneb, et valikuta vaatlusmuljete kokku kuhjamine ei moodusta veel väärtust, küll aga on ehaproduktiivne töö, mille koorma alla upub vaatleja lapse huvi, kui seda ei kaasta loov tööõõm.

Niisiis peaks vaatlus olema juhitud kindlast valiku-põhimõttest ja kujutama endast loovat, ülesehitavat ja süstematiseerivat tegevust. Just nagu õpetlane, asudes teadusliku probleemi lahendamisele, piirab oma uurimise ala ja valib vastava käsitlemismeetodi, nii ka vaatlusel peab õpilane olema teadlik oma töö ulatusest ja selle käsitlemisviisist. Vahe on ainult töö tulemustes. Ühe uurimus taotleb uut tõtt, teist aga rahuldab avastus, mis temale on uuduseks. Õpetlane hangib materjali oma teooriate moodustamiseks kogu maailmast, aga

õpilase vaatlusala

moodustab kodu, kool ja selle lähem ümbrus, kus tal igapäev tuleb liikuda, kust ta on saanud esimesed aistingud loodusest, kus ta juba nii palju on näinud ja mõnegi eseme ees peatunud, millele ta nime ei osanud anda. Isegi sel piiratud alal leidub nii rikkalikult taime- ja loomavorme, et nendegi eraldamine käib õpilasele üle jõu. Seepärast tuleb sellestki ainult osaga, kõige tüübilisemaga piirduda.

Meie maakoolide raadius on keskmiselt 5 km. Sellel kümnekilomeetrilise läbimõõduga maa-alal, millega õpilased kokku puutuvad, esineb mitmesuguseid taimeühiskondi, nii kuidas seda on mõjutanud pinnavormide erinevus, põhi-

vete sügavus, mullastiku koosseis jne. Igal juhtumil kool võib arvestada aia, põllu, niidu ja metsa taimestikku, aga siia võivad seltsida veel soo, nõmme ja vee ühiskonnad. Eeskätt peaksid kuuluma vaatlusele need alad, mis inimesele lähedasemad, millest ta saab oma eluüalpidamise. Need on harilikult põld ja aed nende vaenlaste ja sõpradega putukate riigist, aga selle kõrval tuleb uurida ka metsikuid alasid, kus inimene ei avalda nii suurt mõju ega riku loomulikke bioloogilisi vahekordi. Keskse tähendusega, vaatluse ala määramisel on kooli asukoht. Olgu kooli ümbrus looduse poolest nii vaene kui tahes, asugu ta paljal paesel pinnal või tuiskava liivaluute ääres, ikka leidub midagi huvitavat vaadelda, sest elu pulseerib igal pool, kuigi eri viisil.

Siiski kuuleme õpilasi küsivat:

Mida vaadelda ?

Iga aastaaeg pakub erisuguseid nähtusi vaatlemiseks, siiski ütlevad mõni-kord õpilased: „Oleme kõik üles märkinud, vaadelda pole enam midagi“. See näitab, et õpilased pole küllalt võimelised iseseisvalt uusi ülesandeid moodustama. Niisuguseid kogemusi on mul just linnalastega, kellele looduse rikkused on raskemini kättesaadavad kui maal. Igal juhtumil tuleb õpilasi juhtida esemete juurde, seepärast peatume ka selle küsimuse juures.

Neljast aastaajast on tuntuim meie talv kui kõige vähem huvi pakkuv bioloogilisteks vaatlusteks. Ometi on selgi uinuvall aastaajal võimalik tähele panna rida omapäraseid nähtusi, mida kõige kohasem on just siis vaadelda, nagu lumesadu, tuisud, hangede tekkimine, härmatanud metsad, madala temperatuuri mõju elavale loodusele, kuidas taimed, putukad, linnud ja imetajad loomad on kohanenud külmale aastaajale ja et okaspuud püsivad ilma kahjuta igihaljaina. Kõne alla võiks tulla lehtpuude ja pöösaste määramine koore, okste nurga, võrade ja pungade järele. Tähelepanu võiks juhtida sammalde ja samblikkude levimisele puutüvedel ja nende vastupidavusele kuivale ja külmale, aga ka mõnede umbrohtude seemnete rändamisele tuiskava lume peal.

Kui koolis kantakse hoolt talvlindude toitlustamise eest, siis saavad kooliaia igapäevasteks külalisteks tihased, leevikesed, talvikesed, ohakalinnud ja isegi põldpüü; neile seltsivad veel harilikult varblased, varesed, harakad, tuvid ja harvem mõni hulkuv orav ja rähn lähemast metsasalust. See rõõmus lindude pere toob ühetoonilisse talvisesse kooliellu palju huvitavat vaatlusainet ja õpilased tutvusid mõnegi laululinnuga, kes suveks kaob metsade sügavusse, kus neid nii kerge pole näha kõrgel puude ladvas või võsastiku tihnikus.

Nii leiduks ka talvel mõndagi, mis vääriks uurimist, pealegi on siis need nähtused eriti välja tõstetud muu elusa looduse tegevuse tagasitõmbumise tõttu. Et talvisele loodusele on seni pöördud nii vähe tähelepanu, selle põhjuseks on olnud puht-välised tingimused: laste puudulik riietus, külmad talvelmad ja umbsed metsateed.

Hoopis soodsam ja meelitavam selle poolest on kevad oma lembede päikesepaisteliste ilmadega ja avara sinitaevaga. Talv surub inimese tähelepanu endasse, kuna kevad vaistlikult kutsub ja avateleb loodusesse. Siis „midagi helendab, heljub ja uikab kaugete kinkude takka“. Iga esimese rohulible tärkamine on lastele sündmuseks ja mõne varakevadise õie puhkemine suureks rõõmuks, millest rutatakse õpetajale teatama üksteise võidu. Massiliselt piirivad maapõuest päikese paistele sinililled, ülased, jürililled, varskabjad, pääsusilmad, kullerkupud jne. Iga liik katab rohumaad eri värvi-

laiguga. Samal ajal ripnevad lehtpuudel kollendavad urvad, millele õietolmu puistavad mähedad tuulehiilid. Külalislahked pajud sumisevad mesilastest kui rahvarikkad pidusaalid ja metsatukkadest ning parkidest kostab tagasi-jõudnud lindude koor varahommikust hilisõhtuni.

Siis on aeg kätte jõudnud, kus loodusloo õpetaja ei saa lapsi klassi jätta raamatute taha, sest loodus kutsub lugema edasi omilt lehekülgedelt.

Klassi õppekäigud oleksid õpilastele sel ajal meeleeholt pidupäevaks, tegelikult aga ettevalmistuseks individuaalsele vaatlusele. Ühismatka kestel õpetaja tutvustab õpilastele taimi ja linde vähemalt nime poolest, et ei oleks hiljem raskusi vaatluste ülesmärkimisel. Üldiselt on ju tuntud ainult need liigid, kes oma massilise esinemisega on end maksma pannud inimese teadvuses, aga igas paigas eri nimetuse all. Klassi õppekäigud aitaksid kaasa üldtunnustatud nimede tarvitamisele võtmisele.

Elu tõusu- ja kasvuperioodile järgneb languse-ajajärk, sügis. Siis tulevad udud ja hallaööd. Vaikib lindude häälitsemine, rändlinnud pöörduvad tagasi lõunasse, taimede kasvamises tuleb seisak, paljud lehed koltuvad, oma kirjude värvidega elustades sügise monotoonsust. Kõik elav poeb peitu, üldine tarretus võtab maad. Eks ole see kevade täielik kontrast, mis väärib samuti vaatleja tähelepanu ja uurimise indu.

Siingi tõuseb rida küsimusi: miks lahkuvad mõned linnud, miks koltuvad lehed, miks kõik puud ei heida ühtaegu lehti maha, kuidas võivad okaspuud jääda igihaljaks, kuhu kaovad putukad, miks langeb temperatuur, millises seoses on need nähtused üksteisega.

Kevad ja sügis on aastases ringkäigus kaks diametraalselt vastupidist nähtust nagu sündimine ja suremine, ja ometi kokku moodustavad nad teraviku, mida võime nimetada eluks kahes arenemise astmes. Nii iga aastaaeg annab loodusevaatlejale järjest uusi nähtusi uurimiseks, üks huvitavam kui teine.

Pikema aja vältel loodust vaadeldes laps paneb tähele, et ühed nähtused järjekindlalt korduvad teatavate vaheaegadega. Siia kuuluvad aasta-aegadega ühenduses ilmnev temperatuuri kõikumine suures kaares, jää- ja lumikatte ilmumine ja taganemine, taimede kasvuperioodide vaheldus talvise varjusurmaga, lindude rändamine ning taevakehade päikese ja kuu näiline liikumine taevavõlvil. Peale nende on hulk juhuslikke nähtusi, mille esinemist ei saa siduda mingisuguse korrapärase joonega. Niisuguste hulka kuuluks pilvitus, sademed, pikne, vikerkaar, päikese tara, virmalised jne. Kolmas liik nähtusi on ilma alguse ja lõputa, aga siiski alati muutuvad. Eks siia kuulu õhurõhumine ja temperatuur, mille muutusi võime kujutada graafiliselt pideva kõveraga.

Olenemata nähtuste iseloomust võib vaatleja läheneda neile mitmesuguste uurimisviisidega.

Vaatlusviisidest.

Prof. W. Schoenichen*) liigitab vaatlused töö iseloomu järgi kolme astmesse järgmiselt:

- 1) tõendavad,
- 2) registreerivad ja
- 3) avastavad vaatlused.

*) W. Schoenichen: Methodik u. Technik des naturgeschichtlichen Unterrichts.

Tunnustades sellist jaotust, jätan enesele siiski vabaduse selle sisulises tõlgitsuses. Tõendava vaatluse puhul õpilane lähtub mõnest oletusest, mis vajab faktilist tõendust ja seda peab vaatlus andma. Teatavas võsastikus on õpilane leidnud rohkesti koristamata kulu ja varisenud leheprahti, ta oletab, et siin peaks ööbikud asuma. Lähem vaatlus peab siin selgitama, kas oletus oli õige. Tõendust vajavad vaatluse ülesanded võivad esineda ka küsimuse näol. Näiteks, õpetaja on klassis käsitelnud sarapuud ja õpilastele selgitanud kõiki neid iseärasusi, mis on sarapuu kui tuuletolmuja õitel: kerge kuiv õietolm, lõhnata ja meeta õied, tagasihoidlik värving. Lõpuks mainitakse ka teisi lõhnata õitega puud: kaske, leppa, haaba, mändi ja õpilastele tehakse ülesandeks vaatluse põhjal kindlaks teha, kas nende õitel on ka muud tunnused, mille põhjal võiks neid tuuletolmuja hulka arvata. Viimane ülesanne kannab osalt teise vaatluse astme ilmet, aga mitte täiesti, sest vaatleja läheneb nähtustele teatava valmis otsusega „kui — siis“.

Registreeriva vaatluse juures asub õpilane ülesande täitmisele ilma ühegi eelarvamiseta, sest selle tulemused ei tarvitse kokku langeda ühegi eelteadmise ega oletusega. Selgituseks mõned vaatluse-ülesanded: Joonista konnaavastsete arenemismorme, koosta teatava metsasalu või pargi laululindude nimekiri, vaatle herne idanemist ja hiljem kirjelda seda, kogu õitsevat õnapuud külastavaid putukaid. Mõnegi niisuguse ülesande täitmine nõuab vaatlejal eelteadmisi. Ei ole mõeldav, et keegi saaks koostada nimekirju lindudest või putukaist, mida ta ei tunneks. Seepärast peaks iga niisuguse ülesande täitmise eel käima ettevalmistus kas klassis kollektsoonide abil või õppekäikudel looduses. Hea eduga võiksid õpilased kasutada vähemaid värvilisi pildiatlasi taimedest, putukatest, lindudest jne.

Registreeriv vaatlus ei sea üles probleeme, aga ta võib siiski tuua mõne uue mõtte ja uusi ülesandeid, mis virgutavad uurimise süvendamisele.

Avastava vaatluse juures lähtub õpilane kindlast ülesandest, millele tähelepanu on koondunud nagu tulipunkti, mis valgustab uurijale teed. Niisuguseks uurimise tulipunktiks võib olla mõni küsimus, näit.: miks see või teine puu on hakanud kuivama? Muudugi on selle ülesande lahendamine õpilasele palju raskem kui eelmised vaatluse näited, sest siin ei ole konkreetselt üteldud, mida teha. Antud ülesande lahendamine nõuab õpilaselt teatavaid eelteadmisi taime normaalseist füsioloogilistest protsessidest, mitmesuguste kõrvalmõjude arvestamist ja hulga kaasnähtete ignoreerimist, mis puu kuivamist pole põhjustanud. Selline töö nõuab peale muu algatusvõmet ja iseseisvat mõtlemist, selle eest see arendab õpilast intellektuaalselt ja annab talle sisemist rahuldust, kui vaatluse tulemuseks oli põhjusvahekordade avastamise rõõm.

Loodusvahekordade uurimine on sageli algkooliõpilasele iseseisvaks lahendamiseks liiga raske, seepärast tuleb seda teha kogu klassiga ühiselt õpetaja juhatusel.

W. Schoenichen oletab siiski, et avastav vaatlus võib areneda täiesti vabalt, sageli spontaanselt, ilma töö viisi ja probleemi üles seadmata. See on ju võimalik, et õpilane juhuslikult midagi avastab, sest, nagu vanasõna ütleb, ka pime kana leiab tera. Aga kui räägime vaatlusest kui töö printsiibist, siis ei saa ehitada juhusele. Loodusvaatluse ülesanne ei saa olla pimedast peast otsimine, küll aga uute probleemide ülesseadmine ja sihikindla uurimise kaudu kausaalsete sidemete avastamine, et arendada arusaamist ümbritsevast elust.

Põhjusvahekordade uurimine on tähtsaim osa vaatlusest. Looduse välistingimused: valgus, niiskus, temperatuur, mullastiku koosseis loovad aluse, mil toimub elusvormide võitlus olemise eest. Nii loomade kui ka taimede kohanemisvõime antud tingimustele on otsustava tähendusega nende soo edasiarenemisel. Need liigid, mis paremini kohanevad, pääsevad võidule, tõrjudes välja nõrgema kohanemise võimega liike. Igal liigil on oma regioonid. Välised tingimused ühelt poolt ja taime sisemised kohanemise võimed teiselt poolt, määravad antud maa-ala taimeestiku koosseisu. Vähemal määral oleneb taimekasv teisist soodustavaist ja takistavaist tegureist. Siia kuuluvad parasitismi nähtused, kahjurite tegevus, karjatamise mõju ja lõpuks inimese tegevus kultuurmaastikus.

Loodusvahekordade vaatlust võib suunata vertikaalselt ja horisontaalselt. Kui jälgime taime arenemist tema sündimisest surmani antud elutingimustes, siis oleks vaatleja tähelepanu horisontaalselt piiratud selle liigi ulatusega ja suunatud selle vertikaalsele arenemisele. Ma nimetaksin niisugust taime arenemise jälgimist vertikaalseks vaatluseks, mille ülesanne oleks uurida taime idanemist, kasvamist, toitumist, öitsemist, viljade levitamist, taime enesekaitse ja soo säilitamise küsimusi. Viimane neist riivab suhteid teiste taimedega, see aga viib meid horisontaalse vaatluse juurde.

Võtab vaatleja uurimise alla kogu formatsiooni, siis pole temale tähtis üksiku taime saatus, vaid ühteviisi kõik asjaomase ühiskonna liigid, nendevaheline võistlus, selle abinõud ja võistluse tagajärjed. Vaatleja tähelepanu piirid laienevad horisontaalselt. Teda huvitavad küsimused, miks teatavad liigid tulevad valitsejaks neis tingimustes, aga teised tõrjutakse välja. Millised on need tegurid, mis ühte liiki soodustavad, aga teist alla suruvad? Need küsimused viivad vaatleja ühelt poolt keskkonna biokeemiliste tingimuste uurimisele, teiselt poolt taimede anatoomia ja füsioloogia tunnetamisele, kui tahetakse selgusele jõuda, kas siin on kaasa rääkimas taime sisemised individuaalsed võimed või välistingimuste erinevus.

Sellest näeme, kui tihedalt on siiski horisontaalne ja vertikaalne vaatluse suund üksteisega seotud. Tundub, et liigi vaatlust ei saa täiesti eraldada ühiskonnast ega formatsiooni vaatlusel üksiku liigi elu täiesti ignoreerida.

Et raskemate bioloogiliste küsimuste lahendamine on ainult õpetaja kaasabil ja teadlikul juhtimisel võimalik, siis peatume ka küsimusel:

Kuidas juhtida vaatlust?

Õpetaja osa vaatluse juhtimisel on määrav töö õnnestumiseks. Misuguse innuga andub ta küsimuste lahendamisele ja kuidas oskab jaotada tööd vastavalt õpilase võimetele, sellest oleneb õpilastegi tööhuvi. Ebamäärased, liiga rasked või kerged ülesanded avatelevad õpilasi nende mitte-täitmisele ja isegi vabanduste väljamõtlemisele. Vaatluse juhataja olgu iga tõsise raskuse puhul nõuandjaks, kuid ärgu takistagu õpilase enda algatuse võime arenemist. Vaatluse kasvatav mõju just selles peitubki, et ta arendab aktiivsust ja leidlikkust raskuste võitmiseks. Otsimiste ja eksimiste kaudu on inimene, rahvad ja kogu looduse elusvormid teed leidnud täienemisele.

Arusaadavalt pole kõiki küsimusi võimalik haarata ühe õppeaastaga. Töö tuleb jaotada klasside vahel, kus looduslugu käsitletakse, ja vastavalt õpilase arenemise astmele suupäraseks teha. Tööjaotuse põhimõttel kogu õpilaspere kollektiivselt töösse rakendamise suudetakse hankida andmeid kogu vaatluse alalt tarvilikus tiheduses ja mitmekesisuses, nagu seda nõuab kodu ümbruse tundmaõppimine.

Õpetajal, kes aastate jooksul on vaatlust juhtinud, on pikema aja kogemustest valminud kindel vaatlusekava iga õppeaasta tarvis, kusjuures ühelt poolt on silmas peetud ülesannete raskust vastavalt õpilase arenemisele, aga teiselt poolt ametlikku õppekava, et mitte liiga kalduda kõrvale harilikust klassitöö käigust. Et igal pool praegu veel vaatlust süstemaatiliselt ei toimetata ja omad kavad puuduvad, siis esitan siin näitena ühe kava, mis ei pretendeeri täiusele ega eeskujule, aga mida aastate vältel hea eduga olen kasutanud omas koolis. See vastab oma sisult enam-vähem algkooli kolme viimse klassi kursusele.

Neljanda klassi vaatlusel on ettevalmistav tähendus. Siin õpilasi tutvustatakse vaatlemisriistadega (sademete mõõtja, termomeeter, baromeeter, Wildi tuulelipp) ja õpetatakse neid tegelikult kasutama. Sel õppeaastal antakse ka juhutusi, kuidas vaatlusi üles märkida ja nendest hiljem kokkuvõtteid teha. Selle klassi vaatlused ei olegi seotud teatava piiratud ajaga. Igast aastaajast võetakse kõige iseloomulisemad nähtused. Sügisel tehakse harjutusi temperatuuri, õhu rõhumise, tuule suuna ja kiiruse, sademete hulga, pilvituse ja puude värvimuutuse märkimisega; kevadel vaadeldakse lehtpuude õitsemist, aialillede tärkamist, õitsevaid taimi külastavaid putukaid ja konnade arenemist lähemas veekogus või kooli akvaariumis; talvel lapsed söövad kooli juures paikseid laululinde ja tutvuvad nende eluviisidega; kui puud talve-härmas, võetakse ette jalutuskäik metsa või parki ja imetellakse talvise looduse vaikivat ilu. Neljanda klassi vaatluskava ei ole süstemaatiline, pigem nipped-näpped siit ja sealt, nagu seda on ka selle klassi loodusloo õppekava.

Kahe viimse klassi vaatlus on kujunenud kindlapiiriliseks nii vaatluse aja kui ka teema poolest, aga üksteisest erinevalt, et vältida kordumist ja haarata elunähtusi mitmekülgselt.

Viienda klassi loodusloo kavas on eluavaldused põllul ja metsas. Seda silmas pidades, olen seal aprillis ja mais korraldanud vaatlusi nende nähtuste kohta, mis põhjustavad ja iseloomustavad looduse ärkamist talveunest. Siin tulevad küll ka vaatlusele ilmastiku nähtused, kuid erilise tähelepanu osaliseks saab jää- ja lumikatte kadumine; õhu, vee ja maapinna temperatuuri võrdlemine; päikese soojendav mõju maapinnale; putukate ja teiste talveund magavate loomade ilmumine; taimede tärkamine aias, põllul, metsas, niidul ja vees; mahlade liikumine, pungade puhkemine, lehistumine ja õitsemine; kevadlilled; viljapuude vaenlased ja sõbrad; rändlindude tagasitulek; kalade kudemine.

Kuues klass vaatlleb sügisel septembris ja oktoobris looduse suikumist talveunele. Paralleelselt meteoroloogiliste vaatlustega märgitakse üles mitmesuguste puude värvimuutusi, lehtede langemise aeg, viljade levitamisiisid, abinõud ja vahetalitajad, põllu ja aia umbrohtude mõju kultuurtaimede saagirohkusele, kahjuritite tegevus aias, põllul ja metsas, hallaõõde mõju keedu-viljaaias, elu üldine närbumine maismaal ja vees, lindude läbirändamise aja fikseerimine. Vaatlusteks korraldatud õppekäikudel tuleb eriti rõhku panna põhjusvahekordade selgitamisele ja näidata elusvormide kohanemist vees, kuival nõmmemaal, varjurikkas metsas ja paljal paesel pinnal. Siin on õige koht rääkida ja vaadelda sümbioosi ja parasitismi nähtusi ja selgitada loomade ja taimede vahekorra küsimusi.

Nagu esitatud kavast näha, on 5. ja 6. klasside õpilased iga aasta pidevalt rakendatud vaatlusele ainult paariks kuuks, et pikaajalise kohustusega

neid mitte rohkem pingutada, kui lastel püsivust jätkub. Küll olen peale kogu klassi frontaalse vaatluse andnud üksikutele õpilastele eri ülesandeid nii suveks kui ka muudeks aastaegadeks. Üksiku ülesande lahendamine ei nõua igapäev valvelolekut ja see koormab neid hoopis vähem. Nii-suguste ülesannete määramisel peetagu silmas õpilase asukohta ja looduslikku ümbrust.

Loomulik oleks, et kui korraldatakse taime ühiskondade vaatlusi, siis sellest võtaksid osa eeskätt need õpilased, kes nende ühiskondade lähikonnas elavad. Nii saaks suvist vaatlust korraldada regionaalse põhimõtte järgi. Ühiskondade vaatlemisel tuleks õpilaste teadvusesse tõsta kõige iseloomulikud jooned nendes esinevate juhttaimede käsitlemisega, sest põhjalikuks läbitöötamiseks puudub algkoolis aeg ja õppekavad seda ei nõuagi. Küllalt on, kui tehakse igasse ühiskonda üks-kaks õppekäiku ja hiljem klassis mõned juhttaimed veel vaatlusele võetakse.

Toome siin ühe taimevaatluse kava, mille esitab R. Seyfert oma teoses „Naturbeobachtungen“.

1. Taime nimi.
2. Asukoht.
3. Arenemine vaatluspäeva märkimisega: seemnekülv, idulehtede ilmumine, esimene leht, 1. täielik õis, 1. küps vili.
Mitmeaastaste taimede juures peale muu idanemise vältus, pungade puhkemine, 1. leht nähtav, lehtede värvimuutuse algus ja lehelang.
4. Taime vormid.
5. Erinevused korrapärastest vormidest.
6. Normaalsed elutingimused: pinnase liik, valgusetarve, niiskus ja soojus.
7. Taim muutunud elutingimustes: teissugune pinnas, valguse ja niiskuse üliküllus või puudus. Sama taim soojemais või külmemais tingimustes. Seejuures tuleb tähele panna taimeosade muutlikkust, teatavate osade puudumist või püsimist, arvu ja suurust.
8. Muutused taime juures õhtul, halva ilmaga.
9. Taime olenevus naabertaimedest ja ta mõju neile.
10. Taim ja loomad (kaaselanikud, külalised kasulikud, kahjulikud, kaitse).
11. Taim ja inimene.

Nii-sugune kava võiks aluseks olla taime uurimisel õpetaja kaasabil, aga ma ei usu, et see oleks küllalt jõukohane ja konkreetne õpilaste iseiseisvaks täitmiseks. Iga antud punkt nõuab veel omakorda detailimist, peenemaks rahaks ümbervahetamist. Iseseisvat tööd kergendaks õpilasele ka see, kui ta mõne taime klassis üksikasjus läbi töötaks selle kava alusel, millisele eeskujule ta võiks toetuda üksikult töötades. Töö meetod jääks muutmata, kuna uus taim pakuks küllalt huvi oma erinevate vormidega.

Õpilaste vaatluskäike peaks ühendama kollekttsioneerimise ülesandega. Igast vaadeldavast esemest võetakse kaasa vähemalt üks eksemplar, kui nad ei ole haruldased, et rahulikus klassimiljööös süveneda mõnesse tunnusesse, mida käigul oli võimalik silmata ainult põgusalt. Ka võiks need kollekttsioneerimised kanda praktiliste ülesannete laadi. Nii olen neljandas klassis igale õpilasele andnud jälgida ühe puu pungade arenemist ja iga vaatluse korral väikese oksakese lõigata 5-päevaste vaheaegadega. Kogutud oksakesed kinnitatakse papile pungade arenemise üle-

vaatlikuks koguks. Viienda klassi õpilased teevad mitmesugustest tiibadega, kiskudega, karvadega, lihakate-, luu-, kauss-, ja paiskviljadest kogud. Kuues klass jälle vaadeldes põllu- ja aia umbrohtusid, valmistab neist sellekohased herbaariumid. Viimases klassis võiksid õpilased valmistada kahjurite kogusid ja herbaariume üksikute ühiskondade juhttaimedest.

Vaatluse muljed ununevad pea, kui nad pole kinnitatud mällu ma-
nuaalse tegevusega. Siit järgneb küsimus:

Kuidas vaatlusmuljeid kinnistada, süsteemistida ja kasutada
õppetöös?

Looduseõpetuse esimesel õppeaastal, kus pole veel süstemaatilist looduse vaatlust, võib ju märkeid teha ka harilikku loodusloo, joonistamise või töö vihikusse, kuhu selleks eri leheküljed tuleb reserveerida. Kuid sellel on ka oma puudusi. Üksikmärgete kokkuvõtmine muude tööde seast teeb raskusi, kui need on laiali paisatud sagedasti mitmesse vihikusse, milledest mõned on juba õpetajale ära antud. Teadagi, et üksikmulje, mis pole seotud tervikuks, ununeb pea. Seepärast tuleks vaatlusel saadud muljed kui üksikud ehituse kivid järkjärgulise grupeerimise teel ühendada kõrgemaiks loogilisteks mõis-
teteks. Niisugune korraldatud vaatluste kogu on ülevaatlikum ja kogu ma-
terjali meelespidamine abstraheritud üldmõistetes hoopis kergem.

Selles mõttes ei taha hästi sobida ka raskesti käsitletav kirjandi vorm, mis toob õpetajale ja õpilasele lisakohustusi, ilma et materjal ülevaatlikuks saaks. Kirjand sobiks ainult ekskursiooni vaatluste edasiandmiseks, aga igapäevaste pisemate märgete sissekandmiseks peaks olema kergesti käsitletav vorm, mille täitmine õpilastelt nõuaks vähe aega, ilma et siiski kogu vaatlus-
materjali ülevaatlikkus kaoks.

Seepärast olen aastate kogemuste põhjal peatuma jäänud niisuguse vaatluste ülesmärkimise juurde, kus õpilane ise andmed vihikusse sissekandmisega süstematiseerib kogu klassile ühtlase raamkava järele.

Vaatlusskeem kergendab õpilasel materjali jaotamist, aga on talle ühtlasi ka töö juhiseks. Sellest on näha, mis on täidetud ja millised andmed veel puuduvad. On vaatlusskeem ühine kogu koolile, siis on kerge klasside andmeid vastastikku kontrollida ja lõpuks kokku võtta edaspidiseks kasutamiseks klassis.

Olgu siin näitena esitatud üks vaatlusskeem, mida olen kasutanud koolis aastate vältel, mis on lihtne ja ülevaatlik, aga jätab siiski õpilasele individuaalse väljenduse võimaluse kas kirjas või joonistuse näol. Selles raamkavas on kaks osa: üks pool meteoroloogiliste ja teine elavllooduse vaatluste sissemärkimiseks. Mõlemad osad täidetakse ühtaegu paralleelselt, millest on tingitud kogu looduse nähtuste ülevaatlikkus.

Vaatlusskeem.

Kuu ..... aasta .....

Kuupäev	Temperatuur			Õhurõhum. mm	Tuul		Sademed		Taevas	Kuu nähted	Veeseis	Märked taimede, lindude ja loomade kohta
	õhus	vees	maas		suund	kiirus	liik	hulk				

Selle skeemi täitmisel saaksime läbilõikelise ülevaate temperatuurist õhus, vees ja maas, õhurõhumisest, tuule suunast ja kiirusest, sademete liigist, ja hulgast, veeseisu kõrgusest lähemas veekogus, pilvitusest ja muudest taeva nähtustest, loomade ja taimede eluvaldustest.

Ruumi ja aja kokkuhoiu mõttes on soovitav, et andmete sissekandmine esimeses osas sünniks arvudes ja sümbolites, mis meteoroloogias üldiselt tarvitusel. Temperatuuri mõõdetagu ühtlase skaalaga, et andmete võrdlust ei sünnitaks raskusi. Tuule kiiruse võiks arvestada Wildi tuulelipu pulkade järele 10 astmes, kusjuures iga pulk kui ka selle vahe oleks iseseisev aste. Sademete ja taeva nähete märkimiseks kirjutavad 4 kl. õpilased sõnadega: selge (○), poolpilves (⊙), pilves (⊛), vihm (●), lumi (✕), rahe (▲), udu (≡), hall (—), härm (∨), müristamine (⊓), välk (⚡), vikerkaar (∩), virmalised (⚡), päikese tara (⊕) jne. Vanemais klassides astuvad sõnade asemele sümbolid, mis eespool on sulgudes antud. Et märkide tähenduses unustuse tõttu arusaamatusi ei tuleks, on soovitav, et iga vaatlusvihiku esiküljel antakse nende seletus.

Vaatluse teise valdkonna moodustab elusloodus (taimed, linnud, loomad, putukad jne.). See vaatlemine sünnib paralleelselt meteoroloogiliste andmete kogumisega. Kuid neid vaatlusi ei saa märkida sümbolites, sest see valdkond on väga rikas vormidelt; küll aga on mõeldav, et siin hea eduga võiks kasutada joonistamise oskust. Selles osas on jäetud rohkem ruumi õpilase vabale sõnalisele väljendusele. Siiski need märged peaks olema asjalikud, fakte registreerivad ilma üleiaruse sõnalise pallastita. Sissekirjutamine sündigu iga päev õhtul, et värsked muljed ei ununeks ega tuhmuks ebamääraseks.

Nii annab igapäevane eluta ja elusa looduse vaatluste kõrvutine sissekandmine selle raamkava alusel õpilasele loodusest ristlõikelise ülevaate (horisontaalne vaatlus), kuid iga üksiknähtuse pidev jälgimine jääb tagaplaanile. Üldpilt on seda avaram, mida enam vaatleja haarab faktilist materjali, kuid seda tuhmimaks muutub iga üksiknähtuse, kas kasvava puu, temperatuuri või õhurõhumise arenemisjooned, sest vaatleja pilk on suunatud kogu loodust haaravalt. Selle tagajärjel tekib üksiknähtuste vaatlusesse lünki, kuna mõned arenemise astmed võivad hoopis märkimata jääda.

Seepärast on soovitav aeg-ajalt silmas pidada iga eri nähtuse individuaalset arenemisjoont (vertikaalne v.) ja vaatluse lõpul teha kokkuvõtted, kui võimalik, graafiliselt.

Temperatuuri, õhurõhumise, tuule kiiruse ja veeseisu andmeid saab kujutada kõverate näol, tuule suundade liitmine annab tuuleroosi, sademete hulka ja pilvitust ning selgete päevade arvu ülevaate annaks tulpdiaagrammid. Enamik kokkuvõtteid tuleks teha kuude kaupa, et oleks võimalik võrrelda üksikuid kuid ja siis alles liita aasta diagrammideks.

Raskem on leida elusa looduse nähtuste kokkuvõtetele sobivat piltlik-graafilist vormi. Aga ühte-teist on siingi võimalik teha.

Taime elu arenemisest saame ülevaatliku tabeli, kui kogutud andmete põhjal joonistame iga arenemise-astme eri värvilise joonega, kusjuures joone pikkus kujutaks nähtuse vältust. Vaadeldud puude nimed kirjutatakse üksteise alla, selle peale pahemalt paremale vaatlusaja kuupäevad ülenevas järjekorras. Iga puu nime järele märgime pungade puhkemise roheliste punktidega, roheline lehestiku tugeva roheline joonega, õitsemise punase joonega, valminud viljad — pruuniga, lehtede koltumise alguse kollaste täppidega, millede tihedus kasvab pidevaks kollaseks jooneks, ja lehtede langemise kol-

laste täppidega, millede tihedus harveneb ja lõpuks koguni kaob puu raaguminekuga.

Alamais klassides võiks arenemist kujutada vastavais piltides: pung, roheline leht, õis, vili, kollane leht ja raagus oks.

Oleks mõeldav, et niisuguseid ülevaatlikke tabeleid saab koostada ka lindude rändamise, pesitsemise, haudumise ja poegimise aja kohta. Konna vastsete, liblikate, mesilaste ja muude putukate arenemist võiks kujutada vastava joonisega.

Mitme aasta andmete kõrvutamise põhjal saaks kindlaks määrata iga nähtuse esinemise keskmise aja, mis õpetajale tähtis on edaspidi vaatluse juhtimisel.

Looduse üksiknähtuste vastastikust mõjust saavad õpilased selgema ülevaate, kui neid graafiliselt kujutada ja üksteisega ajalisel kohakuti seada. Siin mõtlen õhurõhumise, pilvituse ja tuule kiiruse võrdlevat vaatlemist. Ühenduses õhu, vee ja maa temperatuuri kõveratega tuleb kõrvutada lumikatte kadumise, lindude rändamise ja taime elu nähtuste tabelid. Siit selgub õpilastele, et soojus on eluslooduse arenemise üks algtegureid. Seejuures peaks tähelepanu juhtima ka sellele, et temperatuur omakorda on olemas päikese kõrgusest, päeva pikkusest, pilvitusest, tuule suunast ja sademeist.

Nii jõutakse vaatluse üksikuist pisiasjust järjest suuremate ja üha enam komplitseeritud bioloogiliste küsimuste juurde. Probleemid, teooriad ja süsteemid kasvavad välja faktide hulgast mõistuse valguses, nagu tekivad kristallid küllastatud soolade lahus, evides korrapäraseid vorme.

Süsteemaatiline looduse vaatlemine toob õpilase iseenesest suurte küsimuste juurde elusvormide kohanemisest, vastastikuselt mõjust ja arenemisest, mille kõrgeim saavutus on inimene ise, kes siiski hoolimata oma suurist intellektuaalsest korraldamisvõimeist on jäänud loodusseadustesse kinni needitud Prometheuseks.

Loodusvaatluste korraldamine nõuab selle harrastajalt mitmesuguste raskuste äravõtmist. Need on kahesugused: sisemised — psüühilised ja välimised — tehnilised.

Esimeseks proovikiviks on igale vaatlejale see, kas ta suudab ennast üheks kuukski kohustada päevast-päeva pidevalt oma ümbruse loodust süsteemaatiliselt vaatlema.

Sellele seltsivad tehnilised takistused, kui puuduvad vaatlemise riistad, vastavad käsiraamatud õpetajale ja õpilasele, mis kergendavad elusvormide määramist. Mõnikord tuleb takistusi lastevanemailt, kes lapsi ei luba omapead loodusesse, olles ebateadlikud selle kasvatavast mõjust.

Nende raskuste võitmiseks on meil veel palju teha. Aga neistki takistustest aitab üle õpetaja asjatundlikkus, kindel veendumus, et ilma vaatluse harrastamiseta ei olegi looduseõpetust sõna otseses mõttes, ja teadlikkus sellest, et õpilane, kes harjub orienteeruma looduse keerulistes bioloogilistes küsimustes, mõistab endale leida õige koha ühiskonnas ja olla kasulik liige oma rahvusele.

Peeter Põld eesti kasvatuses päevaküsimusist.

Viienda surmapäeva puhul 1. sept. s. a.

Aleksis Kallits.

Mis oleks kadunud kasvatusteadlasel, esimese eesti naiskeskkooli juhatajal, ülikooli organiseerijal ja esimesel haridusministril, koolipoliitikul ning sotsiaal-eeetikul ütelda meie kasvatusviljeluse pildi kohta? Viis aastat haa põhjas — aeg pole pikk. Tõesti ohtrasti küsimusi, mida kadunu aruteli, on edasi päevakorras, ootavad lahendust.

Peatume mõnedel, mis evivad sügavama põhimõttelise tähtsuse, mis vajavad kogu sugupõlve, uutegi põlvkondade pingutusi ja mille meeldetuletamine teadvusse tõstab praeguse pedagoogilise momendi kaugvaated, et päevatöö toimuks vankumatult nende valguses.

Enne kõike: kasvatuses, hariduses, kooli meelsuslikud alused. Milles need? Maailmavaade on kasvatustöö alus, ta annab eesmärgi ja hinnanguiks mõõdupuud. P. on väheseid kodanliku meelsusega pedagooge, kes selgesti on rõhutanud kasvatuses ja kooli maailmavaatelistel alustel tähtsust. Noorsoo juhtimine peab toimuma kindlas vaimus, teatavate paleuste ja selge suuna järgi. Seda soovi on selgesõnaliselt sõnastatud meil viimastel aegadel, peamiselt küll mitte pedagoogide ringkonnas. Meie pedagoogilises kirjanduses on hilise ajani olnud selles küsimuses vaikus, kuni saabus dr. E. Ois-sar'i teos „Die politische Erziehung“, mis vaatleb probleemi kõrgest vaatekohast, olles küll nõudeis tagasihoidlik.

Eesti kooli meelsuslikud alused on kujunemisel koos meie riigi meelsuslike alustega. Teatava ühtluse ja harmoonia tekkimisega meie riikluses saab ka kool kaitstuks olemast eri voolude, vaadete ja arusaamiste kõiguv tallermaa, garanteerub töö kindlal põhjal, muutub võimatuks igasugune eri maailmavaadete võitlus, noorte hingede püüdmine.

Peeter Põllu poolt 10 aastat juhitud Eesti Noorsoo Kasvatuses Seltsi tütarlaste gümnaasiumi põhikiri on huvitav selle poolest, et seal on selgesti fikseeritud kooli meelsuslikud alused. Need on rahvuslus ja religioon. Kool tahab kasvatada noori nende kahe väärtus- ning elamusala vaimus. P. otsesteks kasvandikeks on olnud paljud sajad eesti haritud perenaised.

P. pedagoogika esimene alus on religioon. Meie tandril, kus hiljutigi usu ja kiriku naermine oli moes, paistis P. silma julge ülesastumisega usuliste väärtuste kaitseks. „Religioon on seesmine kindlus selle kohta, et elu ei ole otstarberu loodused mäng, mõttetu kujude vaheldumine, vaid seisab kadumatu väärtuste teenistuses ja seeläbi ise jäädavat väärtust omandab.“ Usu vahendusel inimene leiab oma elumõtte ja suudab taluda kõik eluraskused.

P. arvates usu elu on tõhus vahend võitlemisel hingetu materialismi ja egoismi vastu. Seda eriti haritlaste hulgas. P. on eesti haritlaskonna teravaimaid kriitikuid.

Teine avar väärtusala on rahvuslus. P. on rahvusliku kooli eestvõitlejaid. Eesti Noorsoo Kasvatuses Seltsi kaudu ta koos oma kaaslastega püüab nn. „haridusseltsi-koolide“ abil luua tõkkeit vene vaimu imbumisele eesti rahvasse. See on omaette peatükk meie hilisema mineviku haridusloos.

P. näeb rahvusluse küsimuses meelsuslike probleemide põhilist osa-tähtsust. Nii a. 1927 peetud esimesel rahvusliku kasvatus kongressi puhul nendib ta, et see kongress oli pigemini tõuaretuse, tervishoiu jne. kongress, sest kasvatusel ja eriti meelsuslikust kasvatusel oli vaevalt juttu, kuna just need oleksid pidanud olema kasvatuskongressil eesrinnas. See P. arvustav märkus kehtib ka hiljutise II rahvusliku kasvatus kongressi kohta. Liiga vähe arutellakse maailmavaatelise kasvatus küsimusi! Miks — see on küll teada, aga ometi nende arutlemine on paratamatult vajalik, olgugi siin teravaid lahkavarmi!

Kolmas P-u lemmikküsimus on perekond ja selle ülesehitus. Polnud ju ka perekonnaelu ja naise ema- ning perenaisekutse moes alles hiljuti. Kodu on püha koht, abielu — pühadus. Õnneliku perekonnaelu tingimused pole majanduslikud, vaid kõlbelis-hingelised. See tähendab: ka vaestel on võimalik kodune õnn. Õnn ei seisne luksuses, vaid vaimsetes ja hingelistes rõõmudes.

Perekonnaelu kindlasti tähendab suurt enesepiiramist, egoismi allasurumist ja elamist teistele.

P. kõneleb erilise tulisusega truuduse nõudest ja seltskonna tuimusest selle vastu. „Kui keegi hoiab valesti nuga-kahvlit käes, siis paneme seda pahaks, aga kui keegi läheb läbi teise mehe naisega, siis tundub see meile hariliku asjana,“ tavatses P. sageli võrrelda.

Perekonna kindlustamise asi on meil ikkagi elav ja seega P. vaated päevaküsimuslikud.

Ühenduses perekonnaga on P. vaimustusega kõnelnud emast kui suur-est kultuuriloojast ja emakutse veetle- yusest. Ta kutsub naisnoori üles pühen- duma ema- ja perenaisekutsele. Mitte masinat asendava ametnikuna, vaid kodu on naise õige koht. Nagu Rousseau hüüdis: „Tagasi loodusesse!“, nii P. hüüab naistele: „Tagasi emakutsesse!“, Ta on selle mõtte õhutamisest väsimatu. Ta on veendunud, et naise pärisülesanne on olla ema ja perenaine, et sellena naine on oma õigel kohal ja suudab kõige rohkem korda saata ühiskonna hüvanguks. Sellega teostuks õige tööjaotus. Sellele tuleb naisnoorsugu hoolikasti ette val- mistada.

Nii ühenduses tütarlaste juhtimisega koduella on P. palju tegelnud naiskutsehariduse küsimustega. Kui P. algas tegevust tütarlaste kooli juha- tajana Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi juures Tartus a. 1908, valitses amet- likult naishariduses dekoratiivne, esteetiline suund. Tegelikud oskused ei leidnud harimist. A. 1909 räägib P. „praktiliste klasside“ vajadusest. Maja-

Professor Peeter Pöld.

Sünd. 30. VI 1878, surn. 1. IX 1930.

pidamine, toiduvalmistamine, käsitöö, aiandus, õmblemine, tervishoid, laste- kasvatuse jne. pidid saama neis peaaineteks. Kui klassi avamiseks luba tuli, avamine ei teostunud — soovijate vähesuse tõttu!! Vabariigi alg- päevil P. jälle tuletab meelde naiskutsehariduse suundamist kodumajapida- misele. Hakkasid kordkorralt juurduma naiskutsekoolid. Enamik noori aga tungis keskkooli, sest see töötas kergelt elu puht vaimsetel tööaladel. Kui hiljem tekkis siin üleproduktsoon, on naiskutsekool tõusmas järjest suuremasse hinda ja maad võtab ta sügava elulise tähtsuse mõistmine koos ema- ning perenaisekutse rohkema austamisega ja naisnoorte siirdumisega koduella tagasi — perenaisteks, emadeks, oma laste kasvatajaks.

A. 1921 kirjutab P. suure põhimõttelise tähtsusega artikli: „Mispärast ja mis sihis tuleb meil kutseharidust edendada?“ Nii küsib ta, väites, et meie kooli peamure olgu kutseharidus. Teatavasti siis ja hiljemgi kogu riik kubises üldhariduslikest koolidest. Alles nüüd on kutseharidus selge- mini väärilist hoolitsust leidmas. „Koolikorraldus oleks paleuslik siis, kui ta nõnda seatud on, et igale üksikule tema elukutseliste tarviduste kohane haridus osaks saaks“ ... „igast idioodistki peab see välja toodama, mis temas tema enese eluõnne ja ühiskondliku heakäekäigu kindlustamiseks olemas on.“

Mitte üldharidus, vaid enam kutseharidust. See tähendas murrangut, mida oli vaja. P. jälgis murelikult üldharidusliku kooli haiglast paisumist. Pea tõusiski hädaldus „haritlaste“ „üleproduktsooni“ üle, kes midagi ei osanud ja ummikus seisis. Suur osa oleks pidanud minema kehalise töö aladele.

Kehalise töö aussetõstmine on P-ul kui kaugenägelikul sotsiaalpoliitikul alatiseks nõudeks. Peame pidurdama noorte tungi puhtvaimsetele aladele, kus ruumi vähe, ja juhtima kehalisele tööle, mis on rahva olemasolu alus- põhi. Nii tekib uuesti tasakaal tööjaotuses. Peab kaduma vaade tööle kui orjusele, piinale ja põlguseväärsele tegevusele. Töös tuleb näha püha talitust, inimese elumõtet. Kõik kutsed ja tööd on tarvilikud ja üheväärsed. Enamik inimesi on andekad käe- ja kehatöö aladel, mille mitmekesisus on väga suur. Nende tarvis tuleb luua laiaulatuseline kutsekoolide võrk, mis annaks täielise kutseoskuse.

Rahvas kutsekoolidesse!

Algkoolile järgnevat ülikooli viivat teed on P. pidanud teoreetilise andekuselaadiga noorte teeks ja olnud üks valju selektsiooni nõudjaist. Ta arvates keskkool ja gümnaasium ei tohi olla pumbaks, mis imeb rahvast välja paremad jõud, viib nad kantseleidesse jne., enamiku küll ainult uste taha, sest vajadust nende järele pole, tekitades tööta haritlasi, samal ajal kui käsitöö, põllutöö jt. väga vajavad andekaid tööjõude ja nende alade arenda- dajaid. Pole loomulik, et siia jäävad abitumad ja saamatumad, aga need, kel vähegi pead, tungivad paberiharidusele.

Üldhariduslik keskkool on vaevalt leidnud nii teravat arvustajat, kui oli seda P. Ta leidis palju vigu. Nüüd on osa neist kõrvaldatud kesk- hariduse põhjaliku reformiga.

Koolikorraldus peab rajanema andekuse laadidel ja kraadidel. Seda on viimse ajani vähe tegelikult rõhutatud, kuigi arusaamine ta tähtsusest ei puudu.

Siin riivab P. kutsevaliku ala, mida ta küll pole lähemalt vaadelnud, kuid ometi on seda küsimust rõhutanud sagedases nõudes, et igaüks saagu

ühiskonnas sobivale kohale. Nii meie väikerahvas suudab olla edukam kui suurem rahvas, kes oma tööjõudu otstarbekalt ei jaota.

P. pedagoogika on demokraatlik. Igamees saagu edasi isiklike võimete kaudu. Otsustavad on riigi ja rahva huvid, millele isiku egoistlikud karjäärihäd peavad alistuma.

P. on ühiskonna-pedagoog. Ta vaatleb kasvatuslikku mõju kogu rahva ulatuses. Ta peatub üksikute alade ja asutuste — kirjanduse, kino, teatri, kiriku jne. kasvatuslikul väärtusel.

Kirjanduselt nõuab ta ülevate eeskujude, suurte aatelite võitluste esitamist ja kõlbelist puhtust. Need nõuded on nüüd jälle elavad. P. ei salli nn. „boheemlasi“ sugugi. Ta on lodeva ning korratu elu vastu.

Nüüd Raamatu-aasta puhul sobib meelde tuletada, et P. kindlasti nõudis kirjanduselt kui suurelt mõjutegurilt kasvatuslikke väärtusi. Ta vaidleb „kunst kunsti pärast“ — põhimõtte vastu. „Pea takistamatult on pääsnud meie juurde Lääne-Euroopa suurlinnade ööurgaste ja „boheemkonna“ mäendus, mille on sünnitanud teiste vaevast ja higist elavate parasiitide lõbukirg“. Ta leiab, et üks osa meie kirjanikke suguelu käsitlemisega on aidanud kujunemata ja arvustusvõimeta noorsoo hinge kõige hirmsamini rüvetada ja rikkuda. Osa kirjandust otse propageerib elamist tungide järgi. Liiga vähe arvestatakse lapsi ja noorsugu.

Kino pakub harva kasvatuslikku, vaid taotleb tungide ja uudis- ning elamusiha õhutamist. Samal joonel asub teater operetiga, mis pakub vähe väärtusi.

Teistest mõjuritest peatub P., kes oli hariduselt teoloog, kõige rohkem kirikul. Ta on meie kiriku suurimaid eestvõitlejaid. Kirik lähenegu rahvale. Usulist kultuuri süvendades on eriti vaja head vaimulikku kirjandust nii täisealistele kui noortele.

Põld on eesti suurim meelsuspedagoog. Meelsus — see sõna on ülimaid mõisteid rea riikide moodsas kasvatuses. Kadunud pedagoog manitseb meid alati meeles pidama, et meie tugevus on meelsuse ühtluses ja ühistahtes, mida saavutatakse ühiste väärtuste äratundmises ja nende teenimises, ja et kool on tähtsaim vahend ühispüüdmuste ning üksmeelsuse juurutamisel kogu rahva hinges.

Kooli tervishoiulisi küsimusi.

Dr. M. Piütman.

Avalikkude algkoolide hoonete ehitamise määrus on avaldatud a. 1933 (RT 36 — 1933).

Koolitervishoiu seisukohalt on käesolevate ridade kirjutaja selle määruse kohta avaldanud sellekohase artikli („Kasvatus“ nr. 5, 1934). Jättes siin kohal puudutamata küsimused, mis seotud koolihoonete ehitamisega, vaatame lähemalt, kuidas praegu olevais koolimajades võimalikult rohkem puhtust ja korda luua, kuidas neid rohkem koolitervishoiu nõudeile vastavaks teha. Sellest hoolimata et võrdlemisi lühikese aja jooksul oleme suutnud püstitada palju uusi koolimaju nii linnades kui ka maakondades, tuleb meil siiski lähemate aastakümnete kestel tööd teha koolimajades, mis kaugel koolitervishoiu nõue-

test. Kuid see ei tohiks meid heidutada, ei ole ju paljudes vanadeski kultuurriikides kõik koolimajad koolitervishoiu seisukohalt kõige paremas korras, ja seepärast ei saa keegi meilt nõuda, et kõik meie koolimajad juba omariikluse algaastail oleksid eeskujulikud, pearõhku tuleb panna vaid sellele, et uued ehitatavad koolimajad vastaksid kõigile kooli tervishoiu nõuetele. Kuid olemasolevailt klassitubadelt peame ühte tingimata nõudma — selle peale vaatamata, kas nad oma suuruselt ja valgustuselt koolitervishoiu nõuetele vastavad või mitte — et nad oleksid puhtad ja korralikult õhutatud, olgugi et nende nõudmiste täitmine osutub tihtipeale mitmesugustel põhjustel vägagi raskeks, eriti neis koolimajades, kus kõrvalruumid kitsad või täiesti puuduvad.

Klassitubade puhtus ja puhas tolmuvaba õhk on tähtsaimaid tegureid mitte ainult kooliskäiva noorsoo tervishoius, vaid ka õpetajaile, kes niisamuti peavad 5—6 tundi päevas neissamus ruumides viibima ja töötama.

Kui me puhtust ja puhast tolmuvaba õhku mitte ainult klassitubades ei nõua, vaid ka oma elukorterites ja töökodades, siis jääksid paljudki hingamis- elundite haigused meil vähemaks ja ühes sellega ka tiisikushaiguse levimine.

Puhas õhk. Et kooliskäijad noored viibiks rohkem puhtas õhus, selleks on vaja, et nad mitte ainult igal vahetunnil õues ei oleks, vaid on soovitatav, et nii kevadel kui ka sügisel, kui ilmastik vähegi lubab, koolitöö toimuks „vabaõhuklassides“.

Kooliaedade korraldamisel peaks silmas peetama ka platside soetamist „vabaõhuklassidele“.

Kui õppetöö toimub „vabaõhuklassis“, siis on võimalik sel ajal lahti hoida klassitoa aknad ja ukсед, nii et järgmisel tunnil võib õppetööd klassitoas jätkata, kuna „vabaõhuklassis“ mõne teise klassi õpilaste õppetundi peetakse.

Sellekohasel korraldusel ja õpetajate omavahelisel kokkuleppel ei tohiks „vabaõhuklassis“ töötamine õppetööle takistuseks olla, vaid vastupidi, õppetöö peaks viljakamaks muutuma. Et töötamine „vabaõhuklassis“ on laste tervisele soodus, seda ei ole vaja pikemalt seletada.

Kuid niiviisi toimida võime vaid siis, kui ilmastik selleks soodus: vihmastel ilmadel ja talvel külmal ajal peame tahes või tahtmata klassitoaga leppima ja siin peame püüdma puhast õhku klassitubadesse lasta, niipalju kui see vähegi võimalik akende kaudu.

Talvel külmal ajal, kus klassitoa ja välise õhu temperatuuri vahe on väga suur ja kus lahtise akna kaudu korraga palju külma õhku tungib klassituppa, on akna lahtihoidmine tunni ajal teatavate raskustega seotud, eriti veel siis kui klassitoa on õpilasi täis ja õpilased on sunnitud akende läheduses istuma. Et siin vähegi parandust tuua, peab igas klassis olema vähemalt üks aken, mille ülemised osad lahti käivad, et akna ülemise osa avamisel külm õhk ei langeks mitte otsekohe õpilaste peale, vaid kokku puutudes algul klassitoa ülemise soojema õhukihi, jõuaks õpilasteni juba enam vähem soojenenult. Kui kaua võib hoida akna tunni ajal lahti, oleneb täiesti välise õhu temperatuurist. Siin peab õpetaja ise valvama selle järele, et lapsed, kes lahtise akna läheduses istuvad, mitte liiga kaua jaheda õhu käes ei viibiks. Tarviduse järele võib akna tunni jooksul ka korduvalt sulgeda ja uuesti avada. Igatahes ei tohiks klassitoa õhk tunni lõpu poole „elamise järele lõhnata“, mida kahjuks väga tihti praegu meie paremaiski klassitubades võib tunda.

Kõigile tervishoiulistele nõuetele vastaks kahtlemata seadeldis, mis „il-mategija“ nime all tuntud, seadeldis, mille kaudu juhitakse klassitubadesse

alatasa puhast ja soojenenud õhku, kuna klassitoa rikutud õhk vastava torustiku kaudu välja voolab. Ka klassitubade kütmisel toimub õhuvahetus. See on ideaalseim klassitubade õhutamine, kuid kahjuks on ta ka kõige kallim ja seepärast mitte alati toimuv. Sellepärast peame panema suuremat rõhku otstarbekohasemaile akendele, ehitades neid niiviisi, et akna ülemist osa võiksime ka talvel ilma vaevata avada, kuna alumine osa kinni jääks. Niisugune akende ehitamisviis aitaks palju sellele kaasa, et klassitubade õhuvahetus sünniks korralikumalt ja et lapsed kui ka õpetaja ei tarvitseks tundide viisi rüvetatud õhkkonnas viibida.

Vahetundidel peab klassitubade õhuvahetus toimuma tõmbetuulega, milleks tuleb avada toa uks ja kõik aknad, seejuures peab vaid seda silmas pidama, et nõrgad, verevaesed ja külmakartvad lapsed ei seisaks õhu voolu käes, kus nad külmetada võivad. Tervele lapsele, kui ta higine ei ole, ei tee tõmbetuul mingit kahju.

Klassitubade õhuvahetamine ei pea mitte ainult tunni ajal ja vahetundidel toimuma, vaid ka peale päevase koolitöö lõppu, eriti veel klassitubade põrandate puhastamise ajal. Tihti peale võib tähele panna, et kooliteenija pühib põrandat, aga klassitoa aknad kõik on suletud. Niisugusest põrandate puhastamisest on vähe kasu: tolmu, mis põrandat pühkimisega üles kerkib, langeb mõne aja pärast põrandale, koolipinkidele ja laudadele tagasi, kuna ta avatud akende ja ukse kaudu väljuks. Seepärast on vajalik, et klassitubade aknad ja ukseid põrandate puhastamise ajal oleksid avatud. Niisamuti peavad klassitubade aknad kütmise ajal avatud olema, mis omakorda edendab klassitubade õhuvahetust.

Kuigi klassitoa õhk tunni algul tundub vahest liiga jahedana, kestab see vaid lühikest aega: peab meeles pidama, et 40—50 last soojendavad klassitoa õhku võrdlemisi kiiresti; parem on töötada jahedamas kuid puhtamas õhus, kui soojas aga rüvetatud õhus. Tolmurikas õhk, mis sisaldab veel palju süsihappu gaasi, on paras selleks, et tekitada õpilasil peavalu, söögiisu puudust, verevaesust, millele järgneb tähelepanelikkuse vähenemine tunni ajal ja nõrk edasijõudmine õppimises.

Põrandate puhastamine. Peale klassitubade õhuvahetuse on koolitervishoius suur tähtsus klassitubade ja muude kooliruumide põrandate puhtusel. Mida suurem on õpilaste arv, kes ühes koolimajas koos käivad, seda suurem on ka selle tolmu, pori ja mustuse hulk, mis õpilased oma jalgedega kooliruumidesse tassivad. Jalgedega kooliruumidesse toodud pori kuivab seal ära ja satub laste edasi tagasi käimise ja jooksmise tagajärjel õhuringi, mis õhku märksa rikub. Niisugune tolmuaga küllastatud õhk, sattudes sissehingamise teel laste hingamiselunditesse, aitab kaasa viimaste haigestumisele. Siinjuures peab meeles pidama, et niisuguse tolmu sees leidub harilikult veel palju mitmesuguseid pisilasi, kõik nendest ei ole ju mitte haigusttekitavad pisilased, aga osa neist on siiski ka niisugused, mis mõnda tõsisemat hingamiselundite haigust võivad tekitada. Muu seas võib niisuguse tolmu sees olla ka tiisikushaiguse pisilasi; kui viimased sissehingamisel satuvad tervetesse hingamiselunditesse, siis saab terve organism nendest kergesti jagu, on ju terves organismis kõik kaitseabinõud olemas, millede abil ta igast sissetungivast vaenlasest jagu saab. Kui aga organism mõnesugustel põhjustel on nõrgendatud ja tolmuaga küllastatud õhu sissehingamine on üheks põhjuseks, mis organismi nõrgestab ja ta vastu-

panu eriti hingamiselundite haigustele vähendab, siis leiavad ka pisilased endale seal soodsa pinna arenemiseks ja haiguste tekitamiseks.

Kõike seda silmas pidades on tolmu vastu võitlemine ja kooliruumide põrandate puhtuse eest hoolitsemine tänapäeva tähtsamaid tervishoiulisi ülesandeid ja seepärast peame katsuma kõik abinõud tarvitusele võtta, et tõkkeid teha tolmu tekkimisele kooliruumes.

Et edukalt võidelda tolmu vastu kooliruumes, selleks on kaks teed olemas, mida peame kasutama.

Esiteks tuleb suuremat rõhku panna sellele, et lapsed oma jalanõudega kannaksid võimalikult vähe tolmu ja vihmastel ilmadel pori klassitubadesse; selleks otstarveks peavad koolimajade eeskojad varustatud olema jalanõude puhastamise abinõudega. Parimad nendest on matid; kuid siin peab selle järele valvama, et lapsed ka tõeliselt oma jalanõud nende külge puhtaks pühivad ja mitte nendest üle ei sammuks, nagu see tihtipeale siis juhtub, kui järelevalve on nõrk.

Kuid parimaks abinõuks tolmu ja pori tassimise vastu klassitubadesse jalanõudega on jalanõude vahetamine riiehoiuruumes tuhvlite vastu, millega klassitubadesse minnakse. See oleks radikaalsemaid abinõusid selleks, et hoida klassitubade põrandad puhtad, eriti veel vihmastel aegadel, kus teed ja tänavad porised.

Koolimaja sisemises ruumes lastele tuhvlite kandmise sunduslikuks tegemine ei tohiks teha mingisuguseid raskusi: tuhvlid võib valmistada riidest ja kodusel teel, nii et nad ka kõige kehvemale lapsele on kättesaadavad.

Peale päevase koolitöö lõppu — enne kojuminekut vahetavad lapsed jalanõusid, jättes tuhvlid kooli riiehoiu ruumi oma kohale, kus nad need järgmisel hommikul jälle kätte saavad.

Niisugune jalanõude vahetamine on veel sellepoolest tähtis, et lapsed vihmasel ajal ei tarvitse koolis viibimise ajal märgade jalanõudega klassitubades olla, mis laste tervisele võib kahjulikult mõjuda ja ka mõnesugustele haigustele põhjuseks olla.

Peale muu jääb palju vähemaks põrandate kulumine ja ka tolmu, mis põrandaist enestest tekib, kõvade jalanõudega nendel käies ja joostes — üldisest müra ja kola vähenemisest rääkimata.

Kõik need asjaolud on koolitervishoiu seisukohalt nii kaaluvad ja kõnelevad selle poolt, et jalanõude vahetamine hommikul koolitöö algul oleks sunduslik õpilasele. Peab katsuma seda läbi viia igal pool seal, kus see on vähegi võimalik.

Arusaadav, et jalanõude vahetamine peab sündima eeldusel, et igal lapsel oma jalanõude jaoks on riiehoiu ruumis kindel koht nii nagu üliiriitelgi. Neis klassiruumes, kus veel kahe vahetusega tuleb töötada, on seda korraldust vaevalt võimalik teostada, see on mõeldav vaid siis, kui igal klassil on eraldi riiehoiu koht.

Jalanõude vahetamine oleks üheks abinõuks, kuidas klassitubades ja üldse kooliruumes tolmu vähendada.

Teiseks on tähtis, et klassitube, eriti põrandaid, korralikult ja otstarbekohaselt puhastataks ja et nad puhtad hoitaks.

Mis eriti põrandate puhastamisesse puutub, siis on meil üldiselt maksimas järgmine kord: kooliruumide põrandaid pestakse 2 kuni 3 korda aasta jooksul; peale ärakuivamist kaetakse nad õliga, eeldusega, et viimane tolmu kinni hoiab ega lase teda õhku tõusta. Igapäev peale koolitöö lõppu, kui lapsed

kooliruumest on lahkunud, pühitakse pörandailt harjaga lahtine mustus — tolm kokku, mida vahest kogunud üle poole kg ühe klassitoa kohta ja tassitakse sellekohase kühvliga välja. Nagu eespool tähendatud, toimub pöranda pühkimine sageli veel kinniste akende juures.

Tekib küsimus, kas niisugune pörandate õlitamine ja puhastamine on küllalt otstarvekohane ja koolitervishoiu nõuetele vastav. Kui lähemalt peatuda selle küsimuse juures, siis peab küll eitavale seisukohale asuma. See arvamine, et õli tolm seob ja see siis pörandale jääb, on õige ainult esimesil nädalail pärast pörandate õlitamist: paari kolme nädala järele kuivab õli ja tolm tõuseb õpilaste käimise ja jooksmise tagajärjel õhku, mida võib ka selle järele otsustada, et poolaasta algul on pörandad peale õlitamist ja tolmuga kokkupuutumist mustad, kuna poolaasta keskel ja lõpupoole nad palju valgemaks ja puhtamaks muutuvad. Järjekult ka see tolm, mis alguses õliga seotud oli pörandal, mille tõttu poolaasta esimesil nädalail sattus õhku vähem tolm, õli ärakuivamise tõttu satub paratamata ikkagi õhku. Ainus vahe on selles, et poolaasta algul klassitubades on õhus vähem tolm, kuna poolaasta keskel ja lõpupoole teda seal rohkem leidub. Niisiis pörandate õlitamine aitab selleks kaasa, et poolaasta algul jääb klassitubade pörandail palju mustust peatuma, mis pikkamööda õli ärakuivamise tagajärjel sealt õhku tõuseb, ja seepärast on loomulik, kui kõik mustus ja tolm, mis laste jalgega kooliruumidesse tassitakse, sealt igapäev ka välja pühitakse ilma, et teda ajutiselt õliga pörandal külge seotaks. Seda silmas pidades võib väita, et pörandate õlitamine on täiesti asjata ja näilise kasu asemele saame veel palju kahju sellega, et õli teeb pörandad pehmeks ja nad kuluvad läbi palju kiiremini kui õlitamata pörandad, olgu need siis männikuuse või tammepuust parkett.

Meil on võrdlemisi kaua aega klassitubade pörandaid õlitatud; isegi tammepuust parkett ei ole sellest „hüvest“ pääsenud. Oleme kõik selleks teinud, et meie klassitubade pörandad hästi pehmed oleksid ja ruttu läbikuluksid. Ehk aitab sellest! Katsume neid nüüd vastupidavamaks muuta, et võimalik oleks neid paremini puhastada ja korras hoida.

Kuuse- ja männipuust pörandatega tuleks järgmiselt talitada: kõigepealt peab selle järele valvama, et pörandalauade vahel ei oleks pragusi, mis võimaldavad suurel hulgal mustusele ja tolmule koguneda laudade vahele; pörandalauad peavad olema tihedasti üheteise vastas ja täiesti siledad, omadus, mis on saavutatav hõõveldamisega, kaapimisega või hõõrumisega teraslaastudega. Kui see kõik on tehtud, siis pestakse pörand lehelise ja seebiga puhtaks. Pärast seda, kui pörand on täiesti ära kuivanud, tuleb ta katta kuuma värnitsaga. Viimane teeb pörandalauad tihedaks ja vastupidavaks ega lase tolm tungida pörandalauadesse. Tarviduse järele võib korrata kuuma värnitsaga katmist, aga alles siis, kui pärast esmakordset katmist pörand on täiesti ära kuivanud. Pörandate pesemine ja värnitsaga katmine peab toimuma kaks korda aastas. Vaevalt on selleks rohkem tarvidust.

Niisuguse pörandalauade korrashoidmine ja igapäevane puhastamine ei tekita mingisuguseid raskusi: on vaja vaid peale koolitöö lõppu ja laste koolist lahkumist, klassitoa pörand harjaga puhtaks pühkida, mis tiheda pörandaga toimub palju kergemini ja paremini sellest, mis on õliga kaetud.

Koolides, kus lapsed klassitubades tuhvleid kannavad ja klassitoa pörandail seetõttu leidub vähe tolm ja mustust, võiks pörandaid pühkida või „üle tõmmata“ villase lapiga, mis on kergelt niisutatud seguga, mis koosneb petroleumist, pörandalauade õlist ja terpentiinist suhtes: 10 : 1,5 : 0,5; s.o. 10 l pet-

rooleumile võib lisada 1,5 l põrandadli ja 0,5 l terpentini. Niisuguse seguga niisutatud lapiga põrandate „ületõmbamine“ aitab põrandaid täiesti puhtaks teha. Niisutatud lappi võib siduda vana põrandaharja külge, mis võimaldab kooliteenijale tegutseda niisama kiiresti kui hariliku põrandaharjaga. Niiviisi võib puhastada harilikke klassitubade, õpetajate tubade, koridoride ja võimlemissaalide põrandaid, mis männi- või kuusepuust tehtud. Võimlemissaalide põrandaid peab aga iga tunni järele „üle tõmbama“, kuna see muus ruumes toimub ükskord päevas pärast koolitöö lõppu.

Võiks arvata, et niisuguse põrandate puhastamise juures jääb liiga palju petrooleumi lõhna kooliruumidesse, mis õppetööd võib häirida. Aga see kartus on asjata: õppetöö alguseks teisel hommikul haihtub see lõhn täiesti.

Mis puutub tammepuust parkettpõrandate puhastamisse, siis, nagu juba tähendatud, ei või neid õlitada, sest see teeb tammepuu niisama pehmeks, kui teisedki puud. Seepärast on vaja klassitubade tammepuust parkettpõrandate eest nõnda hoolitseda, nagu seda harilikus elukorteris tehakse: mustus, tolm, mis põrandal olemas, hõõrutakse ära kas teraslaastudega või puhastatakse terpentiiniga niisutatud lapiga ja selle järele poonitakse ta vahaga. Pesta tammepuust parkettpõrandaid ei ole soovitav. Ainult seda parketti, mida siisamaani on õlitatud — ja kui tahetakse poonimisele üle minna — peab paratamatult algul lehelise ja seebiga puhtaks pesema ja pärast ärakuivamist poonima. Poonimine peab toimuma neli korda aastas, kuna põrandate igapäevane puhastamine sünniks samuti nagu teistegi põrandate puhul.

Poonimise materjaliks võib tarvitusele võtta kodumaa mineraalõli „moppi“, mille liiter maksab 3 krooni.

Arusaadav, et põrandate puhastamise ajal peavad klassitubade aknad lahti olema ja lahti jääma 1—2 tundi peale pühkimist, kuni klassitubade õhk täiesti puhastub; tõmbetuule juures võivad aknad ka lühemat aega lahti olla, eriti veel siis, kui välise õhu temperatuur madal on.

Peale põrandate on tähtis, et klassitoa mööbel — pingid, lauad, toolid,apid ja seinatahvlid, samuti ka paneel, ukсед ja aknad puhtad oleksid, selleks on vaja neid igapäev peale põrandate puhastamist niiske lapiga „üle tõmmata“. Erilist tähelepanu tuleb panna aknaklaaside puhtusele: juba kerge tolmukord klaasidel takistab valguse pääsemist klassitubadesse, mis tervishoiu seisukohalt on lubamata.

Põrandate katmine värnitsaga ja poonimine nõuab ehk koolide ülalpidajailt rohkem kulusid, kui õlitamine, kuid peab meeles pidama, et see teeb põrandad vastupidavaks, mis täiesti ära tasub need kulud. Ühes sellega paraneb ka üldine koolitervishoiuline seisukord.

Hõimuküsimus kooliõpetuses.*

Kerttu Mustonen.

Kui Helsingis suvel 1921 peeti ühis-soome koolikongressi, siis nimetati seda tabavalt Soome hõimude ühisharrastuste kevadnähtuseks. Olid ju siis esimest korda koos peaaegu kõigi soome hõimude esindajad arutlemas ühis-soome kultuuri tähtsamaid probleeme, otsimas abinõusid ja teid ühenduse loomiseks ja säilitamiseks nende rahvaste vahel.

See ühissoome rahvastes tärnanud püüe ligemaks koostööks ongi täitsa loomulik. On ju aastatuhande pikkune lahusolek muutnud keeled niivõrd, et üks mitte enam täiesti ei saa aru teisest, on ju meie hõimude nii täiesti erinev ajalugu teinud kultuuri erisuguseks, mitmesugused võõrad mõjud on omal viisil kujundanud rahva hinge. Ometigi ei ole ühis-soome algkodu pärandus hävinud olematuks, sügavamal on meil siiski nii palju ühist, et meie vastastikune liginemine ei toimu rahvustunde arvel, vaid kindlustab seda.

1921. aasta „kevadnähtusele“ on järgnenud hulk eesti-soome üliõpilaspäevi, soome-ugri kultuurkongresse, lugematud sõidud Eesti, Soome, Ungarisse ja Liivisse ning ümberpöörduid. Kuigi tulemusi ja koguni väga häid ning viljakaid tulemusi on saavutatud ühise hõimutöö põllul — mainitagu siin näiteks võrdlemisi laiaulatuselist hõimukirjanduse väljaandmist, sugukeelte lektoraatide asutamist Helsingi, Tartu ja Budapesti ülikoolide juurde, elavat üliõpilaste ja õpilaste vahetust Soome ja Eesti vahel, hariduse võimaldamist Karjala ning Ingeri noortele Soome algkoolides ja rahvaülikoolides, samuti mitmetele liivi noortele Eestis ja Soomes: hõimumaade kooliõpetajate, üliõpilaste, kirikuõpetajate, tuletõrjajate jt. sõprusliite, stipendiume õppimiseks hõimumaades, Eesti-büroo asutamist Helsingi ja Soome-büroo asutamist Tallinna, hõimuõpetust koolides jne. — siis pole ikkagi jõutud veel nii kaugele, et järgmistki soome-ugri kultuurkongressi võiks sõna tõsiselt mõttes nimetada soome soo suurpidustuseks.

Aktiivsemaks hõimutöö elemendiks on ikka olnud akadeemiline pere ja kooliõpetajad, kuna aga vanem põlv tihtigi, eriti meil Soomes, on olnud tagasihoidlikuma pealtvaataja osas ning rahvas ise on jäänud võrdlemisi võõraks ja loiuks kogu hõimuasjandusele.

Kuid me hõimrahvad, eriti meie Läänemere soomlased, peame õppima tundma üksteist. Mitte ainult pealiskaudselt — nii on võimalik tutvuda juba mõnepäevase ekskursiooniga, — vaid peame tutvuma ka selle sügavama põhitooniga, mis meil on ühine. Seda tutvustamistööd tuleks teha kõigi rahvakihtide hulgas. Kõigepealt aga oleks tähtis, et kasvav noorsugu pandaks hõimuliikumisest osa võtma endisest tõhusamalt.

Selle asja üle on palju kõneldud, palju vaieldud, kuid tulemused on jäänud kehvaks.

Käesoleva ettekande raamidesse ei käi arutlemine, kas ja missugusel määral oleks võimalik praeguste õppekavade ja õppekursuste piirides anda teiste õppeainete kulul ruumi hõimuõpetusele, vaid siin tahetakse lühidalt ära märkida, mis praeguse õppekava juures oleks vahest võimalik teha asja heaks.

Kooliealise noorsoo hõimuharrastuse ärkamisele ja süvenemisele on tähtis, et noorsugu ise tunneks ennast olevat teguriks praktilises hõimutöös,

* Kõne, mis autori poolt ette kantud Eesti-Soome õpetajate päeval Tallinnas 14. VI 1935.

korda saatmas, ehitamas midagi suurt ja tähtsat. Praegu on seesuguseks praktiliseks hõimutööks meie koolidele sobiv ja tänulik töömoodus — hõimupäeva pühitsemine. „Hõimupäevaga tahetakse süvendada huvi sugurahvaste vastu, elustada hõimumeelsust meie rahvas ja edendada Soome ja selle hõimurahvaste, kõigepealt Eesti, omavahelist lähenemist“, öeldi esimeses hõimupäeva üleskutses. Nüüd on juba kõigis hõimuriikides igal sügisel oktoobrikuu kolmas laupäev pühendatud hõimupäevale, mil koolides, kus hoogsamalt, kus loiumalt, toonitatakse päeva tähtsust.

Sellest päevast peaks kujunema tõesti üldine, õige pidu- ja hõimupäev meie koolides. Selle korraldamine ei peaks tekitama võimatuid takistusi, kuna vähemalt meil Soomes on ametlik luba selleks, et hõimupidu jaoks tarvisminevat aega saab arvata koolitundideks. Soomes annab Soomluse Liidu Sugurahvaste Osakond hõimupäevade eeskava abistamise mõttes välja erilist „Soome Hõimupäev“-nimelist brošüüri ja möödunud sügisel toimetati eriline eeskava vihk kõnede, näitemängude, luuletuste ja lauludega algkoolinoorsoo hõimupäeva jaoks.

Eeskava sooritajaina peaksid lapsed ise kaasa töötama. Kes korragi on kuulnud laste hõimupidudel näit. eesti keeles esitatud väikesi luuletusi ja jutte, on võinud nentida, missuguse andumusega esinejad on täitnud oma ülesande ja millise hardusega teised on seda jälginud. Ja kui lastele õpetatakse mõningaid hõimurahvaste laule, mis lauldakse koguni algkeeles, siis on pidudel kindlasti õige hõimumeel. Kindlasti jääb laste väikestest ettekannetest ikka midagi meelde, sõnu ja kujutelmi, mis vahest äratavad huvi sugurahva keele tundmaõppimise vastu.

Püüdes anda ruumi hõimuõpetusele ühenduses päris-kooliõpetusega, tuleks esmajoones pöörata tähelepanu emakeelele, maateadusele ja ajaloole. Emakeele alal on meil Soomes juba mõned vanusjärgud saanud vähemalt algteateid hõimurahvastest. Topeliuse „Maamme-kirja“, mis ilmus juba a. 1875, on teerajajaks sel alal, kuna selles on pühendatud eeskujulikult palju tähelepanu ms. eestlastele. Ka teisigi sugurahvaid nimetatakse selles, kuid paljudes hilisemais lugemikes on see täiesti tegemata jäetud. Möödunud aastate jooksul on siiski, tõsi küll, eeskätt kõrgemate klasside emakeele õperaamatusse, võetud rohkem sugurahvaste elu-olu kirjeldavaid jutustusi, luuletusi algkeeles jne. Aga kas oleks liiga julge juba esimestegi klasside lugemikes ruumi anda eesti koolis mõnele soomekeelsele muinasjutule ja soome koolis eestikeelsele?

Mõnes Helsingi koolis, koguni algkooli esimestes klassides, on katsetatud kuivõrd lapsed saavad eestikeelsest tekstist aru. Õpetaja on lugenud ette mõne võõra, aga siiski kergesti arusaadava muinasjutu ja tulemused on olnud rõõmustavalt positiivsed.

Kindlasti saaks sellest tekkiv lisavaev ohtrasti tasutud juba üksi selle huvi tõttu, mida eesti keel suudaks pakkuda meie emakeele õpetusele ja vastupidi.

Tänulik aine hõimuõpetusele oleks ka maateadus. Soome uuemais geograafia õpperaamatus ongi juba rohkem tähelepanu pühendatud ka hõimumaadele. Kuid pühendades suuremat tähelepanu Ungarile, Soomele ja Eestile ning käsitelles üksikasjalisemalt ka Karjalat, on kahjuks teised sugurahvad siiski jäänud peaaegu nimetamata, nagu näit. liivlased ja ingerlased. Allakirjutanul puuduvad kahjuks andmed vastavate „eesti“ raamatute kohta. Kui neil on olemas samad puudused, siis tuleks õpetajail võimalust mööda neid

tunnis parandada. Hõimurahvaste kohta käiva õpetuse näitlikumaks tegemisele aitab palju kaasa praegu kasutada olev võrdlemisi hea pildimaterjal. On ju nüüd kino ajastul ka film rakendatud kooli teenistusse. Vastavate maade saatkonnad nii Tallinnas kui Helsingis lubavad heameelega koolidele kasutamiseks kummagi maad ja rahvast kujutavaid nii heli- kui tummfilme ning ka udupiltide seeriaid. Näiteks olgu nimetatud, et Helsingis näidati k.a. kevadsemestril kõigile algkooli kõrgemate klasside õpilastele eesti filmi „Kas tunned maad“, mis leidis suurt vastukaja noores vaatajaskonnas. Kuna paljudel koolidel on kasutada ka globoskoopaparaadid, kas siis ei oleks mõeldav pildikogude vahetus meie maade koolide vahel? Seni on hääde tagajärgedega praktiseeritud näit. õpilastööde vahetust. Vaevalt tekitaks maastiku-postkaartide ja ülesvõtete vahetus nii suuri majanduslikke kulusid, et see oleks takistuseks ettevõtte kordaminekule.

Kuigi ajaloolugemikkude autorite põhimõtteks, vähemalt meil, olevat, et algkooli ajaloo kursust tuleks kitsendada, tuleks sellest hoolimata ikkagi natuke rohkem ruumi anda hõimurahvaste ajaloole. On ju liivlastelgi olnud niisugune koht ja ülesanne ajaloos, et neid maksaks meeles pidada, samuti ingerlasi, kuid tegelikult jäetakse need tagaplaanile selliseiski soome õpperaamatuis, milledes näit. Eestile ja Ungarile on pühendatud võrdlemisi palju tähelepanu. Ehkki õpperaamatud on puudulikud, on õpetajal võimalus paljugi korda saata sellelgi alal.

Välja arvatud eelmainitud ained, oleks vahest praktilistegi õppeainete alal võimalus lubada ruumi „hõimlemisele“. Mõtlen siin esijoones laulu- ja käsitöö-õpetust. Peale hõimupidude eeskavade jaoks võimalikult õpitud laulude, tuleks lauluõpetuses pöörata tähelepanu ka teistele, mitte ainult nn. pidulauludele. Mis võiks lapsi rohkem rõõmustada, kui laulda hõimukeeles kas või jõululaule. Ning mitmesugused mängulaulud oleksid tänulikud koolilauludeks, kuna sõnadki lühidais lastelauludes, olgu need siis kas soome või eesti keeles, oleksid kindlasti arusaadavad meie lastele. Et meid enam ei saaks süüdistada laulude mittetundmises, on Soomes käesoleval kevadel ilmunud kogukas „Hõimulaste lauluraamat“, millest soome õpetajad leiavad küllalt materjali. See raamat võiks vahest huvi pakkuda ka eesti õpetajaile. Seda võiks võib-olla veel täiendada laulude väljaandmisega mõlemate maade õpetajate häälekandjais. Eestikeelsete ja soomekeelsete sõnade hääldamine võib alguses tekitada raskusi, aga loodetavasti meie ringhäälingute kaudu oleks võimalik anda juhatust hääldamiseks, ja miks mitte korraldada mõningaid proovitunde?

Koolide kõrgemais klassides saaks õpilasi tutvustada juba hõimurahvaste heliloojatega ja nende tähtsamate helitöödega, Soomes veel Eesti laulupeoaatega, millest ka on oma alguse saanud soome laulupeoaade.

Käsitöödest tuleks kõne alla esmajoones tütarlaste käsitööde ja muustrite vahetus hõimumaade vahel. Näiteks värviküllased ungari pluusid, rõõmsavärvilised laudlinad, kenad pitstööd ja eesti labakindad ning ilusad mulgi pulmakindad ja jälle soome tüübilisemad käsitööd. Need meeldivad igapähele ja õhutavad katsetama käsitööoskust. Kindlasti esitaksid soome käsitööõpetajad heameelega mõnes siinses õpetajatelehes soome käsitöömustreid ja juhtnööre nende valmistamiseks oma eesti kolleegidele ja eestlased jälle omalt poolt võiksid saata „vahetuskaupa“ meie õpetajate lehtedele. Ning miks mitte ka kutsuda ellu otsekohest koolidevahelist käsitööde ja muustrite vahetust! Sellega ei taheta loomulikult püüda sinna, et „võõrandada“ eesti lapsi ja soome lapsi oma rahvuslikest muustritest, vaid et ka seda teed saadaks hõimuasi lige-

male ja omasemaks. Sest on ju kindel, et laps, kui ta näeb võõra ja meeldiva mustri, innustub küsima ja järele pärima, kust see on pärit, kus on seesugune maa ja koht, kuidas sääl elatakse jne.

Alamais klassides saavutatud teadmised hõimrahvastest saab vist kõige paremini kristalliseerida viimses klassis, Soomes algkooli täiendusklassides. Mis võiks olla kasulikum kui see, et õpilastele antakse igatühele kordamööda valmistada ettekandmiseks emakeele, ajaloo, maateaduse jne. tunnis loeng sugurahvastest. Õpetaja võiks juba semestri algul anda õpilastele teemad, valmistades need võimalikult mitmekesised ja andes juhatuset ainekogumiseks. Allikirjandusest ei tunta enam puudust ei Eestis ega Soomes. Nimetagem siin näit. õige mitmekülgne, Soomes ilmunud koguteos „Suomen suku“, Akadeemilise Hõimuklubi toimetusel „Vironkirja“, Aug. Anni eestikeelne „Soome, maa, rahvas ja kultuur“, dr. Mannise „Soomesugu rahvad“, kuukiri „Suomalainen Suomi“, „Hõimupäev“, mis kõik on sellised, et viimse klassi õpilane suudab neid kasutada. Sarnaseid ettekandeid valmistasid mõne aasta eest õpilased ühes Soome õhtu-rahvaülikoolis ning näit. ettekanne Eesti kirjandusest, mille oli valmistanud umbes 15-aastane algkooli haridusega tütarlaps, oleks kõlvanud eeskujuks mõne kõrgema kooli õpilaselegi.

Esitades seejuures näiteid Eestis näit. Soome ja Ungari kirjanikkude toodetest ja Soomes Eesti töödest, on kindlasti võimalik säilitada õpilaste huvi. On ju eesti keeles ilmunud auväärne kogu soome kirjandust nii proosat kui luulet ja kuigi meil kahjetsevalt vähe on tõlgitud teie kirjandust, saame siiski mõnda pakkuda näit. Tammsaare, Tuglase, Vilde ja teiste teostest. Pealegi liitub ka soomlase Aino Kallase toodang nii ligidalt Eestiga.

Eestikeele õpetuseks soome algkooli alamastmel vaevalt leidub teisi võimalusi, kui need, mida saab ühendada emakeele õpetusega, andes lastele keele harrastamiseks lugeda lugemikes leiduvaid eestikeelseid muinasjutte ja luuletusi ning, nagu eelpool mainitud, andes lastele võimalust valmistada ja hõimupidudel ette kanda eestikeelseid luuletusi ja laule. See vahest käiks ka soome keele kohta eesti algkoolide esimestes klassides.

Algkooli viimses ehk meie täiendusklassis tuleks aga vähemalt vabatahtliku ainena korraldada väikesi keelekursusi. Skandinaavia eri riikides on koolide õppekavas ettenähtud võimalus naabermaade keelte õppimiseks. Mispärast ei oleks siis meil võimalik kas või vabatahtlikel kursustel õppida hõimlase-naaberrahva keelt? See nõuab küll juba niigi ülekoormatud õpetajalt palju ja head hõimutahet, aga rõõmustavad tulemused tasuksid kindlasti ära töövaeva. Kuidas säärane „võõra keele“ õpetus meie algkoolides õnnestuks, selle kohta pole meil Soomes veel kuigi suuri kogemusi. Võib-olla, et eeloleval semestril saab katsetada paariski Helsingi algkoolis. Eesti koolidest puuduvad allakirjutanul kahjuks vastavad andmed. Kuid Soome keskkoolides korraldatud vabatahtlikud eestikeele kursused on annud häid tulemusi. Aasta jooksul on jõutud nii kaugele, et õpilased saavad aru kergemast eestikeelsest tekstist ja, mis peaasi, paljudes on see koolis algatatud eestikeele harrastus sütitanud püsiva huvi Eesti ja eesti keele vastu, ja just neist keskkooli noortest ongi võrsunud mitu praeguse üliõpilaspõlve aktiivsemat hõimutegelast. Seminaride õppekavadesse tuleks sugukeeled seada tingimata sunduslikuks õppeaineks.

Lähemal ajal läheb loodetavasti korda teostada kavatsus, et Soome Ringhäälingu vahetalitusel korraldatakse eriti just algkooli täiendusklasside õpilaste jaoks mõeldud eestikeele kursused, millega loodetakse saavutada sääraseid

tulemusi, et kursusi läbiteinud õpilased suudaksid iseseisvalt lugeda vähemalt ajakirju ja populaarsemalt kirjutatud eesti kirjandust.

Sugukeelte, s.o. soome ja eesti keele vastastikust õppimist ja ühtlasi hõimuharrastust võiks elustada ning arendada ka õpilaste raamatukogude abil. Ei peaks ju olema aineliselt täitsa võimatu hankida kooliõpilaste raamatukogudesse vähemalt mõningaid kergesti arusaadavaid soome- ja eestikeelseid raamatuid, kas või aabitsast alates. Mõne aasta eest korjasid Helsingi ja Tartu üliõpilased kogukaid raamatusaadetisi kingituseks vastavate maade hõimuklubidele. Vähemalt keskkoolides võiks katsuda hankida hõimumaa kirjandust samal teel. Loodetavasti saame lähemal ajal kummagi maa õpetajalehtedesse ettepanekuid raamatukogudele kohaseist raamatuist.

Koolis omandatud teoreetilist oskust tuleks muidugi katsuda kõvendada. Ja et tõesti oleks võimalik kiinduda hõimuasjasse, peaks igaüks, nii õpetaja kui ka õpilane, omandama selles isiklikke muljeid ja kogemusi. Kuna meil olude sunnil pole võimalik oma hõimuharrastust suunata kaugemale hõimlasile, siis peaksime me, eestlased ja soomlased, seda intensiivsemalt katsuma tundma õppida ja leida teineteist, nõnda et tunneksime teise kodumaad oma teise kodumaana, kelle saatused, õnnetused ja rõõmud tunneksime omaks. Ja kuigi näit. algkooliõpilaste Soome- ja Eesti-sõitudele on seni suhtunud võrdlemisi tagasihoidlikult, ei tahaks ma uskuda, et viimse klassi ja täiendusklassi õpilased, kes kooliaasta jooksul õppisid tundma hõimumaad ja kelles on tekkinud ka õige, siiras hõimuvaim, poleks mitte küpsed seesuguseks ekskursiooniks. Võib olla, et algkooli õpilaste ekskursioonidel tuleb tegemist teha suuremate majanduslikkude raskuste võitmisega võrreldes keskkooliõpilaste ekskursioonidega, kuid hea tahtmisega ning mõistliku korraldusega saadakse ka sellest üle.

Viimaste aastate jooksul on Eesti büroo ja Soome büroo algatusel ning vahetalitusel korraldatud õpilaste vahetust heade tagajärgedega. Vahetustõpilasteks on olnud peamiselt keskkooliõpilased. Mis aga takistaks laiendamast seda vahetust ka algkooliõpilastele, kui veel silmas pidada, et suuremail linnadel on oma algkooliõpilaste suvekolooniad. Kui kolooniasse saadetavaist eesti lastest näit. mõnikümmend last koos juhataja-õpetajaga saadetakse soome suvekolooniasse ja sealt saabuks siia vastav arv soomlasi veetma suve koos Eesti lastega, siis seega kasvatataks just nagu tüvi kogu hõimutööle.

Tuleks leida veel teisigi teid. Mõned soome algkoolid on olnud õpilastööde vahetuses Eesti koolidega, mis näiteks möödunud kooliaastal on kujunenud õige elavaks. Õpilased on valmistanud terveid albumeid, kus on pilte, artikleid ja joonistusi Soomest ja Eestist, laste kodukohtadest, kodudest, koolist, koguni neist enestestki. Kui õpetaja veel keeleliselt suudab refereerida seesuguse saadetise „ilukirjanduslikku“ osa, siis tuleb säärast „ühistulemust“ hinnata õige väärtuslikuks. Rõõmustaval viisil oli maikuu pandud välja neid soome õpilaste kirjasaadetisi eesti koolilastele Tartu pedagoogilisel näitusel.

Soome koolireisibüroo, kes on korraldanud õpilaste kirjavadetust Soome ja mitme Euroopa maa vahel, võtab heameelega enda peale õpilaste isikliku kirjavadetuse korraldamist ka Soome ja Eesti vahel.

Raadio suuremal rakendamisel ka koolide teenistusse tuleks selle vahetalitusel korraldada võimalikult palju sääraseid eesti-soome õpilas-eeskavu, nagu korraldati prooviks juba möödunud semestril, sel kujul, et eesti õpilased Tallinnast ja soomlased sealtpoolt lahte korraldaksid 3—4 korda semestriskeskavatunni hõimumaa kaasõpilastele, toimides ise eeskava sooritajaina.

Õpetaja, kes suudaks tõelise andumuse ja arusaamisega istutada oma kasvandikesse õiget hõimumeelt, peab endastmõistetavalt olema kõigepealt hõimutegelane, hõimumeelega ja avara südamega. Ja samuti kui õpilastele on isiklike kogemuste hankimine tähtis ka õpetajale. Siin tuleks jälle esmajoones kõne alla isiklike sidemete sõlmimine Eesti ja Soome õpetajate vahel. Tundub ehk võõristavana esitada isiklike suhete loomise esimeseks sammuks kirjavahetuse alustamist. Kuid möödunud talvel puutusin Soome südamaal kokku paari vanema kooliõpetajaga, kes aastat 30—40 tagasi olid sattunud täiesti juhuslikult kirjavahetusse Eesti kolleegidega ning selle kirjavahetuse tagajärjel olid korduvalt külastanud Eestit ja saanud tulisteks Eesti sõpradeks. Aastaid hiljem kõnlesid nad suure rõõmuga neist Eesti hõimlaste kirjadest, mis neile nende kaugesse metsakooli nii palju rõõmu, uusi aateid ja uusi maailmavaateid töid. Miks mitte korraldada kas või Tallinna Soome büroo ja Helsingi Eesti büroo või mõne õpetajate organisatsiooni juurde erilist koolipere kirjavahetusbürood? Ei usu, et oleks klientidest puudust. Kui sel teel oleks saavutatud esimene kokkupuutumine, võib-olla koguni keelelinegi põhi, võiks edaspidi hakata palju suuremal arvul ja laiemalt korraldama sääraseid vastastikuseid külaskäike eesti ja soome õpetajate vahel, mille alguseks ja nagu eelkatteks on praegused eesti-soome õpetajapäevad. Sel teel saavutatakse vahest kõige tõhusam isiklik kontakt, mis on hõimuharrastusse kiindumise ja hõimuaesja koolis edenemise tähtsamaid eeltingimusi. Läänud aastal peetud Soome algkooliõpetajate suurel kongressil Sortavalas tehti ka ettepanek õpetajate vahetamiseks Soome ja Eesti vahel näiteks nii, et iga aasta saadetakse kümme Soome õpetajat Eestisse ja vastupidi. Ettepanek leidis sooja vastukaja ning Soome koolivalitsuse poolt ei oleks takistusi selle teostamiseks.

Isikliku kontakti loomist edendaks ka osavõtmine õpetajate suvekursustest kummaski maas ja lektorite vahetus. Algus selles suunas on juba tehtud. Tallinna ja Jyväskylä seminaride-pedagoogiumide vastastikused külaskäigud möödunud aastal ja Tartu pedagoogiumi külaskäik käesoleval aastal on olnud suureks sammuks edasi. Kui veel arvesse võtta, et vähemalt möödunud aasta ekskursioonide osavõtjad kõik olid enne õppinud teise maa keelt, siis võib küll täie õigusega väita, et see umbes kolm nädalat kestnud noorte õpetajate koosviibimine ja koostöötamine oli tulemusrikkaimaid sündmusi hõimutöö põllul. Edasi on Eesti Haridusministeerium päris ametlikult korraldanud õpetajate saatmist Soome õpetajate suvekursustele ja ka Soome õpetajad on, kuigi vähemal arvul, sinseist kursustest osa võtnud. Soome õpetajail puudub vaid veel, ei tahaks ütelda tahe, vaid julgus ja ettevõtlikkus, et sõita hulgaviisi näiteks mõnele Tartus või Tallinnas peetavaile õpetajate suvekursustele. Kursustest osavõtmine eeldab, tõsi küll, omajagu keeletundmist, aga raskustesse ei satu siiski keegi ei Eestis ega Soomes. Juba säärase 2—3 nädalise venasmaal viibimisega on õpetajal võimalik saavutada niisugune keeleoskus, et ta suudab jälgida oma ala kutsekirjandust. Ja jällegi peaasi: ta õpib tundma, koguni ehk kiindubki hõimumaasse ja selle rahvasse.

Hõimuprogrammi teostamine koolis tähendaks tähtsat sammu edasi meie hõimutöös. See nõuaks paraku muudatusi kogu senises koolipoliitikas, see nõuab harilikku äripäeva askeldust ja pingutusi, mida sugugi ei saa likvideerida ühe päeva üritusega. Hõimuprogramm nõuab kauaaegset, sihikindlat, pidevat tööd ja kõigepealt, see nõuab ja kohustab meid suhtuma lugupidamisega teistele hõimurahvastele. Ei tule ainult pakkuda oma veendumusi ja tõendada, et nõnda nagu on meil, on kõige parem, vaid tuleb pidada meeles,

et ka teistel on meile midagi anda. Igapäevase elu keerises, kus iga hõimrahvas peab eeskätt hoolitsema oma heaolu eest ja taotlema omi huve, tuleb siiski katsuda meeles pidada, et on siiski huve, mis on ühised teiste hõimrahvastega ja mis väärt on, et need säiliks ja edasi kanduksid uutele põlvetele. Meil tuleb kõigepealt meeles pidada, et me ei ole üksteisele võõrad, et meie rahvusliku kultuuri aljuured on ikkagi ühised ja et selle tõttu meie lähenemine ei toimu meie rahvusliku omapära arvel. Üksteisele lähenedes loome oma rahvuslikule omapärale ainult laiaulatuselisema ja tugevama põhja.

Kooliaedade sisustamisest ja koolimajade ümbruse kaunistamisest.

V. Toom.

Teatavasti on Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi 1934. a. 18. oktoobri ringkirjaga kooliaedade rajamine ja kooli ümbruse korraldamine tehtud kohustuslikuks maa- ja alevialgkooles. Nimetatud ringkiri märgib ära üksikud põhielemendid, mis kooliaed ja koolimaja ümbrus peab sisaldama, määrates ka tööde järjekorra ja aja kolme aasta kestel. Sellega on kindel alus pandud kooliaedade asutamisele ja kooliümbruse korraldamisele ja kaunistamisele. Kõigis maa-alkkoolides, kus seda veel tehtud ei ole, tuleb nobedasti tööle asuda. Ja tehtud ei ole seda paljudes koolides, sest kooliaedade korraldamine nõuab teadmisi ja oskusi. Põhja-Eesti kooliaedade kohta korraldatud ankeedi kokkuvõttest nähtub (Lõuna-Eesti kooliaedade kohta pedag. kirjanduses kokkuvõtet ei ole ilmunud), et 32% koolidest puudub õpetaja, kes tunneks aiandust. Kooliaedade korraldamisel on aga tingimata tarvilik, et koolis tegutseks aianduslike teadmistega õpetaja. Hariduse- ja sotsiaalministeeriumi ringkirja täitmiseks tuleks nendel koolidel hoolt kanda, et keegi õpetajaist asuks tööle nimetatud teadmiste omandamiseks. Teadmised kooliaedade korraldamise alal on aga kahtlemata palju vähemad. Ei julge vist keegi meist loota, et ülejäänud 68% koolidest omavad õpetaja, kel oleksid kooliaia korraldamiseks tarvilised teadmised. Arvan, et ma ei ole liialdanud väitega, et üle 50% Põhja-Eesti koolidest puudub vastavate teadmistega õpetaja. Kooliaedadesse puntuvaid küsimusi on dr. J. Porti poolt korduvalt käsiteldud „Kasvatuses“, kuid „Kasvatuse“ tiraaž on olnud poole väiksem kui algkoolide arv. J. Port — G. Põldmaa „Kodu- ja kooliaed“ leidub vaid üksikuis kooles oma kalli hinna tõttu (hind 4 kr. 80 s. 304 lk.). Kooliaia küsimustega on aga tarvilik tutvustada kõiki algkooles.

Kõigile algkoolidele on kättesaadavaks tehtud „Eesti Kooli“ veergudel ilmunud dr. J. Porti artikkel „Kooliaedade asutamisel“, mis käsitleb sihtjooni ja üldkorraldusi kooliaedade asutamisel. Katsun alljärgnevas käsitella kooliaedade kui ka koolimajade ümbruse korraldamise tegelikku külge.

On selge, et kooliaedade ulatus on vastavalt kooli klassidele I—VI erisugune. Sellega arvestades võiks kooliaiad jagada vastavalt nende ülesannetele: 1) 1—3-klassiliste ja 2) 4—6-klassiliste algkoolide kooliaiad.

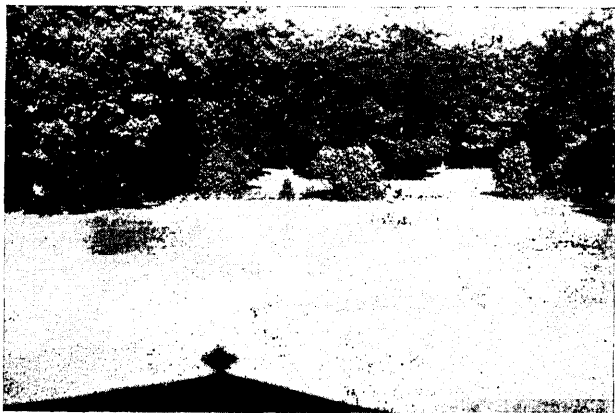
I—III kl. algk. krundi jaotus võiks koosneda järgmistest põhielementidest: a) sise-õu, b) mängumuru, c) puistu, d) põõsastarad, e) lilleaed ilumuruga, f) õpetajate tarbeaed ja g) arstirohutaimede peenar. Koolimaja lähedale soetatagu lindudele pesitsemisvõimalusi.

a) Siseõue korraldamine on üks lihtsamaid. Sääil võivad ilu kui ka praktilisuse seisukohalt asukoha leida mõned puud ja pöösad. Näiteks on väga sobiv siseõuele kaevu lähedale kask, mis meenutab laulu ühest kasest maja ukse ees. Korraldatakse ka mõned käidavamad teed. Siseõu, kuhu tekib kergesti prahti, tuleb alati puhas hoida. Õue üleniitmisel kipuvad nõgesepöösad puupinu taga sageli kahe silma vahele jääma. Ka kõik õues olev olgu korras, nagu prügikast, mustavee auk, puupinu, põllutööriistad, kaev (pealt kaetud) jne. Igal esemel olgu oma kindel koht. Aidatrepid ja kuuri või talli seinääred ei ole teivaste ja igasuguse muu koli panipaigad, nagu seda paljudes kohtades veel juhtub. Kool andku siin eeskuju ja rõhutagu seda ka õpilastele.

b) Mängumuruks võib kasutada metsikut kamarat, kui see on olemas ja küllalt sile. Enamasti on metsikud kamarad, seal kus enam tallatud, tihedad ja õige vastu- pidavad. Säärast kamarat ei ole mõtet üles harida, milline töö nõuab palju vaeva ja kulu. Kui arvata suuremate algkoolide (150 õpil.) mängumuruks 1500 ruutm., siis läheb korralik seemnesegu sellele juba, arvestades praegusi hindu, 120 krooni maksmata, kõnelemata ettevalmistustöödest, umbrohtude hävitamisest ja kastmisest. Sama on maksev ka väiksemate koolide kohta, millede elarved veel vähem võimaldavad. Neis kamarais leidub enamasti häid spordimuru taimi, nagu nurmikaid, aruheinu, kasteheinu, valget ristikut ja mõnikord sugapead. Sagedase niitmise ja viletsamate kohtade väetamisega kergelt laudasõnnikuga pärast koolitöö lõppu võib kamarat palju parandada. Suvel

kõduneb sõnnik kiiresti ja tungib kamarasse, luues murutaimedele kasvuvõimalusi. Ka kaovad siis liiga tallatud ja kõvadele kohtadele kasvama asunud teeled ja hanijalad. Liigse tallamise eest hoidmiseks tuleb mängukohti mängumurul iseäranis kevadel, sagedasti vahetada.

Kus aga teisiti ei saa, tuleb paratamatult tarvitada külvamist. Selleks on sobiv jagada mänguplats kahte ossa ja seemendada korraga pool. Seni kui ühel poolel murukamar kasvab, kasutatakse teist poolt mängumuruks. Ka

Puude ja pöösastega tuulte eest varjatud mängumuru metsiku kamaraga.

on majanduslikud kulud siis kergemad kanda ja töö hõlpsam teha.

Muruseemne koostis võiks olla järgmine: inglise raiheina (*Lolium perenne*), lamba aruheina (*Festuca ovina*), sugapead (*Cynosurus cristatus*), aasnurmikat (*Poa pratensis*) ja valget kasteheina (*Agrostis alba*) igatüht ühepalju. Lisaks kõigile umbes 8% valget ristikeina (*Trifolium repens*), sest mängumuru kannatab enamasti tubli tallamise all. Juhiseid muru kasvatamiseks leidub pea igas aiatöö õpperaamatus, mistõttu ma seda siinkohal ei korda. Täieliku platsi väljakaevamisele ja täitmisele enne külvi ei maksa mõelda, sest see toob peaaegu igale koolile ülesaamatuid raskusi. IV—VI kl. algkoolides kusagile sobivasse kohta tuleb soetada võrkpalli plats ja hüppeauk.

c) Puistus peaksid aset leidma kõigepealt meie kodumaa tarvilkumad ja tuntumad puud ning kodumaa pöösad. Tuleb ju täita nimetatud osal ka vaatlus- ja õppeaia ülesandeid koduloo ja looduseõpetuse õpetamisel.

Kui kuusikut ja männikut lähedal ei ole, peaks igas koolipuistus leiduma punakäbiline kuusk (*Picea excelsa* var. *erythrocarpa*) ja rohelisekäbiline kuusk (*Picea excelsa* var. *chlorocarpa*) ning harilik mänd (*Pinus silvestris*). Edasi võiks valida metskondadest kättesaadavamaid okaspuid nagu siberi nulg (*Abies sibirica*) ja euroopa lehis (*Larix europaea*). Võimaluse korral ei maksaks ka unustada seesuguseid toredaid eksemplare nagu euroopa nulg (*Abies pectinata*), mustmänd (*Pinus nigra*) ja elupuu (*Thuja occidentalis*) ning muid.

Lehtpuudest: arukask (*Betula verrucosa*), sookask (*Betula pubescens*), tamm (*Quercus pedunculata*), jalakas (*Ulmus montana*), künnapuu (*Ulmus effusa*), vaher (*Acer platanoides*), haab (*Populus tremula*), pärn (*Tilia parvifolia*), sanglepp (*Alnus glutinosa*), saar (*Fraxinus excelsior*) jt. Võimaluse korral mõned puht ilupuud näit. värviliste lehtedega või õitsvatest puudest, samuti püramiid- ja leinavormidest. Olgu mainitud: punavaher (*Acer pseudoplatanus* var. *rubrum*), kastan (*Aesculus hippocastanum*), püramiidtamm (*Quercus robur* f. *fastigiata*), leinajalakas (*Ulmus scabra* f. *pendula*) ja keraaar (*Fraxinus excelsior* f. *globosa*) jt.

Pöösastest: pihlakas (*Pirus aucuparia*), sarapuu (*Corylus avellana*), sirel (*Syringa vulgaris*), läätspuu (*Caragana arborescens*), tuhkpuid (*Cotoneaster*), jasmiin (*Philadelphus coronarius*), taevassinine kuslapuu (*Lonicera coerulea*), magesõstar (*Ribes alpinum*) jt.

d) Pöösastaradest kõneleb „Eesti Kooli” 1935. a. 4-das numbris E. Lepa artikkel „Pöösastarad kooliaias”.

e) Lilleaeda võiks soovitada esmajoones püsililli, sest nendega on palju vähem tööd kui suvililledega. Olgu siinkohal äramärgitud mõningaid: tulp (*Tulipa germanica* hybr.), nartsiss (*Narcissus poeticus*), lumikelluke (*Galanthus nivalis*), võhumöögad (*Iris*), pojeng (*Paeonia Chinensis* hybr.), madal leeklill (*Phlox divaricata*), liiliad (*Lilium*), lupiin (*Lupinus perennis*), türgimagun (*Papaver orientale*), nelgid (*Dianthus*), kuldvits (*Solidago aspera*) ja leeklill (*Phlox paniculata* hybr.). Väga palju püsilillede liike ja sorte on müüa aednik J. Teljel, Vabriku tän. 2, Tallinnas.

Lavas ettekasvatatavaid suvililli: lõvilõuad (*Antirrhinum*), hiina astrid (*Callistephus*), levkoi (*Matthiola*), petuunia (*Petunia violacea* hybr.), peiulilled (*Tagetes*), mungalill (*Tropaeolum majus*), lobeelia (*Lobelia erinus compacta*) jt.

Kohe peenrale külvatavaid suvililli: lillehernes (*Lathyrus odoratus*), mungalill, magunad (*Papaver*), saialill (*Calendula*), eššoltsia (*Eschscholtzia californica*), lilluba (*Phaseolus multiflorus*) jt.

Juhatusi käesoleva osa korraldamise kohta võib leida dr. J. Porti raamatust „Iluaiaid”, Elav Teadus nr. 18. Sealt saadavad näpunäited on hästi kasutatavad, kui peetakse silmas ka pedagoogilisi nõudeid. Raamat maksab koolidele ja maaõpetajaile 90 senti.

f) Õpetajate tarbeaed koosneb viljapuuaiast ja juurviljaaiast. Viljapuuaed olgu hästi korraldatud, haritud ja väetatud ning temas leidugu parimad viljapuu sordid. Sama on maksev ka keeduviljaia kohta. Õpetajate tarbeaed olgu ümbruskonnale musteraiaks. Ka tuleb temal vaatlus- ja õppeaia ülesandeid täita.

Osa koolimaja tiibehitisest. Kaunistatud lilled ja väentaimeedega.

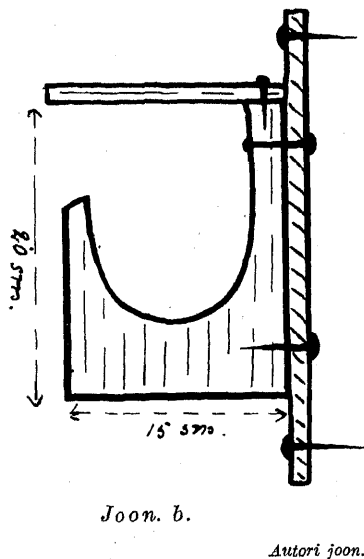
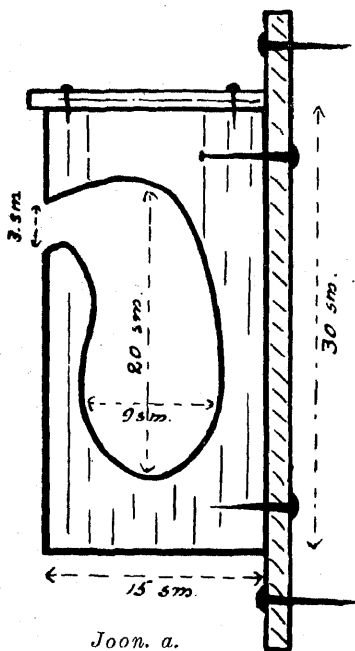
g) Arstirohtude peenrale võiks paigutada: teekummel (*Matricaria chamomilla*), till (*Anethum graveolens*), piparmünt (*Mentha piperita*), köömen (*Carum carvi*), humal (*Humulus lupulus*), vaarikas (*Rubus Idaeus*), palderjan (*Valeriana officinalis*), koirohi (*Artemisia absinthium*), valge emanõges (*Lamium album*) jt.

Erilise hoolitsuse osaliseks saagu koolipuistus ja aias kasulikud linnud. Linnukaitse algab talvel lindude söötmisega. Toitmist korraldatakse kasulikele lindudele nagu tihased, puukoristaja, porr. Meil seni harrastatud söötmine teradega ei ole kohane, sest teri söövad peaaesjalikult varblased, kuna eelnimetatud kasulikud linnud neid ei armasta. Toitmiseks kasutatakse metsloomade liha või sulatatud rasva. Liha riputatakse puude okstele, rasv valatakse jahu ehk tangudega segatult lauatiikikesele. Kevadel valmistatakse pesapakud pesitamiseks, sest muidu lendavad talvel toidetud linnud koolimaja juurest kaugemale. Koolimaja ümbrusesse tuleb soetada põõsastik. Kevadel jäetakse põõsastik puhastamata, et linnud vaenlaste liikumist kergemini kuuleksid. Põõsastikku asuvad heameelega kasulikud linnud, nagu vindid, lehelinnud, põõsaslinnud ja teised.

Tihastele võetakse pehmest leppapuust 30 sm pika ja 10—12 sm läbimõõduga pakuke ja tehakse sinna 20 sm sügav ja 7 sm laiune õõne, mis meenutab rähni pesa. Nüüd uuristatakse lennuauk 2,5 sm läbimõõduga ja kaetakse pakuke lauatiikiga. Võib ka pakku lõhki lüüa, sel korral saab lae kinnise jätta. Pakku ei koorita; lagi värvitakse.

Puukoristajale ja kärbsenäppidele tehakse lennuauk 3—3,5 sm ja õõs paar sentimeetrit pikem ning laiem (Joon. a).

Pollahtisi pesi (Joon. b) pakukestest, millede avaus on ülalt lai ja pealt kaetud lauakesega, kasutavad heameelega kärbsenäpid, lepalinnud ja linavästrikuud.

Kuldnoka kaste mitte liiga palju üles seada, sest siis hakkavad nad marjadele aias kahju tegema.

* * *

IV—VI kl. algkoolides leidugu kõik eespool loeteldud osad, kuid ülesandeile vastavalt laiemas ulatuses. Lisaks tulevad järgmised osad: a) puukool ja paljunduspeenrad, b) õpetajate tarbeed laiendatult, c) kõõgivilja katsead, d) lavad, e) põldtaimede sordiosakond, f) põldtaimede katseosakond, g) heintaimed, h) umbrohud, i) arstirohud, j) morfoloogilis-bioloogiline osakond ja k) korvipajustik.

a) Kui puukooli ja paljunduspeenarde jaoks maa ettevalmistamisega alatud, asutakse seemnete korjamisele. Samuti asutakse muldokste soetamisele ja vaadatakse valmis, kust võiks pistikuid saada. Seemneid kogutagu õpilaste abil, andes neile selleks vajalikke juhatusi. Puus hästivalminud seemneõunad pandagu hunnikusse ja lastagu käärida, siis purustatagu, pestagu seemned välja ja hoitagu stratifitseerimiseni (kihitamiseni*) kuivas kohas, kui ei soovita sügisel külvata. Tarvitatagu metsikuid ja külma-kindlaid kultuursorte. Okaspuude käbisid korjatagu mahalastud või metsa äärtes kasvavalt noortelt puudelt enne seemne varisemist. Käbid on hea kuivatada päikese käes. Tammetõrusid on hea korjata puude alt ja sügisel kohe maha panna, et vabaneda ületalve hoidmisest kuivas liivakastis keldris. Saare seeme nopitakse peale lehtede langemist puult ja hoitakse liivaga segatult üle talve, sest muidu idaneb ta alles aasta pärast. Vahtra seeme nopitakse samuti peale lehtede varisemist ja külvatakse maha sügisel või hoitakse kotikeses pööningule riputatult kevadeni. Jalaka seeme nopitakse puust või puhitakse maast kokku ja külvatakse kohe maha, sest ta kaotab kiiresti idanemisvõime. Ka on taimed siis külma vastu sügiseks küllalt tugevad. Kase seeme korjatakse enne urbade pudenemist ja hoitakse kotiga pööningul. Pärna seeme korjatakse sügisel puu otsast ja külvatakse kohe, siis idaneb osa järgmisel kevadel. Pajude, paplite ja haabade seeme külvatakse kohe, sest nad on ainult mõne nädala idanemisvõimelised.

Toon allpool tabeli, mis näitab tähtsamate puuliikide seemnete valmimise ja varisemise aega ja kui kaua pärast külvamist on oodata seemnete ülestulekut.

Puuliik	Seemne valmimine	Seemne varisemine	Idanemise kestvus
Jalakas . . .	mai—juuni	juuni	3—4 nädalat
Haab	juuni	juuni—juuli	4—12 päeva
Pappel	„	juuli	4—12 „
Paju	„	„	4—12 „
Kask	juuli—aug.	aug.—sept.	2—3 nädalat
Vaher	sept.—okt.	nov.—dets.	4—6 „
Tamm	„	okt. .	4—5 „
Saar	„	jaan.—veebr.—märts	1 aasta
Lepp	okt.	„	4—6 nädalat
Pärn	„	nov.—dets.	1 aasta
Kuusk	„	märts—apr.—mai	4—5 nädalat
Mänd	„	„	3—4 „
Lehis	„	mai	3—4 „
Kastan	sept.—okt.	okt.	6—8 „
Õunapuu . . .	sept.	korjata puust	

Seemneist kasvatatakse ka põõsaid nagu läätspuu, viirpuu jt. Läätspuu kaunad valminud seemnetega korjatakse enne varisemist. Seeme idaneb järgmisel kevadel. Viir-

*) vt. J. Sander: Taim- ja puukoolid kooliaedadesse („E. K.“ 6 — 1935).

puu seeme idaneb teisel kevadel, jättes esimesel aastal peenra tühjaks. Tatari vahtra seeme külvatakse kohe oktoobris peenrale. Elupuu seemned külvatakse kevadel ja kaetakse kuuseokstega. Ligustri seemne stratifitseeritakse, et idanemine sünniks esimesel kevadel. Puitunud pistikuid paljundatakse sõstraid, jasmiine, pöösasenelaid jne. Muld-okstet tikerberisid, tuhkpuid.

Pöösaste seemneist kasvatamise puhul võiks kasutada alljärgnevat tabelit, kus on märgitud seemnete valmimise ja varisemise aeg.

Pöösa nimi	Valmimise aeg	Varisemise aeg
Höbepuu (<i>Elaeagnus argentea</i>)	oktoobris	novembris
Jasmiin (<i>Philadelphus coronarius</i>)	„	jääb puu otsa
Kibuvits (<i>Rosa canina</i>)	„	„
Kuslapuu (<i>Lonicera</i>)	augustis	oktoobris
Leedrid (<i>Sambucus</i>)	aug.—sept.	jääb otsa
Liguster (<i>Ligustrum vulgare</i>)	oktoobris	jääb talveks otsa
Läätspuu (<i>Caragana</i>)	augustis	jääb otsa (3—4 näd.)
Lumimari (<i>Symphoricarpos racemosus</i>)	oktoobris	jääb talveks otsa
Pihlakas (<i>Pirus aucuparia</i>)	septembris	„
Pöösasenelad (<i>Spirea</i>)	sügisel	jääb kaua otsa
Pöösamaran (<i>Potentilla fruticosa</i>)	„	sügisel
Sajakoorne (<i>Evonymus</i>)	sept.—okt.	jääb kaua otsa
Sirelid (<i>Syringa</i>)	augustis	„
Sarapuu (<i>Corylus avellana</i>)	septembris	„
Toompihl (<i>Amelanchier vulgaris</i>)	augustis	linnud hävitavad
Tuhkpuid (<i>Cotonaster</i>)	septembris	jääb kauaks puu otsa
Vürpuud (<i>Crataegus</i>)	sept.—okt.	„

Kõiki neid pöösaid on soovitat külvata sügisel, mistõttu vabaneme seemnete hoidmisest. Peale selle idanevad paljud seemned kevadise külvi korral 1—2 aasta pärast, nagu liguster, lumimari, sarapuu, tuhkpuid jm.

Puudest ja pöösastest kasvatatakse neid, mida vajatakse kohapeal kas ilupuude, ilupöösaste või pöösastarade istutamiseks. Iseäranis on soovitat neid ümbruskonna talude kaunistamiseks ja tarbepuude taimede saamiseks kasvatada.

b) Õpetajate tarbeaed IV—VI kl. algkoolides sisaldagu tähtsamad viljapuude, marjapöösaste ja kõögivilja sordid. Siin tutvuvad õpilased sordiküsimusega ja õpivad töötama viljapuuaias. Tuleb aga hoiduda õpilaste kasutamisest selles aiaosas rohkem, kui seda õpinguiks vaja. Õpetajate kõögiviljaaias tarvitada neljapäollulist külvikorda, asetades neljandale põllule mitmeaastased taimed.

Õunapuudest võiks valida õpetajate tarbeaeda järgmisi sorte: Valge klaar ja Suislepp — suviõuntest; Sügisjoonik ja Treboux — sügisõuntest; Tartu roosiõun, antoonovka ja sibulõun — taliõuntest.

Tikerberidest: Rote Triumphbeere, Grüne Flaschenbeere ja Hönning's Früheste. Sõstardest: Hollandi punane, Hollandi valge ja Boskooipi hüglane (must).

Parem veel, kui selles aiaosas rohkem paremate õunapuude ja pöösaste sorte leidub.

Kõögiviljaiaa esimesele laudasõnnikuga väetatud põllule külvame ja istutame nõudlikumad taimed, teisele kunstväetisega väetatud põllule juurviljad ja kolmandale väetamata põllule kaunviljad. Toon näitena ühe külvikorra ühes sortide nimetustega.

I põld: peakapsas Enkhuitzeni kuulsus ja Ditmarši varane, lillkapsas Taani eksport ja Erfurdi varane, juurseller Imperaator, mädarõigas (ei ole erisorte), tomat Kondine Red, Best of All ja Taani eksport, kurk Vjasnikovi ja Muromi.

II põld: salat Maikuningas ja Austraalia valge, spinat Viktoria, söögiporgand Nanti poolpikk ja Südametu, söögikaal Krasnoselski, redis Hiigla võiredis, rõigas Mai delikatess, peet Egiptuse punane ja Khediiv, sibul Madeira ja Vene sibul.

III põld: peetersell Suhkru varajane, aedhernes Non plus ultra ja Ameerika ime, keppuba Suhkrumurd (asutatud aias I või II põllule), põlduba Vindsor.

c) Kõõgilja katseaias on soovitatav kolmepõlluline külvikord. Katseid võiks siin korraldada väetisnõudluse selgitamiseks üksikute liikide juures; külvide katseid nagu sügav-, madal-, reas-, laialkülvid; harimise ja hooldamise katseid.

Olgu näitena toodud üks külvikord.

I põllul tomat ja peakapsas. Osa tomateist väetada väävelhapu ammoniaaga, mõnele kapsale anda lämmastikku salpeetrina, kahjuritõrje ilmumisel tõrje; külvata ka veidi porgandeid ja herneid.

II põllul porgand ja peet. Porgandid jagame viide ossa: 1) väetamata, 2) KN väetis, 3) PN väetis, 4) PK väetis ja 5) PKN (nitrofoska) väetis. Peetidele anname üleni PKN s. o. täisväetise. Peetidest 1 ruutm. kõval halvasti kaevatud maal, 1 ruutm. laialt külvatud, 1 ruutm. umbrohus, $\frac{1}{2}$ ruutm. sügavale külvatud ja $\frac{1}{2}$ ruutm. madalale külvatud. Porganditega võib ka väetiskatse lihtsamalt teha, välja tuues ainult K_2O tarvidust.

III põllul aedhernes. 1 ruutm. lämmastikku vara kevadel, 1 ruutm. lämmastikku hilja kevadel, 1 ruutm. KP väetis. Siia istutada ka mõned tomatid ja kapsad ning külvata veidi porgandeid.

Järgmisel aastal katsetatakse teiste kõõgiljadega, lahendades osalt samu probleeme ja asetades osa uutega. Nii saavad tähtsamad küsimused paari aasta kestel läbitõõtatud.

d) Lavades valmistatakse ette lille- ja kõõgiljataimi, tutvudes soojuse, valguse ja niiskuse mõjuga taimedele. Selleks vajame kolm lavaakent: I ja II poolsoojad ja III külm. I all kasvatame kaunistamiseks lilletaimi, II ja III on katsete tarvis kui ka kõõgiljataimede kasvatamiseks. Toon ühe näite II ja III lava korraldamisest: II lavas tomat. Väikene osa neist jäetagu kastmata, väikene osa kastetagu külma veega, ülejäänute eest hoolitsetagu korralikult. III lavas redis ja spinat. Osa neist varjatagu. Siia istutatagu ka mõned tomatitaimed. Nende katsetega saamegi ülesseatud küsimustele vastused. Kui ruumi jätkub, võime siin ka teisi katseid korraldada, mida harilikult korraldame peenardel.

e) Põldtaimede sordiosakond jaotatakse väikesteks (võib 1 ruurtm. olla) peenardeks ja külvatakse neile taimed reas, et oleks kerge vahelt harida. Harimiseks kasutatakse välgköpla. Selles osakonnas võiks leiduda: rukis — Sangaste ja Maarukis, talinisu — Sangaste ja Kuusiku, suinisu — Diamant ja Kitchener, kahetahuline oder — Danubia ja Jõgeva 453, neljatahul. oder — Jõgeva ja Heine, pööriskaer — Kehra saagirikas ja kuldvihm, lipukaer — Jõgeva roostekindel ja Eisenschmidt, kartul — Deodara ja Majestic, peet — Eckendorfi kollane, naeris — Oestersundom ja Bortfeldi, kaal — Bangholm, söõgiherned — Concordia, söõdaherned — Solo, lääts — Eesti halliteraline, vikk, kanep ja tatar.

f) Põldtaimede katseosakonnas korraldatagu kõige pealt 7—8 väljaline külvikord, mis võiks olla järgmine: kesa, rukis, ristikh. I, ristikh. II, kartul, oder, segavili, kaer. Iga põllu suurus 5 ruutmeetrit. Väetatagu rukist ja kartulit. Osa taimi asetatagu külvikorras valele põllule, tuues esile külvikorra tähtsuse. Maaharimise tähtsuse selgitamiseks haritagu osa mõnest põllust halvasti. Väetiskatseteks jagatagu põld viide ossa: 1) väetamata, 2) KN väetis, 3) PN väetis, 4) PK väetis ja 5) PKN väetis. Umbroh-

tude mõju esiletoomiseks jäetagu osa põllust kasvu ajal puhastamata või lisatagu kevadel külvi ajal seemnele seemneumbrohte hulka. Seemneumbrohud lõigatagu enne seemnete varisemist pealt ära või kistagu üles, et takistada nende levikut.

g) Heintaimed jagatagu kolme rühma: pealisheinad, alusheinad ja libliköielised. Iga liigi jaoks ühes peenravahega võetagu I ruutm. maad.

Pealisheintest külvatagu järgmisi:

timut (*Phleum pratense*), pärisaruhein (*Festuca pratensis*), kerahein (*Dactylis glomerata*), aasrebasesaba (*Alopecurus pratensis*) ja ohtetu luste (*Bromus inermis*).

Alusheintest: punane aruhein (*Festuca rubra*), aasnurmik (*Poa pratensis*), harilik nurmik (*Poa trivialis*), inglise raihein (*Lolium perenne*), sugapea (*Cynosurus cristatus*).

Libliköielistest: punane ristikein (*Trifolium pratense*), rootsi ristikein (*T. hybridum*), valge ristikein (*T. repens*), harilik lutsern (*Medicago sativa*), seahernes (*Lathyrus pratensis*) ja nõiahammas (*Lotus corniculatus*). Kõrrelised külvame juuli lõpul või augusti esimesel poolel, libliköielised kevadel.

h) Umbrohud asetada kahele peenrale eraldades seemne ja juurumbrohte. Seemneumbrohud korjame enne varisemist, juurumbrohtude levikut takistame, labidaga peenart sügavalt ümberringi läbi kaevates.

Seemneumbrohtude peenral võiksid leiduda: põldsinep (*Sinapis arvensis*), põldrõigas (*Raphanus raphanistrum*), hiirekõrv (*Capsella bursa pastoris*), litrihein (*Thlaspi arvense*), rukkiluste (*Bromus secalinus*), karikakrad (*Anthemis arvensis*), härjasilm (*Chrysanthemum leucanthemum*) jt.

Juurumbrohtude peenral: orashein (*Triticum repens*), paiseleht (*Trussilago farfara*), tõlkjas (*Bunias orientalis*), põldohakas (*Cirsium arvense*), põldosi (*Equisetum arvense*) jt. Seemneumbrohtude seemned korjame eelmisel aastal valmis.

i) Arstirohutaimedest soetatagu kooliaeda neid liike, mil on kodumaal turgu, sest arstirohutaimede korjamisega võib väikest kõrvalsissetulekut soetada. Ei ole loomulik, et meil sääraseid taimi nagu ubalehe lehti välismaalt kalli raha eest sisse veetakse. Korjamise hõlbustamiseks olen alljärgnevas tabelis ära märkinud korjamise aja.

Mida tarvit.	Taime nimi	Korjamise aeg
Õisi	Teekummel (<i>Matricaria chamomilla</i>)	Õitsemise ajal
„	Raudrohi (<i>Achillea millefolium</i>)	juul.—aug.
„	Nurmenukk (<i>Primula officinalis</i>)	mai—juun.
„	Maikelluke (<i>Convallaria majalis</i>)	mai
„	Valge emanõges (<i>Lamium album</i>)	mai—sept.
„	Saialill (<i>Calendula officinalis</i>)	juuni
Vilju	Maasikas (<i>Fragaria vesca</i>)	juuli
„	Mustikas (<i>Vaccinium myrtillus</i>)	august
„	Vaarikas (<i>Rubus idaeus</i>)	„
„	Kibuviits (<i>Rosa canina</i>)	aug.—sept.
Seemneid	Aedmagun (<i>Papaver somniferum</i>)	„
„	Lina (<i>Linum usitatissimum</i>)	august
Eoseid	Karukold (<i>Lycopodium clavatum</i>)	aug.—sept.
Lehti	Paiseleht (<i>Trussilago farfara</i>)	mai—juuli
„	Leesikas (<i>Arctostaphylos uva ursi</i>)	mai—juuni
„	Koerapöörrohi (<i>Hyoscyamus niger</i>)	ka seemneid suvel
Varsi	Päris maavits (<i>Solanum dulcamara</i>)	vara kev., hilja süg.

Mida tarvit.	Taime nimi	Korjamise aeg
Õitega koos maa- pealne osa	Põldkannike (<i>Viola arvensis</i>)	juuni—juuli—aug.
„	Naistepunad (<i>Hypericum perforatum</i>)	„
„	Söötreiarohi (<i>Herniaria glabra</i>)	„
„	Kolmisruse (<i>Bidens tripartitus</i>)	„
Maap. osa	Põldosi (<i>Equisetum arvense</i>)	suguta põlv — suvel
Juuri	Palderjan (<i>Valeriana officinalis</i>)	hilissügisel
„	Nurmenukk (<i>Primula officinalis</i>)	mai—juuni
„	Kalmus (<i>Acorus calamus</i>)	mai või sept.
„	Maarjasõnajalg (<i>Aspidium filix mas</i>)	juuli—nov.

j) Bioloogilis-morfoloogilisesse osakonda soetatagu taimi, mis on vajalikud looduse-õpetuse õpetamisel. Ei ole tingimata tarvilik, et tarvisminevad taimed oleksid süstematiseeritud ja koondatud peenardele. Kooliaiaast ja puistust on võimalik kasutada neid õppetöök ka siis, kui nad ei ole vastaavale peenardele kogutud. Kui võimalusi ja energiat jätkub, võiks seda teha, sest nimetatud osakonda on hea kasutada õpitu kordamisel. Küll aga on tarvilik hoolt kanda, et vastavad taimed oleksid kättesaadaval.

Õite ja õisikute ehituse ja elu tundmaõppimiseks vajame järgmisi taimi: levkoi (*Matthiola annua*), magun (*Papaver somniferum*), sinilill (*Hepatica triloba*), nurmenukk (*Primula officinalis*), sarapuu (*Corylus avellana*), pajud (*Salix*), varsakabi (*Caltha palustris*), lepp (*Alnus incana*), sõstrad (*Ribes*), nurmikad (*Poa*), nisu (*Triticum*), rukis (*Secale cereale*), punane ristikhein (*Trifolium pratense*), valge mesikas (*Melilotus albus*), nelk (*Dianthus*), öökannike (*Hesperis matronalis*) jt.

Varte ja lehtede kuju ning lehtede soonestiku tundmaõppimiseks: kõrrelisi (*Gramineae*), piibeleht (*Convallaria majalis*), arukask (*Betula verrucosa*), seahernes (*Lathyrus pratensis*), kassitapp (*Convolvulus arvensis*), hanijalg (*Potentilla anserina*), lillhernes (*Lathyrus odoratus*), kartul (*Solanum tuberosum*), pohl (*Vaccinium vitis idaea*), naat (*Aegopodium podagraria*), metspipar (*Asarum Europaeum*), kress (*Tropaeolum majus*) jt.

Maa-aluste taimeosade ja nende abil paljunemise tundmaõppimiseks: peet (*Beta vulgaris*), sinilill (*Hepatica triloba*), lumikelluke (*Galanthus nivalis*), kartul (*Solanum tuberosum*), aedmagun (*Papaver somniferum*), paiseleht (*Tussilago farfara*), maasikas (*Fragaria vesca*), aashernes (*Lathyrus pratensis*), daalia (*Dahlia variabilis*) jt.

Viljade ja nende levimise tundmaõppimiseks: kaal (*Brassica napus*), hiirekõrv (*Capsella bursa pastoris*), varsakabi (*Caltha palustris*), tamm (*Quercus robur*), kurk (*Cucumis sativus*), hernes (*Pisum sativum*), võilill (*Taraxacum officinalis*), nisu (*Triticum sativum*), ohakas (*Cirsium arvense*), takjas (*Lappa tomentosa*), m. sõstar (*Ribes nigrum*) jt.

Huvi võiksid pakkuda ka taimerühmad (ökoloogiline korraastus) nagu liivataimed, sootaimed, kivitaimed. Peale põllu, aia ja metsa on aga vaevalt aega neid ühiskondi algkoolis käsitleda. Mõned ärksamad õpilased võivad siit aga mõndagi õppida. Kõige raskem on valmistada sootaimedele asukohta. Selleks võiks kasutada tihedalt kokkuloõdud puust (tsement kalli hinna tõttu ei tule arvesse) madalavõitu kasti, mis asetatakse maasse, temale alla tampides savipõrandat. Vihmavee muretsemine kastmiseks võib siin mõnikord raskusi sünnitada. Savile tuleb lisada liiva, sest muidu ta kuivab kergesti lõhki, kui ei ole võimalik alati korralikult kasta. Liiva- ja kivitaimla soetamine ja korraashoid on võrdlemisi vähem aeganõudev.

k) Korvipajustik annab tööõpetuse jaoks väga head materjali, mistõttu ta asutamine on väga soovitatav. Korvipajudest võiks väga kasvatada kartulikorvide jaoks *Salix*

viminalis'. Ta armastab savikat maad, on kiire kasvuga ja saagirikas. Peenemate tööde jaoks kasvatama *Salix purpurea*. *S. purpurea* annab peene ja painduva vitsa, on saagirikas ja nõuab liivakat maad. Korvipajudele valime värsked koheda savika või liivaka maa ja valmistame selle korralikult ette. Siis lõikame 1—4 aast. kasvudest 30—sm pikused pistikud. Istutamise juures torkame neile oraga poolviltu augud ette, et koor ära ei tuleks ja pistame maasse nii et 2 silma välja jääb. Ridade vahe 40 sm, pistikute vahe 15 sm. Rohust puhastame kõblaga. Väetame kevadel peene sõnnikuga seda maa sisse kõblates. Vitsad lõikame peale lehtede varisemist. Istandus kestab 15—20 aastat.

Taimedele kui ka peenardele valmistatagu nimelauad, katsete juurde asetatagu lühikesed seletused. (Näit. Nantes, Sugapea, madal külv, väet. KP või KN jne.).

Peale rendi, mis valdade poolt sageli kooliaedadele määratakse, on raskeimaks küsimuseks korrashoiu küsimus. Õpetajate tarbeaia saagi saavad õpetajad ja hoiavad selle ka korras. Kooli katse- ja vaatlusaias korrashoidmine ühes puukooli paljunduspeenarde ja korvipajustikuga käib õpilastele üle jõu. Ei aita siin üksi looduslooõpetaja kaasabi, sest see nõuab tüütavat kitkumise ja kastmise tööd, kõnelemata muist vähe- maist töist ja korraldusist. Peale selle tulevad aga korras hoida teed, sagedasti niita mängu- ja ilumuru, koristada puistut, ümbertöötada kompost, tuulutada ja puhastada koolimaja jne. jne. Väga sageli kaovad õpetajad kooli juurest pärast koolitöö lõppu, et uuesti ilmuda paar nädalat enne sügisest koolitöö algust. Nii jääb koolijuhataja korraldada peale tarbe- ja iluaia ka kõik muu. Kõige paremaks mooduseks on siin see,

kui valdadele tehakse kohustuseks kooliteenija nagu kõigi teiste omavalitsusteenijate ametisse võtmine kogu aastaks. See on seda enam vajalik, et õpilasi meie suvel palju tööle rakendada ei saa. Õpilaste kokkutulek on võimalik ainult pühapäevadel, mil mõni teine perekonnaliikmeist karja saab minna, last 3—4 tunniks koolimajja saates. Selle väikese tööjõuga ei ole aia korrashoid võimalik. Pealegi ei saa meie siin õpilasi tüütuseni rohima ja harima sundida, vaid peame hoolitsemata, et töö oleks jõukohane,

Õpilane Adolf V. oma võistluspeenraid korraldamas.
(Külvikorras: I tonat, kõrviis; II porgand; III hernes.)

hane, vahelduiks vaatluste ja seletustega. Nii ei saa me puht-füüsilist tööd üle 2—3 tunni korraga teha.

Pärast tööd vahetame õpilastele raamatukogust raamatuid, marjade valmistamise ajal tühjendame koos vahest mõne marjapõõsa, sööme hernekaunu ja mängime. See on loomulikkuks töötasuks, mis tõstab töömeeleolu. Kooliaed jääb ka siis kooliaiaiks, kui õpilased kõiki katse- ja vaatlusaias töid ära ei tee. Peaasjaks jääb vaatluste tegemine, seletuste andmine, huvi äratamine aianduse vastu ja töövõtete kätteõpetamine.

Iseiseivale tööle kasvatamiseks korraldame köögivilja kasvatamise õpilaste enestekodus. Ainult need, kellel sugugi maad ei ole, teevad seda kooli juures. Selleks lepib

õpilane aegsasti isaga kokku vastava maa-ala saamiseks. Koolis valitakse kasvatatavad taimed nii, et nende abil võimalik korraldada kolmepõlvuline aiavilja külvikord. Juhatused tööks antakse kooliaias. Sügiseks koostatakse töö kohta täpne aruanne, milleks kogu töö kestel märkmeid tehakse. Hea on anda tööle võistluse iseloom. Aineõpetaja ühes õpilaste esindajatega sõidab läbi kõik võistlejad, hinnates nende tööd juba enne kokkuseatut ja õpilastele teatavaks tehtud süsteemi järele. Määratakse auhinnad, mis sügisel pidulikult välja jagatakse.

Olen leidnud juhtumeid, kus õpilase köögiviljapeenrad olid ainukesed talus. Õpilane pani talus aluse köögivilja kasvatamisele. Suurema raskusena on ilmnenu nende tööde juures tarade puudus, mida tütarlapsed omadele peenardele ümber teha ei suuda. Võib arvata, kuidas see lapsesse mõjub, kui veised tema töövilja ära söövad ja tallavad. Teiseks kipuvad õpilased sageli liialdama väetamisega, nii et vahe üksikute põldude vahel ära kaob. Mitte ainult kapsapead esimesel põllul vaid ka porgandid teisel põllul kasvatatakse lõhki.

Võõrkeele algkooli tunnikavast kõrvaldamine võimaldab vanemate klassidega kuni 4 tundi nädalas sügisel ja kevadel aias töötada, millest õpinguks peaks jätkuma, kui sellele lisanduvad suvised tunnid. Igal klassil, alates IV klassist, tuleks vähemalt 2—3 korda suvel tulla kooliaeda töötama ja õppima, millised päevad määratakse kindlaks kevadel ja lastakse õpilastel kalendrisse märkida teadmiseks vanemaile ja meeldetuletuseks neile enestele, et ei tuleks takistusi ega ununeks tööpäevad.

Saagist võiks anda õpilastele noori marjapõõsaid, ilupuude taimi, ilupõõsaste taimi, lilletaimi ja sügisel auhindade jagamise päeval õunu maitsemiseks. (Kui on taliõunu, võiks neid maskeeritud „aiavana” jõulupuul välja jagada, mis sünnitaks elevust). Selleks on soovitav, et oleks ka kooli nimel mõned marjapõõsad ja õunapuud. Juba töö ajal maitstakse sõstraid, tikerbere, hernekaunu jne. Lapsed, kes tööd teevad õppimise otstarbel, on seesuguse saagist osasaamisega väga rahul. Köögivilja katseaia saak läheks kooliteenijale, kes aitab aias töötada.

Seesuguste kooliaedade korraldamisest, kus õpetajad ja õpilased koos tööd teevad ja pärast saagi jagavad, ei tule meie oludes midagi välja. See toob ainult sekeldusi ja arusaamatusi. Õpetajate tarbeaias on suurem osa koolijuhataja või asjast huvitatud õpetaja käes, kes hoolitseb, et selles osas oleks vaatlusteks vajalikke köögiviljasorte tarvilisel määral. Teised õpetajad võiksid oma osa vabalt korraldada. Kõiki õpetajaid kooliaeda tööle rakendada on võimalik ainult ministeeriumi vastava korraldusega. Selle hüved on aga enam kui küsitavad.

Umber nüisugused on maal praegu reaalsed kooliaedade korraldamise võimalused. Kui kaotatakse kooliaedadelt rent, seatakse kooliteenijad ametisse kogu aastaks, määratakse kooliaedade asutamiseks krediiti, siis võime olevaid võimalusi ära kasutades varsti leida koduse ümbrusega koolimaju ja nende ümber teadlikult korraldatud taluaedu, kus tehakse rõõmuga loovat tööd.

ARVUSTUSI

Valimik deklamatsioone eesti hõimurahvaste ja välismaa kirjandusest. Koostanud Harald Jänese. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 308 lk., hind Kr. 3.25.

Ilulugemise esteetiliselt kasvatavast mõjust ei pääse me mööda kooli- ja lastepidude, aktuste ja ettekandeõhtute praktikas. Kuid deklamatsioone ei ole täielikult hüljatud ka meie avalikel ettekandeil, eriti seltskondlikkude ja hariduslikkude organisatsioonide pidudel maal. Võime aga tähendada, et seni puudusid meil deklamatsioonide antoloogiad, mis oleksid rahuldanud ilulugemise nõudeid, kui mitte arvestada Elise Kevendi „Ilulugemise krestomaatia“ ja J. Ploompuu „Eesti ilulugemised“ jt., mis on aga palade valikult juba iganenud. Hiljuti trükitist ilmunud H. Jänese „Valimik deklamatsioone“ on praegusel ajal kahtlemata sellel alal parimaid heade võistlejate puudumisel (G. Suitsu „Eesti nüüdislüürika“ ei ole koostatud deklamatsioonilise sihiga).

Kõnealune valimik on aine ulatuselt ja liikidelt palju mitmekülgsem kõigist seni ilmunud ilulugemise antoloogiaist. Teose I osa pakub sobivama osa meie algupärasest lüürikast, alates meie hilisromantikuist (K. E. Söödist) ja nooreestlasist (G. Suits, E. Enno, V. Ridala) ja lõpetades meie nooremate nüüdislüürikutega (J. Schütz, E. Hiir ja H. Talvik), II osa eesti proosat ja draamakirjandust üksikuis katkeis, III — hõimurahvaste kirjandust. IV ossa on võetud üksikuid töid nii luule kui ka proosa alal kaugemast väliskirjandusest. Meeldivaks uudiseks meile ongi just soome, liivi ja ungari kirjandus, mis on seni puudunud kõigist eelmisist deklamatsiooni-kogudest.

Valimiku autor on katsunud saavutada kompromissi koostamise juhtmõtteis. Et raamat eeskätt tahab rahuldada meie koolide nõudeid, nagu selle eessõnas mainitud, siis on peetud kinni ka pedagoogilisist põhimõttest palade valikul ja on selletõttu tihti esitatud ka eetiliste ja patriootiliste motiividega positiivseid väärtusi rõhutavaid deklamatsioone. Siinjuures on silmas peetud ka otstarbekust (tegeliku koolielu seisukohalt), kui valimiku sisujuhendis juhatatakse nende leuletustele ja proosapaladele, mis on sobivad deklameerimiseks mitmesuguste tähtpäevade ja pühade puhul, nagu rahvuspühadeks (vabariigi aastapäev, 1. detsember), hõimupäeviks, emadepäeviks, jõuluks ja muudeks tähtpäeviks ja pühiks.

Teisel poolt on valimik mõeldud ka seltskondlikkudele ja hariduslikkudele organisatsioonidele pidudel ettekandeiks. Viimane asjaolu tingib paladelt tublit annust humoorikust, ilmekat ja lopsakat väljendust nn. rahvalikkust ja põnevat huvitavust, mida tihti pakuvad vähem kunstipärasemad, kuid hästi deklameeritavad palad nagu A. Alveri „Tõnni-Manni“, H. Raudsepa „Ants ja Maie“ („Mikumärdist“), Ants Lauteri „Millest kõneleb raudtee“ jt. Siinjuures ei satu aga avalikuks esinemiseks mõeldud palad vastuollu koolipedagoogiliste põhimõtetega. Seega mainitud kompromissi seisukohalt vaadeldes on palade valik üldjoonis õnnestunud.

Koostaja on osanud õieti arvestada ettekandmise põhinõudeid. On valitud palu, mis on hästi deklameeritavad oma dialoogilise elemendi ja ilmeka selguse tõttu (nagu J. Hašek'i „Vestlus väikese Milaga“, Jaan Lattik'u „Esä“, Tammsaare „Pearu ja Andres ärplevad kõrtsis“ jt.). Dialoog annabki just deklameerijale nüanseerimise võimalusi oma üleminekutega ühelt isikult teisele, kes on jälle iseloomult, temperamendilt ja kõnelt erinev. Sellist dramaatilist elementi dialogiseerimise tõttu leiame käesolevas valimikus üsna palju. Leidub aga ka palu, mis vähese dialoogilise elemendi tõttu ei suuda pääseda publiku ees mõjule, nagu A. Jürenstein'i „Lövi-Pritsu mõistab kohut“ (eriti I osa).

Deklamatsiooni-palade valimisel olgu dünaamilised motiivid eelistatud staatilist. Alati uudse tegevuse, kontrastide ja edasiviivate kõneluste dünaamika kisub kuulaja tähelepanu enam kui unelmate, filosofoerimiste ja elutargutamiste staatika. Sellist dünaamilist hoogu leiame valimiku ungari osas, eriti Petöfi luuletisis „Vana mustlane“ ja „Üles madjar“ ning G. Suitsu lüürikas (näit. „Pöörase laul“).

Huvitavuse ja hea deklameeritavuse võib kirjanduslikule palale anda veel murre. Koostajal on olnud siin õige vaist palade valimisel, kui ta on valimikku võtnud Adamson'i viljandimurdelise „Mulgimaale“ ja Lattik'u „Külalised“ ja „Teejuht“, Adson'i võru-sänna-murdelisi luuletusi, millest on parimad deklameeritavuselt ja elamuselt „Poisikene“ ja „Vahetund“, Jaiki võru-rõuge-murdelise „Mälestuse“ ja G. Suitsu tartu-võnnu-murdelise „Kerkokella“, mis on valimiku klassilisemaid palu tundmusterõhult ja mälestusteharduselt.

Vanus deklamatsiooni-kogudes puudusid nagu mingi kivenend traditsiooni tõttu luuletused, mis oleksid jälginud loodushääli ja mõttetaguseid väljendeid. H. Jänes on oma valimikus saanud üle sellest trafareedist. Ta on esimesena toonud valimikku luuletusi, mis võidavad palju oma vahenditu väljenduse — onomatopöa ja glossolaalia tõttu. Siiski on koostaja olnud siingi tagasihoidlik, tuues ainult mõningad head palad, nagu H. Visnapuu „Eokene-eo-eo“, mis on huvitav oma äütava glossolaaliaga („Tiu-da-tiuda tiokene Ene! Eokene eo-eo, äokene äo! Öö koob uuekanga, katab sinu valge näo“) ja Adson'i „Vahetund“. Siia kuulub osalt ka juba puudulikuma ilukirjandusliku väärtusega A. Lauteri „Millest kõneleb raudtee“. Sellelt laadilt oleks olnud võimalusi pakkuda head ilukirjandust veel J. Semper'i, J. Barbaruse ja H. Visnapuu lüürikast.

Suureks plussiks H. Jänese deklamatsiooni-valimikule on veel asjaolu, et siin esinevad esmakordselt mass- ja melodeklamatsioonid, mille järgi on viimasel ajal tõusnud tarvidus. Parim pala massdeklamatsioonide alalt on hoogne ning jõuline M. Gorki „Tormikotkas“. Praktiliselt otstarbekas on ka raamatu sisujuhend (lk. 299—303), kus juhatatakse deklamatsioonide repertuaarile rahvuspühadeks, hõimu- ja emadepäeviks, noortepäeviks ja -pidudeks, jõuludeks jne. On juhatatud lugejale kätte ka melodeklamatsioonid, isegi ühes viitamisega muusikale ja kirjastusele. See hõlbustab sobivate palade kätteleidmist. Sisujuhendil puudub kahjuks aga massdeklamatsioonide näitamine kõnekoorile. Järjekindluse ja otstarbekuse nimel oleks vajalik ka massdeklamatsioonide register. Nüüd peab aga lugeja ennem tundma tervet 308-leheküljelist raamatut, et otsida üles mõnd deklamatsiooni kõnekoorile.

Kogus leidub ka mõningaid väikesi eksimusi (näit. Ants Lauteri „Millest kõneleb raudtee“ on paigutatud õpilaskirjandite hulka; tuntud vene kirjaniku V. Brjussovi nimeks on võetud L. Brjussov) ja trükivigu, kuid need ei kahanda raamatu väärtust. Kokkuvõttes pakub H. Jänese „Valimik deklamatsioone“ oma patriootilise meelsuse, positiivsete väärtuste rõhutamise ja deklameerimise põhinõuete arvestamise tõttu parima, huvitavama ja mitmekesisema kogu deklameeritavatest paladest, täites seda tühikut, mis meil seni sellel alal on olnud. Leidku see raamat teed meie koolidesse, raamatukogudesse, haridus- ja näiteseltsidesse, kaitseliidu organisatsioonidesse ja mujale, kus tuntakse tarvet ettekandeõhtute, aktuste ja pidude repertuaaris sobiva meeolukohase deklamatsiooni järgi.

O. Parlo.

V. Alttoa ja H. Rajamaa „Emakeele lugemik“ algkoolidele. „K.-Ü. Kooperatiiv“, Tallinnas 1935. 5. õppeaasta. 272 lk. Hind köidetult 2 kr. 45 s. 6. õppeaasta. 304 lk. Hind 2 kr. 55 s.

See kahest köitest koosnev lugemik — üks 5-ndale, teine 6-ndale õppeaastale — on selle poolest tähelepanuväärne, et sisaldab õpetajaile määratud eksemplarides (õpilaste omis mitte) ka üksikasjalisi metoodilisi seletusi ning juhiseid lugemikus olevate palade käsitlemise kohta nii proosa kui eriti luule alal. Autorite põhimõtteks on võimalikult anda terviklikke

teoseid, kuigi paratamatute lühendustega. Nii on 5. õppeaasta lugemikus toodud peaaegu terve Bornhöhe „Tasuja“, mis täidabki terveni 59 lk., ja 6. aasta kõites Metsanurga romaan „Ümera jõel“ 60 lk. ulatuses, ja tuleb imestada kunsti, millega hoolimata kõigist lühendustest ometi on suudetud anda terviklik ja peaaegu pidev jutustus, eriti „Tasujast“.

Luuletuste valiku suhtes tahaks rohkem arvustada. Siin tundub, et asjata on kardetud rohkem võtta vanemate luuletajate, näit. Koidula luuletusi. Koidula on mõlemas kogudes kokku esindatud ainult kolme luuletusega ja neistki on üks vähem klassikaline ja vähem täiuslik, nimelt „Teretus“. Peale Söödi, kellel on vaid üks luuletus, puuduvad teised vanemad luuletajad täiesti. Selle asemel kaldutakse eelistama liiga palju moodsemat luulet, eriti Visnapuu oma, mis oma stiili ja laadi tõttu on õpilastele enamasti raske- ja igavavõitu.

Ka proosa alal väike arvustav märkus: miks on välja jäetud Faehlmanni imeilusad ja otse klassikaliseks saanud müüdilised muinasjutud nagu „Maailma loomine“ ja „Vanemuise laul“? Need ei tohiks puududa ühestki algkooli lugemikust ja nimelt selle kõrgemate klasside omist, sest seal alles hakatakse neist paremini aru saama ja nende ilu nautima.

Rahvalaulude võtmine lugemikku on samuti ilus ja õige mõte. Metoodiliste seletuste järgi otsustades tundub siiski, et rahvalaulude käsitlemist tahetakse asjata teha liige teaduslikuks. Algkoolis oleks küllaldane panna õpilasi tundma ja nautima õppima üksikuid laule, neis seletades vaid mõningaid kõige olulisemaid keelelisi ja värsilisi iseärasusi. Ka oleks rahvalaule pidanud lugemikku võtma natuke rohkem, vähemalt kümme, kui tõesti tahetakse neid rohkem lähedale tuua ja omaseks teha ka algkooliõpilastele.

Metoodilises seletuses öeldakse, et ilukirjandusliku materjali kõrval tahetakse pakkuda ka reaalinelisi lugemispalu. Jällegi hää ja õige mõte, mida autorid oleksid võinud teostada veel palju julgemalt. Nüüd aga sisaldab kumbki köide vaid paar-kolm niisugust pala ja neistki enamik läheneb peaaegu ilukirjandusele. Aga eks ole algatus ja alguse tegeminegi sel alal teenekas asi. Meie algkoolidele määratud emakeele lugemikud kannatavad tõepoolest küll ühekülgsel ilukirjandusliku koosseisu all. Aeg oleks, et sinna vastu- ja tasakaaluks võetaks ka õpetliku sisuga lugemistükke.

Ja lõppeks tõstatagu esile järgmine teenekas uudus selles lugemikus: üks lugemispala, nimelt Tuglase „Soome sild“, on pühendatud hõimuaatele. On koguni toodud üks näidis soomekeelset teksti, kus tundmatud sõnad on seletatud klambreis. Teiselt poolt on aga selle eest püütud hoiduda tõkelistest paladest (välja arvatud paar lühikest proosapala ja luuletust ja needki hõimurahvaste omad), vaid lugemikud on koostatud peaaegu ainult eesti algupärasest kirjandusest võetud teostest.

Üldse on see huvitav ja uuttüüpi lugemik, mis algkooliõpetajate poolt peaks leidma tähelepanu ja proovimist, sest iga tööriista kõlblikkus tõestub alles ta tegelikus tarvitamises.

Lugemikud on Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi poolt koolides tarvitamiseks lubatud.

J. S.

Ella Treffner, Laste mäng ja töö. „Kodukolle“ nr. 3. Toim. A. Martin. K.-ü. „Loodus“, 1935. a. Hind kr. 2.—.

Meie laiemale lugejaskonnale määratud kasvatusteaduslik kirjandus on viimase ajani ühekülgne. See avaldub nois paljuis arstide poolt kirjutatud peamiselt imikuealiste laste hoiu õpetustes, kus peaarh on asetatud lapse kehalisele küljele.

Vähem on leidnud tähelepanu puht-kasvatustlikud küsimused. Üldiselt arvatakse veel, et iga lapse kasvatuses on kõik korras, kui talle on võimaldatud hügieeniline peavari, kehakate ja korralik toitumine. Kui lapsest, kel lapseas pole olnud millestki puudu, pole saanud korralikku inimest, siis osatakse vaid imestada. Ei teata, mis tähtsus on kehalise külje kõrval lapse hingeelu tundmisel, selle arendamisel ja arengu soodustamisel. Ei teata milliste laste eneseavaldustega siduda kasvatust ja kuidas.

Sellises olukorras peaks olema, eriti laiemate hulkade poolt, oodatud ja tervitatud iga teos, mis puudutab lapse vaimu arendamist, enam puht-kasvatustlikku külge.

Käesolev E. T. „Laste mäng ja töö“, nagu osalt pealkirigi näitab, haarab tervikuna eelkoolialise lapse tööpäeva.

Lapseiga on mänguiga. Mängust peab kujunema töö. Mängivast lapsest, kes oma tühiseid mänguasjust oma elava fantaasiaga loob igasuguseid vägevaid ehitusi, meresid ja mägesid, peab kujunema inimene, kes suudaks näha teostatavat töielu olukorras, kes õieti suudaks leida ehituskõlbulist materjali ja hinnata selle materjali sobivust teatavale ehitusele.

Aga, palju on neid, kes on teadlikud, mis osa on mängul lapse ja inimese elus üldse ning võiksid asjatundlikult abistada lapse mängu töielu tööks kujunemist.

Miks lapsed mängivad?

Kas nad tohivad nii palju mängida, kui nad tahavad?

Mida lubada, mida keelata?

Milline mänguasi osta lapsele?

Mis oleks kohane teatavale vanusele?

„Laste mängus ja töös“ on püütud lahendada neid võrdlemisi teravaid küsimusi. Ja peab ütleva, et praktiliste tähelepanekute ja nõuannete alal vaevalt midagi paremat ja selgemat saab ütelda.

Mitte nii hiilgavalt pole õnnestunud mängu teoreetiline külg — mängu põhjuste ja tähtsuse arutelu.

Tarvitades „instinkti“ asemel sõna „loomusund“, ütleb autor: „... laps toob sündides teatava arvu loomusunde kaasa ja isegi palju suuremal arvul, kui see loomade juures esineb. Ent siin on need loomusunnid täiesti välja kujunemata...“ (lk. 8—9). Ja edasi saab lugeja aru nagu seisaks lapse elus avalduva mängu tähtsus selles, et loomusunde välja arendada. Aga ka mängu peetakse instinktiks. Ka autor näib seda vaadet pooldavalt, kui ta ütleb (lk. 7): „Laps ei mängi mitte seepärast, et ta tahab mängida, vaid et ta peab seda tegema“. Lk. 9 aga ütleb autor: „Mäng on parim ja otstarbekohasem oma võimete väljaarendamise abinõu meie lapsepõlves, sest see toimub lapse vabal tahtel (m. s.), on saadetud...“ jne. Need mõlemad ütlused võivad olla õiged, ent nad peaksid olema üksteisele mugandatud.

Meie ei näe väikese lapse juures alguses ühtegi keerukamat, teatavat lõpptulemust taotlevat tegevust, mille juures saaks tõsta küsimust instinktist kui niisugusest. Ka pole üldse veel teadlaste peres ühisele arvamisele jõutud inimese instinktide arvus, et võiks rääkida nende „teatavast“ arvust. Ühed uurijad (vanemad) arvavad tõesti et inimesel on väga palju üksikuid instinkte — enam, kui ühelgi teisel imetajal (James), teised aga piiravad nende arvu, ent kolmandad ei taha inimese juures üldse rääkida instinktist.

Mõned nüüdisaja uurijad annavad põhjaneva tähtsuse ainult teatavale ühele instinktile, nagu seksuaalsele ehk sugutungile (Freud) või võimutahtele ehk enesemaksmapaneku püüdele (Adler).

L. p. autor oleks võinud „Loomusunnilise“ (instinktiivse) tegevuse vastu seada intelligentse tegevuse, vast oleks siis mängu tähtsus inimese kujunemises selgemini välja paistnud. Ka poleks vast olnud ülearused paar paralleeli mängu ja kunstilise tegevuse vahel. Teatavasti ju püütakse õige tõenäolikul seletada kunsti juurdumist mängust.

Kuna meie ei saa sellise populaarteadusliku töö juures nõuda põhjalikku teoreetilist süvenemist veel lahtistes probleemidesse, siis ei tohi pidada toodud vihjeid raamatu praktilise väärtuse juures olulisiks. Pealegi on need vast maksvad teose paari, kolme lehekülje kohta.

Mis teistest küljest puutub laste töösse, siis ka sel alal on laiemail hulgil paljugi küsida. Lapsed koguni ise sunnivad siin vanemaid järelemõtlemisele, kuna neis juba õige noorelt tekib tarve tõsisema tegevuse — töö järele. „Ema ma ei taha enam mängida, luba ma teen ka tööd.“

Kas laps peab töötama?

Mida ta võiks teha?

Kuidas soodustada ja toetada tööka inimese kasvu mängivast lapsest?

Vanemad ja kasvatajad kobavad siin teadmatuses. Mõned nõuavad juba noorelt tõsist tööd, heas usus, et saaks töömees. Hiljem aga leitakse, et loodetav töömees hakkab tööd põlgama, hoiab sellest kõrvale.

Neile küsimusile on autor lubanud suurema arvu lehekülgi (91) ja 16 tahvlit jooniseid, välitsedes igakülgselt oma ala. Seni meil polnud ühtegi teost, kus nii kokkuvõtlikult ja ülevaatlilikult oleks olnud esitatud eelkoolialise lapse töö küsimus ja tööd ise. Iga lapsevanem rõõmustub, nähes neid huvitavaid töid ja töökesi, mida lapsed ise võivad teha ja teevad rõõmuga, segamata neid kibedatel töötundidel.

Tööde materjali suhtes on autor lähtunud põhimõttest, et see oleks odav ja igale kergesti kättesaadav. Õieti ei saagi siin nimetamisväärsetest kuludest rääkida, sest siin

õpetatakse kasutama igasugust igas kodus leiduvat materjali, ka säärast, mis harilikult kui tarvitamiskõlbmatu ära visatakse. Nimetame autori poolt toodud laste kohastest tööst järgmisi: paberi voltimine, punumine, kudumine, väljalõikamine, lastekohane õmblemine, lõngatööd, savitööd. Loodussaadustest mänguasju (pähkli koortest, tammetrodest, kastanitest, männikäbidest, ubadest ja hernestest, tikutoosidest, kärbspaberi toosidest jne.). Teose lõpul juhitakse tähelepanu ka joonistamisele.

Selle kõigi juures on autor pidanud silmas töid, millede õpetamine ei nõua vanematelt erilist ettevalmistust.

Juhtigem lapsed nende kasvamisega käsikäes pidevalt kergemalt raskemale tööle ja pidagem silmas, et laps alati oleks oma tööst üle, siis kasvatame inimesi, kes alati töötavad rõõmuga. Seda teed õigesti mõistma ja nägema õpetab Ella Treffneri „Laste mäng ja töö“.

Leidku see rikkalikult illustreeritud teos tee iga lapsevanema, iga lasteaedniku ja algkooli esimeste klasside käsitööõpetajate juurde.

Andres Päril.

MITMESUGUST

Hõimupäevad.

Eelmiste aastate eeskujul pühitsetakse ka tänava hõimumaades, Eestis, Soomes ja Ungaris, hõimupäevi oktoobrikuu kolmandal laupäeval ja sellele järgneval pühapäeval, käesoleval aastal 19. ja 20. oktoobril. See toimub juba seitsmendat korda. Haridus- ja sotsiaalministeerium on lubanud hõimupäevi pühitseda ka koolides.

Hõimupäevadel korraldatavad aktused aitavad küll eeskätt süvendada ja tihendada sidemeid hõimudega, aga nad tugevdavad ka iga hõimu enda rahvustunnet, sest sel puhul meenub elavamalt meie, soomesugu rahvaste, minevik oma suurte kultuuriliste väärtustega ja teenetega. Eestis võiks neile päevadele erilise värvingu anda käesolev Raamatu aasta oma suure kultuurilise tähtsusega. Vennasrahval Soomes on tänava „Kalevala“ juubeliaasta. Ka selle Eestile nii lähedase sündmuse meenutamine kuulub selle aasta hõimupäevade kavva.

Materjali hõimupäevade kava koostamiseks leiavad päevade korraldajad „Eesti Koolist“ nr. 6 ja 7, „Eesti Kirjandusest“ nr. 2 — 1935, H. Jänese raamatust „Valimik deklamatsioonid“, Nõmme Rahvaulikooli väljaandest „Laule hõimupäevaks sega- ja lastekoorigele“, „Eesti Hõimust“ ja mujalt.

Haridus- ja sotsiaalministeeriumi pedagoogiline ajakiri „Eesti Kool“ ilmub 10 korda aastas, iga kuu üks vihik, välja arvatud juuni ja juuli kuu. Tellimise hind on 2 kr. 50 senti aastas. Üksikuid vihikuid võib saada toimetusest hinnaga 35 senti eksemplar ühes saatelududega. Kuulutuste hind on kaanel ja erilehtedel 30 kr. leheküljel.

„Eesti Kooli“ toimetusse kuuluvad vastutav toimetaja P. MÄGRAKEN, tegev toimetaja G. OLLIK ning toimetuse liikmed: J. AAVIK, A. BORKVELL, J. GRÜNTAL, A. KURVITS ja V. PÄTS.

Toimetuse asukoht on Haridus- ja sotsiaalministeeriumis, tuba nr. 20, telef. 453-59, (Tallinn, Tõnismägi 11). Tellimisraha võib saata vahenditult toimetusele või maksta postil „Eesti Kooli“ jooksvale arvele nr. 433.

Vastutav toimetaja P. Mägraken.

Tegev toimetaja G. Ollik.

Riigi trükikoja trükk, Tallinn, Niine t. 11.

Rõõm on minna kooli,

kui on kasutada korralikud koolitarbed

Neid valmistatakse kooskõlas õpilaste ja õpetajate soovidega **ETK** tehaseis

ETK

kirjutuse-, joonistuse-, ja noodivihikud, kaustikud, kirjutuse- ja joonistuseplokid, vesivärvid, koolitint, paberiliim, märkmikud jne. on parimad kaaslased edukal õppetööl

Nõudke neid rahvusliku ettevõtte tooteid, mis on kohaseimad meie arenevale koolile

ETK peakontor Tallinnas, Narva mnt. 27
Harukontorid suuremates linnades

ILMUS UUDISTEOSEID KOOLIDELE.

MATEMAATIKA VIHIKUD ALGKOOLILE.

Toimetanud koolin. Chr. BRÜLLER, H. BRÜLLER, E. ET-
VERK, E. PAVELSON, P. PARTS, J. UNT jt. Iga vihik
32 lhk. rikkaliku õppe- ja harjutusmaterjali. . . . . Kr. 0,15

MATEMAATIKA KESKKOOLIS.

Seeria töövihikuid õpilastele. Toimetanud koolinõunik
J. GRÜNTAL, E. ETVERK, O. PAAS, K. RATASSEPP jt.
Iga vihik 64 lhk. . . . . „ 0,50

EMAKEELE-LUGEMIKUD.

Toimetanud V. ALTTOA ja H. RAJAMAA. Emakeele-lugemik
algkooli V klassile. Hind linases köites . . . . . „ 2,30
Sama ühes metoodiliste juhistega õpetajale, linases köites „ 2,45
Emakeele-lugemik algkooli VI klassile, linases köites . . . . . „ 2,40
Sama ühes metoodiliste juhistega õpetajale, linases köites „ 2,55

LEMMIKLAULIK I ja II.

Algkooli I ja II klassi laulukava. Koostanud RIHO PÄTS ä
HSM Kooliraam. Komisjoni poolt tarvitamiseks soovitatud „ 0,75

KLAVERIMÄNGU ÕPETUS I—IV.

Koostanud RIHO PÄTS. Ilmunud I ja II anne ä . . . . . „ 2,—

Koolitarvete- ja kirjastusühing „**Kooli-Kooperatiiv**“
End. k./u. „Kooperatiiv“.

Oma kauplus ja ladu: **Tallinn, Suur-Karja 19,**
Rahvapanga majas.

Telefon 456-32. Posti jooksev arve 459.

ILMUSID MÜÜGILE

- JOH. KÄIS. Looduseõpetus.** Tööjuhatusi iseseisvaks individuaalseks tööks. VI õppeaasta, 125 lk. Kr. 0.75
- Looduseõpetus.** Saateainet isesisvaks individuaalseks tööks. VI õppeaasta.
- I vihik „Elu saladustest“, 64 lk. . . . . „ 0.50
- II vihik „Looduse jõud inimese teenistuses“, 77 lk. „ 0.60
- J. A. LUUR ja J. GNADENTEICH. Jumala imelised teed.** Tõesti sündinud lugusid Jumala ilmutustist uuemal ajal, 220 lk. . . . . „ 1.00
- Sisaldab saateainelisi palu alg- ja keskkooli usuõpetuse tundideks. (HSM-i poolt käsiraamatuna ja kooliraamatukogudele tarvitamiseks lubatud.)
- AUG. VELLOMÄE-SPIRKE. Esimesi samme laulmisõpetuses.** III kl. õpilase töövihik . . . . . „ 0.35
- IV kl. õpilase töövihik . . . . . „ 0.35
- Õpetaja tähtsamat** . . . . . „ 0.15

K. K.-Ü. „TÖÖKOOL“

Tallinn, V. Roosikrantsi 3, tel. 462-56
Rakvere, Tallinna tänav 32, telef. 17

UUSI ÕPPERAAMATUID KÄESOLEVAKS ÕPPEAASTAKS

J. Aavik. Eesti rahvalaule	1.75	A. Mölder. Eesti kirjandus muukeelsele keskkoolidele II	2.—
E. Asson. Vana-aeg. Keskkooli I klassi kursus (V õppeaasta)	1.60	— Eesti kirjandus muukeelsele keskkoolidele III	1.80
E. Asson. Kesk-aeg. Keskkooli kursus II klassile	1.90	— Eesti kirjandus muukeelsele keskkoolidele IV	1.80
A. Elango. Kasvatusteadus	2.—, 2.20	— Eesti kirjandus muukeelsele algkoolidele I	1.25
A. Heydock. Tabelle zur Bestimmung des Geschlechts deutscher Dingenörter ihrer Bedeutung und Endnung nach	—, 25	— Eesti kirjandus muukeelsele algkoolidele II	1.—
H. Jänes. Valimik deklamatsioonide	3.25	E. Nurm. Ladina keele grammatika	1.90, 2.10
A. Meesaar. Feodor Dostojevski elu ja looming. Gümna. viimasele kl.	—, 40	A. Parts. Maateaduse töö- ja õppearaamat. Algkooli IV kl.	1.— ja 1.20
K. Mihkla ja O. Parlo. Lühijutte, mälestusi ja reisikirjeldusi	1.50, 1.70	A. Perandi. Uutel teedel. Matemaatika tööaraamat algkoolidele. III õppeaasta	1.80, 2.—
K. Mihkla — O. Parlo — R. Viildebaum. Kirjanduslooline valimik I	2.—	J. Tiedemann. Nos quoque latinuli. Ladina keele lugemik algajatele	1.90
K. Mihkla ja O. Parlo. Kirjanduslooline valimik II	2.— ja 2.20	R. Viildebaum, O. Parlo, K. Mihkla. Eesti muinasjutte ja muistendeid. Lugemik kesk- ja kutsekoolidele	1.35 ja 1.50
A. Mölder. Eesti kirjandus muukeelsele keskkoolidele I	1.75, 1.95		

ILMUVAD LÄEMAIL PÄEVIL:

J. Äinelo. Keecline teatmik. Teine ümbertõötatud trükk	2.50 ja 3.—	K. Mihkla. Eesti kirjanduse ülevaade I. 2. trükk	2.65
E. Markus. Maateaduse õpperaamat algkooli V klassile	1.—	K. Mihkla. Eesti kirjanduse ülevaade III. I. vihik	2.—
E. Markus ja A. Parts. Maateaduse õpperaamat algkooli VI klassile	1.40 ja 1.60		

ILMUVAD LÄHEMAL AJAL:

J. Aavik. Eesti keele õpik ja grammatika.	R. Ottenson. Piimandusaritmeetika. Piimanduse kontroll-käsiraamat.
J. Aavik, O. Parlo ja L. Põdras. Eesti rahvalaule ja „Kalevala“.	A. Perandi. Uutel teedel. Matemaatika tööaraamat algkooli I klassile.
E. Ahas. Ilukirja kool. Algk. I ja II kl. (Vihkudes).	— Uutel teedel. Matemaatika tööaraamat algkooli II klassile.
H. Jänes. Maailma kirjanduse ülevaade.	
H. Jänes, O. Parlo. Eesti grammatika ja harjutustik algkoolidele I.	

O./Ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUS“ Tartus, G. Adolfi 8